SANCTORUM PATRUM

OPUSCULA SELECTA.

X.

SANCTORUM PATRUM

OPUSCULA SELECTA

AD USUM PRAESERTIM STUDIOSORUM THEOLOGIAE.

X.

EDIDIT ET COMMENTARIIS AUXIT

H. HURTER S. J.,

S. Theol. et Philos. Doctor, ejusdemque s. Theol. in
C. R. Univers. Oenipont. Professor p. o.

Cum Approbatione Celsissimi et Reverendissimi Episcopi
Brixinensis et Facultate Superiorum.

OENIPONTI.
LIBRARIA ACADEMICA WAGNERIANA
1870.

S. OPTATI

AFRI

MILEVITANI EPISCOPI

DE SCHISMATE DONATISTARUM

LIBRI SEPTEM.

LONDINI
apud David Nutt.

TAURINI
apud Hyacinthum Marietti.

PARISIIS
apud Josephum Albanel

PRAEFATIO.

I. De vita et scriptis S. Optati.

1. „Optatus afer, ita s. Hieronymus[1], episcopus milevitanus, ex parte catholica scripsit sub Valentiniano et Valente principibus (inter a. 372. et 375.) adversus donatianae partis calumniam libros sex, in quibus asserit crimen donatianorum in nos falso retorqueri.“ Hisce omnia continentur, quae de s. Optato scimus; neque locus neque annus sive nativitatis sive mortis ejusdem compertus est nobis. Tantum vixisse eum ad Theodosii imperium et Siricium usque, qui a. 384. episcopi romani sedem occupavit, Dupinius verisimiliter statuit[2].

2. Scripsit contra Parmenianum donatistarum episcopum carthaginensem, qui tunc temporis inter suos auctoritate eminebat opusque edide-

---

[1] De viris illustr. c. 121.

[2] In praef. ad ejusd. op. §. 1.

rat adversus Ecclesiam catholicam, de schismate donatistarum[1]) *libros sex*, ut Hieronymum testem audivimus, et ex ipsa operis partitione l. 1. n. 7. colligimus. Verum in vetustissimis codicibus et in editionibus libri comparent *septem*. Hinc non defuerunt, qui librum septimum spurium esse existimarint. Praevalet tamen inter eruditos ea sententia, quae statuit, librum qui dicitur septimus, nihil aliud esse quam appendicem tria complectentem additamenta ad tres Optati libros (scil. n. 1—3. ad l. 1; n. 4, 5. ad l. 2. finem seu potius ad l. 4; et n. 6, 7. ad l. 3.), quae auctor ipse postmodum (forte c. a. 385.) secundis curis recognoscens opus suum, libris prioribus adjecit illustrandi et confirmandi gratia[2]). Fieri autem potuit, ut s. Hieronymus primam tantum viderit hujus operis editionem,

---

[1]) De hujus operis occasione cf. ipsum Optatum l. 1. n. 1; ejus argumentum colligere poteris ex argumento singulis praefixo libris.

[2]) Cf. Dupin l. c. §. 2. Fessler instit. patrol. vol. 2. §. 255. qui ibid. in annot. advertit: „Ipse Optatus ad faciendam fidem eorum, quae de historia donatistarum scripserat acta et monumenta, ex quibus dicta in hoc opere probarentur, ad finem librorum suorum adjunxerat, cf. l. 1. n. 14, 20. 26. et 27. Sed quum ista in recentioribus exemplaribus desiderantur, adjecta sunt in optima editione L. Eliae Du Pin multa alia monumenta historiam donatistarum

vel ut haec additamenta sine libri septimi inscriptione ad operis finem apposita fuerint; hinc sex tantum Optati librorum mentionem fecerit.

II. De operum S. Optati utilitate et praestantia.

3. „Vix in antiquis monumentis, scribit Du Pin [1]), ullum reperiri potest (non dico ejusdem molis, sed longe prolixius opus), quod tot et tanta ad doctrinam et disciplinam christianam pertinentia tam aperte contineat. Christianos omnes unam eandemque fidem, unum et idem symbolum habere testatur Optatus, cujus haeretici desertores sunt. Praecipua fidei capita breviter, dilucide ac orthodoxe exponit. Ostendit unam esse sanctam catholicam Ecclesiam per totum orbem terrarum diffusam, nec aliam esse posse, aut eam angustis regionis alicujus limitibus circumscribi. Hanc constare ex episcopis, presbyteris, diaconis et fidelium turba. Episcopos in primo sacerdotio, presbyteros in secundo et diaconos in tertio constitutos affirmat; quo satis ostendit episcopos eminere super presbyteros,

---

spectantia, acta scil. conciliorum et collationum episcopalium, epistolae episcoporum, epistolae atque edicta imperatorum, gesta proconsularia etc."

[1]) L. c. §. 2.

non secus ac eminent presbyteri supra diaconos. Romanam ecclesiam ceterarum matrem et unitatis centrum propter Petrum, qui caput apostolorum fuit, agnoscit. Docet hominem suapte natura infirmum esse et imperfectum, gratiaque Dei indigere, ut perfectus evadat; nobis omnibus esse peccatum innatum, ac baptisma necessarium, ut ejus remissionem obtinere valeamus.... Neminem hominem a peccato per hanc vitam immunem esse, sacramentum baptismi in nomine Trinitatis semel collatum iterari non debere ait... Verbis adeo perspicuis suam mentem aperit circa realem corporis et sanguinis Christi in Eucharistia praesentiam et circa adorationem, quae huic debetur, ut nihil expressius optari queat. Multas observat caeremonias pertinentes ad celebrationem eucharistiae, quam sacrificii nomine insignit. Ex iis quae dicit, patet illius tempore sacrificium pro tota Ecclesia oblatum fuisse etc. Quanta veneratione suis temporibus sanctorum reliquiae colerentur satis testatur, cum de tumulo beatorum Petri et Pauli verba facit.... Haec et alia hujusmodi multa libros Optati accurate legentibus observatu dignissima occurrent.«

4. »Quod ad stilum ejus pertinet, prosequitur Du Pin, magnificus est, vehemens et pressus, sed minus nitidus ac politus. Quos expugnat, acriter urget; quos narrat eventus, oculis quasi

subjicit; quae loca profert, ingeniose explicat; subtilissime et acutissime mentem suam exprimit, et verbis ac locutionibus utitur ad ea, quae promere vult, significandum aptissimis. Narrationes festivas atque jucundas instituit, quarum exemplum si quis habere velit, legat descriptionem aucupii, quae l. 6. claudit, qua nihil elegantius aut concinnius excogitari potest. Uno verbo, quod auctor hujus operis magna eruditionis et excellentis ingenii fuerit, nemo rerum istarum peritus inficiabitur.« Merito hinc Augustinus Optatum inter illustres Ecclesiae scriptores hisce refert verbis[1]: »Nonne aspicimus quanto auro et argento et veste suffarcinatus exierit de Aegypto Cyprianus doctor suavissimus et martyr beatissimus; quanto Lactantius, quanto Victorinus, Optatus, Hilarius, ut de vivis taceam?« Et hisce verbis ad eum delegat donatistas[2]: »Legant qui volunt quae narret et quibus documentis quam multa persuadeat venerabilis memoriae milevitanus episcopus catholicae communionis Optatus.« Tantae propterea auctoritatis fuit, ut »ipsi donatistae, quos alioquin acerrime insectatur, vicisse se putarent, si ejus testimonio uti aliquando possent.

[1]) De doctr. christ. l. 2. c. 40. n. 61.
[2]) Contra ep. Parmen l. 1. c. 3. n. 5.

Sic enim quod fingebant atque fabulabantur de suo Donato absoluto et Caeciliano damnato, conati sunt (tametsi id facerent non minus impudenti quam perfidiosa calumnia) Optati nostri verbis captiose confirmare. Itaque (inquit Augustinus *in breviculo collationum*[1]) cum donatistis) velut aliquid validissimum prolaturi, petierunt Optatum legi, quod et antea petierant: et lectus est locus Optati, quem donatistae praetexebant. De ejus sententia quaestio fuit. Catholici non tam admirantes quam irridentes insaniam adversariorum, rogarunt, ut integer Optatus legeretur, qui unus donatistarum mendacia apertissime refellere poterat. Sic hujus unius scriptoris testimonio definita lis illa fuit[2]).«

5. Unum est, addit Du Pin, quod in eo reprehendi posset, allegoricus ille sensus, secundum quem plurima ss. literarum testimonia exponit. Vitium illud quod in concionatore ferendum esset, vix condonandum videtur auctori polemico religionis partes adversus haereticos agenti, quibus in controversiis firma et indubitata oportet esse argumenta. Sed Optato res erat cum adversariis, qui eadem ratione agebant et Scripturae testimoniis abutebantur, ut Eccle-

---

1) C. 20. n. 38.

2) Balduinus in praef. ad primam Optati edit.

siam calumniarentur et sectam suam collaudarent. Videri possunt testimonia a Parmeniano in hoc opere laudata, quae in sensum omnino alienum ab ipso detorquentur.

III. Variae hujus operis editiones.

6. Optatum primum e tenebris, quibus diu latuerat, prodire jussit Joann. Cochlaeus a. 1549; sed plura esse hujus editionis menda quam versus, affirmat Balduinus, qui novam paulo correctiorem adornavit a. 1563. et iterum emendatiorem a. 1569; fatetur tamen in praefatione, multa adhuc menda, multas lacunas superesse. Hanc secutae sunt plures[1]) editiones usque ad finem seculi 17., inter quas eminet ea, quam Albaspinaeus episcopus aurelianensis molitus est, et quae Parisiis statim ab ejus morte prodiit a. 1631. Omnium vero praestantissimam multisque monumentis auctam[2]) editionem cu-

[1]) Has recenset Schoenemann, Biblioth. histor. liter. PP. lat. t. 1. p. 344—57.

[2]) Cf. quae supra ad n. 1. annotavimus. Adjecit Du Pin suae editioni donatiani schismatis historiam „in qua, ut ipse scribit, non diserte et ornate, sed accurate et chronologico more singula exponuntur suisque temporibus consignantur.“ Nec immerito, cum ad hos Optati libros bene intelligendos necessaria sit aliqua saltem hujus schismatis notitia. Brevem ejusmodi notitiam dedimus opusc. t. 8. p. 19. in annot.

ravit L. E. Du Pin plurium veterum codicum collatione adjutus (Paris. a. 1700.), quae saepius recusa prodiit. Hanc exemplo Gallandii, Oberthür, Migne, Caillau, in nostra opusculorum collectione sequimur.

IV. Optati doctrina l. 2. n. 2, 3. paulo uberius illustrata.

7. Agitabatur catholicos inter et donatistas controversia Optati tempore, penes quos vera sit Christi Ecclesia. Quam ut dirimeret, haec ex ordine praestat l. c. Optatus. Ostendit 1) Christum cum Ecclesiam fundaret, simul instituisse centrum unitatis, quocum omnes ecclesiae, nisi schismaticae ac proinde ipsius promissionum extorres esse velint, communione jungi deberent: 2) hoc centrum unitatis ipsam esse cathedram Petri: hinc vero 3) sponte sua consequitur, illos esse in vera Christi Ecclesia, qui cum Petri cathedra communione junguntur. Quare 4) nosse oportet legitimum in hac cathedra successorem, qui alius non erit ab eo, qui nunquam interrupta serie per antecessores suos cum Petro jungitur. Hunc fuisse tempore Optati Siricium ex romanorum episcoporum catalogo evidenter constabat: hic vero subdit Optatus, „*noster est socius*, cum quo nobiscum totus orbis commer-

cio formatarum in una communionis societate concordat.« Ergo, infert n. 9., „per cathedram Petri, quae nostra est, per ipsam et ceterae dotes (Ecclesiae verae a Christo concessae) apud nos sunt.« Cum haec methodus admodum sit facilis ad dirimendam controversiam tanti momenti, ubi vera sit Ecclesia, utile erit praecipua, quibus eadem innititur, principia majorum nostrorum auctoritate confirmare, ut etiam ejusdem probetur veritas. Hinc enim illud commodi capiemus, ut nostra quoque aetate hac methodo uti possimus. Si enim primis Ecclesiae seculis verum certumque fuit, in Ecclesia ex divina institutione centrum esse debere unitatis, illudque esse Petri ejusque successorum cathedram, proinde illum tantum verae Ecclesiae esse membrum, qui cum illo communione jungitur, verum certumque illud erit, nisi Ecclesiae perennitatem contra manifesta disertaque Christi verba negare velis, nostra quoque aetate.

8. Jam vero Christum hoc consilio Petrum ceteris praetulisse apostolis, ut centrum visibile esset unitatis, praeter Optatum l. 2. n. 2. et iterum l. 7. n. 3. testatur qui eodem cum ipso tempore floruit, Pacianus barcinonensis episcopus ita ad Symphronianum scribens[1]: „Ipso

[1]) Epist. 3. n. 11.

referente Matthaeo paulo superius ad Petrum locutus est Dominus; ad unum ideo, ut unitatem formaret ex uno; mox idipsum in commune praecipiens[1]), qualiter tamen ad Petrum incipit: *Et ego dico tibi*, inquit, *quia tu es Petrus* etc. (Matth. 16, 18 s.)« Ante utrumque hoc Christi consilium saepius laudat et inculcat s. Cyprianus. Illud inculcat in aureo opusculo de unitate Ecclesiae[2]). Illud passim inculcat in suis epistolis. Ita in epistola ad Jubajanum n. 7: »Petro primum Dominus, super quem aedificavit Ecclesiam, et unde unitatis originem instituit et ostendit, potestatem istam dedit, ut id solveretur in coelis, quod ille solvisset in terris.« Et iterum n. 11. de Ecclesia disserens ait: »Quae una est et super unum, qui et claves ejus accepit, Domini voce fundata est;« quibus profecto rationem reddit ejus unitatis, quia super *unum* fundata est. His similia habentur in epistola synodica concilii carthaginensis V. sub s. Cypriano a. 255. habiti, in qua n. 3. legimus: »Spiritus sanctus unus et una Ecclesia a Christo Domino supra Petrum origine unitatis et ratione fundata.« Hinc in epistola ad Cornelium 55.

---

[1]) Forte legendum cum Latinio: *aequaliter*, et sic distinguendum: In commune praecipiens aequaliter, tamen etc.

[2]) Opusc. t. 1. p. 71 ss. n. 4.

Petri cathedram vocat s. doctor[1]): »Ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est.«

9. Praeclare vero hoc Christi consilium Hieronymus l. 1. c. Jovinianum n. 26. tuetur statuens: »Propterea inter duodecim unus eligitur, ut capite constituto schismatis tollatur occasio.« Nam ut in dialogo adversus luciferianos advertit: »Ecclesiae salus in summi sacerdotis dignitate pendet, cui si non exsors quaedam et ab omnibus eminens tribuatur potestas, tot in Ecclesia schismata orientur quot sacerdotes.« Quam autem hoc consilium rerum naturis sit congruum, exemplorum inductione ostendit in epistola ad Rusticum monachum. »Etiam muta animalia, ita ille n. 15, et ferarum greges ductores sequuntur suos. In apibus principes sunt: grues unam

---

[1]) N. 14. Ibidem n. 5. 7. scribit: „Neque enim aliunde haereses obortae sunt aut nata sunt schismata, quam dum sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos et ad tempus judex vice Christi cogitatur.“ Quae non solum de uno in qualibet Ecclesia particulari (dioecesi) episcopo sunt intelligenda, verum etiam de uno summo in universa Ecclesia pastore. Nam sicut singulae Ecclesiae particulares ad unitatem revocantur unitate pastoris, ita et Ecclesia universalis, quae una esse debet non unitate congeriei cujusdam, sed unitate organica.

sequuntur ordine literato[1]). Imperator unus, judex unus provinciae. Roma ut condita est, duos fratres simul habere reges non potuit, et parricidio dedicatur. In Rebeccae utero Esau et Jacob bella gesserunt (Gen. 25, 22). Singuli ecclesiarum episcopi, singuli archipresbyteri, singuli archidiaconi, et omnis ordo ecclesiasticus suis rectoribus nititur. In navi unus gubernator, in domo unus Dominus, in quamvis grandi exercitu unum signum exspectatur.« Hieronymi doctrinam approbat Gelasius I.: „Quare igitur ad Petrum, inquit[2]), tam frequens Domini sermo

---

[1]) Grues eo ordine dispositae volant, ut literam Y repraesentent. Idcirco Hieronymus eorum ordinem vocat *literatum*.

[2]) Epist. 14. Approbat eam vel Hugo Grotius, cum in *Voto pro pace* ad art. 7. haec scribit: „Gradus praepositorum in Ecclesia esse debere et per illos gradus compaginari Ecclesiam, docuit nos Paulus Eph. 4, 11. Ordo sive in partibus, sive in toto continetur principatu quodam sive praepositi unitate. Et hoc est quod in Petro nos Christus docuit. Hoc a Christo didicit Cyprianus; idem cum Cypriano dicit Hieronymus adversus Jovinianum . . . Tale caput est inter presbyteros episcopus; inter episcopos metropolitanus aut alio quis modo electus, ut ceteris praesit. Tale inter omnes episcopus romanus.“ A quibus sejungi non debent quae verissime ad rem nostram advertit (*animadv. in animadv. Riveti* ad Art. 7.): „Sicut exercitus, sicut navis regi non potest nisi per gradus praefectorum, qui gradus in unum desinant:

dirigitur? Numquidnam reliqui sancti et beati apostoli non erant simili virtute succincti? Quis hoc audeat affirmare? Sed ut capite constituto, schismatis tolleretur occasio, et una monstraretur compago corporis Christi, quae ad unum caput gloriosissima dilectionis societate concurreret, et una esset Ecclesia, cui fideliter crederetur, unaque domus unius Domini et unius redemptoris, in qua de uno pane et de uno calice nutriremur (1. Cor. 10, 16 s.).«

10. Quod hi patres disertis tradunt verbis, alii virtute et implicite significant. Significant implicite a) quoties affirmant, super Petrum aedificatam esse Ecclesiam[1]: quoties b) Petrum ejusque successores caput Ecclesiae salutant[2]: vel

ita nec Ecclesia. Etsi omnes, qui sunt in Ecclesia, essent dilectione summa praediti, tamen tali ordine esset opus. Deus non amat facere semper miracula, sed ad res optimas etiam optimas monstrat vias, qualis est ad unitatem certus ordo."

[1]) De hac patrum doctrina alia occasione forte disputabimus. Interim cf. testimonia, quae in hac collectione reperies ut s. Cypriani de unitate Ecclesiae n. 4. (opusc. t. 1. p. 73 s.), et ep. ad Jubaj. 73. n. 7, 11; Concilii carthag. V. a. 255. (supra n. 8.); Tertulliani de praescr. n. 22. (t. 9. p. 83). Cf. Schrader, de unitate romana l. 1. n. 170 ss.

[2]) Hunc et similes titulos innumeris patrum testimoniis Petro ejusque successoribus vindicat Theoph.

quoties c) affirmant, Petro ejusque successoribus curam universi gregis dominici[1]) et dominicae vineae custodiam fuisse commissam[2]), a quibus recensendis, cum eorum ingens sit numerus nec propositum habeamus, tractatum conscribere de romani pontificis primatu, merito abstinemus. Jam vero quis negabit, fundamentum respectu aedificii, caput respectu membrorum, pastorem respectu gregis centrum esse unitatis? Censuerunt ergo patres, Petrum ejusque successores constitutum esse unitatis ecclesiasticae centrum.

Raynaudus in op. Corona aurea super caput rom. pontificis. Opp. t. 10. p. 90 ss. Hinc absque exaggeratione Philippus romanae sedis legatus in conc. ephes. act. III. (Harduin. 1, 1477.) dicere potuit: „Nulli dubium, imo omnibus seculis notum est, quod sanctus beatissimusque Petrus princeps et caput apostolorum, fidei columna et ecclesiae catholicae fundamentum a D. N. Jesu Christo . . . claves regni accepit . . . qui ad hoc usque tempus semper in suis successoribus vivit et judicium exercet.“

[1]) „Cunctis Evangelium scientibus liquet, quod voce dominica sancto et omnium apostolorum principi Petro totius Ecclesiae cura commissa est. Ipsi quippe dicitur: *Simon Joannis*, *amas me* etc. (Joan. 21, 17) . . . . *Tu es Petrus* etc.“ ita scribit s. Gregorius M. l. 5. epist. 20.

[2]) Hinc patres concilii calcedon. recensitis Dioscori sceleribus tamquam omnium atrocissimum hoc subjiciunt (ep. ad Leonem M. c. 2): „Et post haec omnia insuper et contra ipsum, cui vineae cu-

11. Praetermissis autem tot aliis argumentis, quibus haec Christi oeconomia vel probatur, vel rerum naturis admodum consentanea ostenditur, unus audiatur adhuc Thomas, qui ita hac de re disputat[1]: „Nulli dubium esse debet, quin Ecclesiae regimen sit optime ordinatum, utpote per eum dispositum, per quem *reges regnant et legum conditores justa decernunt* (Prov. 8, 15). Optimum autem regimen multitudinis est, ut regatur per unum, quod patet ex fine regiminis, qui est pax: pax enim et unitas subditorum finis est regentis; unitatis autem congruentior causa est unus, quam multi[2]). Manifestum est igitur regimen Ecclesiae sic esse dispositum, ut unus toti Ecclesiae praesit.... Si quis autem dicat, quod unum caput et unus pastor est Christus, qui est unus unius Ecclesiae

---

stodia a Salvatore commissa est, extendit insaniam i. e. contra tuam quoque dicimus sanctitatem, et excommunicationem meditatus est contra te, qui corpus Ecclesiae unire festinas.“

[1]) Contra gentes l. 4. c. 76.

[2]) Ad rem Gregorius de Valentia (in 2. 2. d. 1. q. 1. punct. 7. q. 5. §. 33.) advertit: „Quod potest accommodatius esse quasi principium et causa unitatis quam unitas? Etenim contra videmus omnia dissidia et quascunque controversias in communitatibus nonnisi ex aliqua tandem diversitate proficisci vel opinionum vel voluntatum.“ Cf. Bellarm. de rom. pont. l. 1. c. 2.

sponsus, non sufficienter respondet. Manifestum est enim, quod ecclesiastica sacramenta ipse Christus perficit: ipse enim est, qui baptizat, ipse est, qui peccata remittit, ipse est verus sacerdos, qui se obtulit in ara crucis et cujus virtute corpus ejus in altari quotidie consecratur: et tamen quia corporaliter non cum omnibus fidelibus praesentialiter erat futurus, elegit ministros, per quos praedicta fidelibus dispensaret, ut supra (c. 74.) dictum est. Eadem igitur ratione, quia praesentiam corporalem erat Ecclesiae subtracturus, oportuit ut alicui committeret, qui loco sui universalis Ecclesiae gereret curam. Hinc est quod Petro dixit ante ascensionem: *Pasce oves meas* (Joan. 21, 17.) etc.«

12. Nec minus certum ex patrum doctrina alterum est principium, necessariam esse communionem cum Petro ejusque successoribus, ut quis membrum verae Ecclesiae censeri possit. Patrum testimonia nec diu quaerenda nec accersenda sunt e longinquo, cum plura in hac opusculorum collectione invenies. Hoc enim probant omnia ea, quibus ostendimus sec. 4. et 5. tesseram, qua agnoscerentur membra Ecclesiae catholicae, fuisse communionem cum pontifice romano[1]). Hoc diserte docentes legimus Cypri-

[1]) In annot. ad August. l. de utilitate cred. n. 19. t. 6. p. 37 ss.

anum[1]), Ambrosium[2]), Hieronymum[3]). Confirmationis gratia quaedam alia testimonia adducemus. Notissima sed plane decretoria sunt verba s. Irenaei[4]): „Maximae et antiquissimae et omnibus cognitae a gloriosissimis duobus apostolis Petro et Paulo Romae fundatae et constitutae ecclesiae eam, quam habet ab apostolis traditionem et annunciatam hominibus fidem per successionem episcoporum venientem usque ad nos indicantes, confundimus omnes eos, qui quoquomodo vel per sui placentiam malam vel vanam gloriam vel per coecitatem et malam sententiam praeterquam oportet colligunt. Ad hanc ecclesiam propter potentiorem principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est, qui undique sunt fideles.“ Hinc vel in ipsius liturgiae antiquis monumentis legimus[5]): „Ex jure apostolici principatus repetendum, ut quae

[1]) De unit. Eccles. n. 4. Opusc. t. 1. p. 74.

[2]) De poenit. l. 1. 33. Opusc. t. 5. p. 23.

[3]) Epist. 15. ad Damasum, al. 57. n. 2. Opusc. t. 3. p. 220. Hinc in ep. 16. al. 58. ad eundem: „Ego clamito, si quis cathedrae Petri jungitur, meus est.“

[4]) L. 3. c. haereses c. 3. In quae verba cf. quae scribit Massuet diss. 3. a. 4. et Schrader de unitate rom. l. 1. n. 109 ss.

[5]) In praef. Missae X. in die natali apost. Petri et Pauli.

e.. Petri cathedra fides permanasset, eam christianae devotionis sequeretur universitas, salubrique compendio et hi, qui ab illorum tramite deviassent, haberentur externi, et tantummodo filii veritatis exsisterent, qui a principali nullatenus traditione discederent.« Pulchre vero Prudentius [1]):

„Fugite, o miseri, exsecranda Novati
Schismata, catholicis vos reddite populis.
Una fides vigeat, prisco quae condita templo est,
Quam tenet cathedra Petri.«

13. Cum his conspirat Isidorus hispalensis ita scribens ad Claudium ducem (ep. 6. n. 2): »Sic nos scimus praeesse Ecclesiae Christi, quatenus romano pontifici reverenter, humiliter et devote tamquam Dei vicario prae ceteris Ecclesiae praelatis specialius nos fatemur debitam in omnibus obedientiam exhibere. Contra quod quemquam procaciter venientem tamquam haereticum a consortio fidelium omnino decernimus alienum. Hoc vero non ex electione proprii arbitrii, sed potius auctoritate Spiritus s. habemus firmatum, ratumque credimus et tenemus.« Huc faciunt et ista Ambrosii verba [2]): »Ipse est Petrus, cui dixit Christus: *Tu es Petrus et super hanc petram*

---

[1]) Hymn. in s. Hyppol.
[2]) In Ps. 50. n. 30.

aedificabo Ecclesiam meam. Ubi ergo Petrus, ibi Ecclesia.« Et haec alia s. Cypriani[1]): »Deus unus est et una Ecclesia et cathedra una supra Petrum (al. supra petram) Domini voce fundata . . . Quisquis alibi collegerit, spargit. Adulterum est, impium est, sacrilegum est, quodcunque humano furore instituitur, ut dispositio divina violetur.« Quare s. Augustinus Caeciliani episcopatum legitimum adversus donatistas propugnans statuit[2]): »Non mediocris Carthago auctoritatis habebat episcopum, qui posset non curare conspirantem multitudinem inimicorum, quum se videret et romanae ecclesiae, in qua semper apostolicae cathedrae viguit principatus et ceteris terris, unde Evangelium ad ipsam Africam venit, per communicatorias literas esse conjunctum.“ Absolvimus verbis[3]) Leonis M.

---

[1]) Epist. 40.

[2]) Epist. 13. n. 7.

[3]) Ep. 10. c. 1. Alia ep. ad Anastasium thessalonic. graphice oeconomiam, qua Ecclesiae unitas exsurgit, hisce describit verbis: „Haec connexio totius quidem corporis unanimitatem requirit, sed praecipue exigit concordiam sacerdotum, quibus quum dignitas sit communis, non est tamen ordo generalis: quoniam et inter bb. apostolos in similitudine honoris, fuit quaedam discretio potestatis, et quum omnium par esset electio, uni tamen datum est, ut ceteris praeemineret. De qua forma episcoporum quoque est

ita ad episcopos provinciae viennensis scribentis: „Hujus muneris (propagandi cultum divinae religionis) sacramentum ita Dominus ad omnium

---

orta distinctio, et magna ordinatione provisum est, ne omnes sibi omnia vindicarent, sed essent in singulis provinciis singuli, quorum inter fratres haberetur prima sententia; et rursus quidam in majoribus urbibus constituti sollicitudinem susciperent ampliorem, per quos ad unam Petri sedem universalis Ecclesiae cura confiueret, et nihil usquam a suo capite dissideret.“ Verum opponere quis posset, romanorum pontificum in quaestione de primatu suspecta esse testimonia, cum in propria loquantur causa. Quominus id sentiamus, multa sunt quae impediunt. Et sane 1) plurium romanorum pontificum praesertim antiquiorum epistolae, in quibus de suo primatu loquuntur, synodicae sunt, scil. non citra consensum approbationemque plurimorum episcoporum conscriptae, ut ostendit Coustant in praef. gener. ad epist. rom. pontificum p. 1. n. 33. Hinc Julius I. in gravissima sua ep. 1. ad antioch. n. 8. scribere potuit: „Necessum est vobis notum facere, etiamsi solus scripserim, non ideo mei solius sed omnium episcoporum, qui in Italia sunt et qui in his partibus degunt, esse illam sententiam.“ Quae 2) affirmant, plerumque probant adductis in medium Scripturae effatis vel antecessorum suorum factis. Cf. Bonifacius I. ep. 15. n. 6; Gelasius ep. 13. ad episc. Dardaniae; Nicolaus I. ep. 8. ad Mich. imp. Ceterum 3) ipsa confidentia, qua loquuntur, haud ultimum est indicium juris auctoritatisque ab omni fraude et usurpatione alienae. Cf. Rothensee der Primat des Papstes, B. 1. Vorrede p. 14 ss.

apostolorum officium pertinere voluit, ut in beatissimo Petro apostolorum omnium summo principaliter collocarit, ut ab ipso quasi quodam capite dona sua velut in corpus diffunderet, ut exsortem se mysterii intelligeret esse divini, qui ausus fuisset a Petri soliditate recedere.«

14. Cum ergo Petrus ejusque successores centrum sint Christo auctore unitatis ecclesiasticae, cumque omnes fideles teneantur communione Petro ejusque successoribus sociari, necessarium prorsus est rite nosse, quinam legitimus

---

Omnem quoque 4) usurpationis suspicionem excludit nota loquentium doctrina et sanctitas, cum omnes ad a. 530. usque, Liberio excepto, inter sanctos ab Ecclesia numerentur. Quod vero 5) maximum horum pontificum verbis pondus auctoritatemque adjicit, concentus est atque conspiratio aliorum, qui eodem tempore floruerunt, patrum: nihil enim est, quod sibi vindicent romani episcopi, quod non pariter a coaevis episcopis ipsis tribuatur, ut in hac quaestione ex testimoniis hic allatis manifesto patet. Merito proinde in quaestione primatus, praesertim cum agitur de ejusdem praerogativis et juribus, audiuntur et ipsi romani pontifices. Vere enim advertit ipse Bossuet (in def. declar. cleri gallic. l. 10. c. 6): „Quibus Deus singularem honoris dignitatisque praerogativam contulit, eisdem inspirat verum de sua potestate sensum, ut ea in Domino, cum res poposcerit, libere et confidenter utantur fiatque illud, quod ait Paulus (1. Cor. 2, 12): *Accepimus Spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus, quae a Deo donata sunt nobis.*“

sit Petri successor. Hinc patres summa diligentia successorum Petri in cathedra romana catalogum texunt. Ita Optatus noster l. 2. n. 3. Ita Augustinus in disputatione cum iisdem donatistis; ut in ep. 53. al. 165. n. 2, in qua ita scribit: „Si enim ordo episcoporum sibi succedentium considerandus est, quanto certius et vere salubriter ab ipso Petro numeramus, cui totius Ecclesiae figuram gerenti Dominus ait: *Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam* etc. (Matth. 16, 18).“ Relato vero episcoporum romanorum censu concludit[1]: „In hoc ordine successionis nullus dontatista episcopus invenitur, sed ex transverso ex Africa ordinatum miserunt, qui paucis praesidens afris in

[1]) Tantopere commovebatur Augustinus hac ordinatissima episcoporum romanorum successione, ut eam inter illa referret, quae ipsum in Ecclesiae gremio retinerent. „Tenet, inquit (c. epist. fundam. c. 4), ab ipsa sede Petri apostoli, cui pascendas oves suas post resurrectionem Dominus commendavit, usque ad praesentem episcopatum successio sacerdotum.“ Hinc ad eam contemplandam provocat partem Donati (in psalmo c. partem Donati):

„Venite, fratres, si vultis ut inseramini in vite.
Dolor est cum vos videmus praecisos ita jacere.
Numerate sacerdotes vel ab ipsa Petri sede,
Et in ordine illo patrum quis cui successerit videte.
Ipsa est petra, quam non vincunt superbae inferorum portae.“

urbe Roma montensium vel cutzupitarum vocabulum propagavit. In illum autem ordinem episcoporum, qui ducitur ab ipso Petro usque ad Anastasium, qui nunc eandem cathedram sedet, etiamsi quisquam traditor per illa tempora subrepisset, nihil praejudicaret Ecclesiae et innocentibus christianis, quibus Dominus providens ait de praepositis malis: *Quae dicunt, facite; quae autem faciunt, facere nolite: dicunt enim et non faciunt* (Matth. 23, 3). Ut certa sit spes fidelis, quae non in homine sed in Domino collocata, nunquam tempestate sacrilegi schismatis dissipetur, sicut isti dissipati sunt, qui legunt in codicibus sanctis ecclesias, quibus apostoli scripserunt, et nullum in eis habent episcopum.« Praeclarissima vero sunt verba Epiphanii, quibus romanorum pontificum catalogum absolvit. »Nemini sane mirum videatur, inquit[1]), cur singula tanta cum diligentia percurrerim. Per haec enim perpetuo certa accurataque veritas ostenditur.« Quae expressa sunt ad illa Irenaei verba, quibus et ipse romanorum episcoporum serie recensita disputationem suam concludit[2]): »Hac ordinatione et succes-

---

[1]) Haer. 27. n. 6.

[2]) Adv. haer. l. 3. c. 3. n. 3. Rationem autem quare hujus potissimum ecclesiae episcopos recenseat, reddit illis verbis, quae supra n. 12. expendimus,

sione, ea quae est ab apostolis in Ecclesia traditio et veritatis praeconatio pervenit usque ad nos. Et est plenissima haec ostensio, unam et eandem vivificatricem fidem esse in Ecclesia, quae ab apostolis usque nunc sit conservata et tradita in veritate.“ Haec comprobans Eusebius [1]) in suam retulit historiam ecclesiasticam.

15. Quibus omnibus expensis liquet, merito Optatum ea, quam illustravimus, methodo esse usum adversus donatistas, et patet etiam, vix esse methodum hac magis compendiosam magisque omnium captui accommodatam, qua facile et tuto vera Ecclesiae membra agnoscantur. Hac methodo olim jam usi sunt pii imperatores romani. Hinc Gratianus, Valentinianus et Theodosius edicto de fide catholica ad populum constantinopolitanum statuunt [2]): „Cunctos populos, quos clementiae nostrae regit temperamentum, in tali volumus religione versari, quam divinum Petrum apostolum tradidisse romanis, religio usque nunc ab ipso insinuata declarat: quamque pontificem Damasum sequi claret, et Petrum

---

propter illius scil. *potiorem principalitatem*, propter quam omnes fideles cum illa conspirare debent.

[1]) L. 5. c. 6. Ceterum et vetustus auctor carm. adv. Marcionem l. 3. c. 9. romanorum episcoporum seriem recenset.

[2]) Cod. Theodos. l. 16. tit. 1. leg. 2.

Alexandriae episcopum, virum apostolicae sanctitatis: ut secundum apostolicam disciplinam evangelicamque doctrinam, Patris et Filii et Spiritus s. unam deitatem sub parili majestate et sub pia trinitate credamus. Hanc legem sequentes christianorum catholicorum nomen jubemus amplecti: reliquos vero dementes vesanosque judicantes, haeretici dogmatis infamiam sustinere: nec conciliabula eorum ecclesiarum nomen accipere etc.“ Eadem regula usus statuit Gratianus teste Theodoreto [1]) „ut qui in exsilium ejecti fuerant, redirent suisque gregibus restituerentur, atque aedes sacrae iis traderentur, qui Damasi communionem amplecterentur.“ Quid quod ipsi imperatores gentiles hujus inter christianos vulgatae testes exstiterint opinionis et methodi, non alios membra esse censendos Ecclesiae Christi, quam qui communione fruerentur episcopi romani, ut Aurelianus? „Cum enim Paulus (samosatenus a synodo antiochena depositus), narrat Eusebius [2]), e domo ecclesiae nullatenus excedere vellet, interpellatus imperator Aurelianus *rectissime* hoc negotium dijudicavit, iis domum tradi praecipiens, quibus

[1]) Hist. eccles. l. 5. c. 2.
[2]) Hist. eccl. l. 7. c. 30.

italici christianae religionis antistites et romanus episcopus scriberent.“ Hinc illud Justiniani imp. studium uniendi cum sede apostolica omnes sui imperii fideles, cujus testes sunt hae ejus ad Joannem pontificem literae: „Reddentes honorem apostolicae sedi, ita ille[1]), et vestrae sanctitati (quod semper nobis in voto et fuit et est), et ut decet patrem, honorantes vestram beatitudinem, omnia quae ad ecclesiarum statum pertinent, festinavimus ad notitiam deferre vestrae sanctitatis: quoniam semper nobis fuit magnum studium unitatem vestrae apostolicae sedis et statum sanctarum Dei ecclesiarum custodire, qui hactenus obtinet et incommote permanet, nulla intercedente contrarietate. Ideoque omnes sacerdotes universi orientalis tractus et subjicere et unire sedi vestrae sanctitatis properavimus. In praesenti ergo quae commota sunt (quamvis manifesta et indubitata sint, et secundum apostolicae vestrae sedis doctrinam ab omnibus semper sacerdotibus firme custodita et praedicata), necessarium duximus, ut ad notitiam vestrae sanctitatis perveniant. Nec enim patimur, quid-

[1]) Cod. justin. l. 1. tit. 1. His plane similia sunt verba, quibus Epiphanium byzantinum praesulem alloquitur. Ib. §. 7.

quam quod ad ecclesiarum statum pertinet, quamvis manifestum et indubitatum sit quod movetur, ut non etiam vestrae innotescat sanctitati, quae est caput omnium sanctarum ecclesiarum.« Sed hactenus de his satis.

S. OPTATI MILEVITANI

DE

SCHISMATE DONATISTARUM

LIBRI SEPTEM.

LIBER I.

In hoc libro primo continentur, qui in persecutione fuerint traditores, et causae schismatis, et ubi et a quibus schisma sit factum.

1. Cunctos nos christianos, clarissimi fratres, omnipotenti Deo fides una commendat. Cujus fidei pars est, credere Filium Dei, judicem seculi, esse venturum: eum qui jampridem venerit, et secundum hominem suum[1]) per Mariam virginem natus sit, passus et mortuus et sepultus, resurrexerit: et antequam in coelum ascenderet (unde descen-

---

[1]) *Secundum hominem suum*, id est, secundum naturam humanam, quam assumere dignatus est.

derat), christianis omnibus victricem pacem per apostolos dereliquit. Quam ne videretur solis apostolis dimisisse, ideo ait: *Quod uni ex vobis dico, omnibus dico* (Marc. 13,37). Deinde ait: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* (Joan. 14, 27). Igitur pax christianis omnibus data est: quam rem Dei esse constat, dum dicit *meam:* cum autem dicit: *Do vobis,* non solum suam voluit esse, sed et universorum in se credentium.

2. Quae pax, si, ut data erat, sic integra inviolataque mansisset, nec ab auctoribus schismatis turbaretur: inter nos et fratres nostros hodie non esset ulla dissensio: nec illi inconsolabiles Deo lacrymas facerent, quod Isaias propheta testatur[1]): nec falsorum vatum nomen et actus incurrerent: nec ruinosum ac dealbatum exstruerent parietem[2]): nec minus astutas, sed tantum sim-

[1]) Alludit ad haec verba Is. 22, 4: *Recedite a me, amare flebo; nolite incumbere, ut consolemini me super vastitate filiae populi mei;* ut patet ex l. 3. n. 2.

[2]) Respicit hic Optatus ad verba Ezech. 13, 8. ubi Deus redarguit pseudoprophetas, qui decipiebant populum *dicentes: Pax, et non est pax; et ipse aedificabat parietem, illi autem liniebant eum luto absque paleis:* Hujusmodi prophetis comparat Optatus donatistarum principes, quorum societas non erat

plices everterent mentes: nec male imponendo omnibus capitibus manum, eversionis velamenta obtenderent[1]): nec maledicerent Deo: nec rebaptizarent fideles: nec nos eversas aut occisas innocentium animas doleremus: quas prius doluit Deus per Ezechielem prophetam, dicens: *Vae facientibus velamen super omne caput, et super omnem aetatem ad evertendas animas. Animae eversae sunt populi mei: et maledicebant mihi in populo meo, ut occiderent animas, quas non oportuit mori: dum annunciant populo meo vanas*

---

solidum et permansurum aedificium ut Ecclesia Christi, sed paries tantum ruinosus, licet exterius dealbatus. Cf. Du Pin in h. l.

[1]) Pergit alludere ad verba seq. Ezechielis. „Donatistae, inquit Du Pin in h. l., manus imponentes, quod velamenti species est, super fideles omnis generis, hoc est, poenitentiam imponentes episcopis, presbyteris, ceteris clericis, fidelibus, pueris et omnibus, quos poterant circumvenire et pervertere, evertebant eorum animas, spoliantes eos innocentia et dignitatibus suis tum coram Deo (qui enim in schisma consentiunt coram Deo sunt peccatores) tum coram hominibus," qui enim poenitentiam publicam subierant, irregulares habebantur, proinde ad ordines non poterant promoveri. Cf Morinum de administr. sacr. poenit. l. 4. cc. 13, 14. Ceterum quae hic Optatus obscurius nonnihil in donatistis carpit, apertius ipsis exprobrat infra l. 2. n. 21, 25, 26.

seductiones (Ezech. 13). Et tamen admissa sunt haec ab iis, qui nostri sunt fratres.

3. Sed ne quis dicat me inconsiderate eos fratres appellare, qui tales sunt: ab Isaiae prophetae vocibus exorbitare non possumus. Quamvis et illi non negent, et omnibus notum sit, quod nos odio habeant, et exsecrentur, et nolint se dici fratres nostros: tamen nos recedere a timore Dei non possumus, quos hortatur Spiritus sanctus per Isaiam prophetam, dicens: *Vos qui timetis nomen Domini, audite nomen Domini: hi qui vos odio habent et exsecrantur, et nolunt se dici fratres vestros*[1], *vos tamen dicite eis: Fratres nostri estis* (Isai 66, 5.): sunt igitur sine dubio fratres, quamvis non boni. Quare nemo miretur eos me appellare fratres, qui non possunt non esse fratres. Est quidem nobis et illis spiritalis una nativitas, sed diversi sunt actus. Nam et Cham, qui patris sui risit impie nuditatem, frater innocentium fuit: et pro merito suo jugum servitutis in-

---

[1] *Et nolunt se dici fratres vestros.* Haec verba sunt Optati, qui prolatis ex Scriptura testimoniis, solet aliqua de suo quasi supplens inserere. Fratrum nomen repudiabant donatistae, ut praeter Optatum testatur Augustinus l. 3. c. Gaudent. et l. 3. c. Parmen. c. 2. Du Pin.

currit, ut esset fratribus frater addictus (Gen. 9). Ergo hoc nomen fraternitatis, nec interveniente peccato deponitur. Sed de istorum fratrum delictis dicam alio loco: qui sedentes adversum nos, detrahunt, et contra nos scandala ponunt (Ps. 49, 19 s.): et cum illo fure concurrunt, qui Deo furtum facit: et cum moechis, id est, cum haereticis, partem suam ponunt, et peccata sua laudant, et convicia contra nos catholicos meditantur.

4. Omnes quidem per singula loca maledicis vocibus perstrepunt (quibus ad aliqua de occasione respondeam): sed unum quidem vix invenimus, cum quo per literas, vel hoc modo loquamur; Parmenianum scilicet, fratrem nostrum; si tamen se a nobis vel hoc nomine nuncupari permittit. Et quia collegium episcopale nolunt nobiscum habere commune, non sint collegae, si nolunt: tamen (ut supra diximus) fratres sunt[1]). Frater

---

[1]) *Fratres sunt.* Sensus est: Renuunt societatem, communionem, consortium cum episcopis catholicis; illis igitur collegae titulum denegabimus, minime vero fratrum nomen, quum distingui debeat inter fraternitatem et communionem, quando ad illam sufficiat unitas fidei et eadem nativitas, ad hanc vero praeterea necessaria sint externa caritatis et unitatis indicia. Quorum defectu licet aliquis non

meus igitur Parmenianus, ne ventose ac nude, ut ceteri, loqueretur, quidquid sentire potuit, non solum dixit, sed etiam in scriptura digessit. Cujus dictis cum respondere, veritate cogente, compellimur, erit inter nos absentes quoquo modo collatio. Eodem modo satisfiet et desideriis aliquorum. Nam a multis saepe desideratum est, ut ad eruendam veritatem ab aliquibus defensoribus partium conflictus haberetur: et fieri potuit. Sed quoniam et accessum prohibent, et aditus intercludunt[1]), et consessum vitant, et colloquium denegant, vel tecum mihi, frater Parmeniane, sit isto modo collatio; ut quia tractatus tuos, quos in manibus et in ore multorum esse voluisti, non aspernatus sum neque contempsi, sed omnia a te dicta patienter audivi, audias et tu humilitatis nostrae responsa.

5. Nam et ego intelligo, et tu non negas, et quivis sapiens pervidet te nulla alia ratione

---

proprie reddatur haereticus, attamen extra Ecclesiam atque spem salutis constituetur. Schrader, de unitate romana l. 1. n. 86.

[1]) Notat hic circumcellionum saevitiem et furorem, de quibus cf. quae ipse Optatus refert infra l. 3. n. 4, quaeque Possidium in vita s. Augustini (opusc. t. 8.) c. 10. narrantem audivimus.

tam prolixe tractasse, nisi ut Ecclesiam catholicam tuis tractatibus indigne pulsares. Sed, ut intelligi datur, aliud habet animus, aliud resonat sermo. Denique non omnia te video dixisse contra Catholicam: imo multa pro Catholica, cum catholicus non sis, ut et nobis necesse non fuerit respondere tractatibus tuis: nisi quod dum male instructus es, ut quod non vidisti, sed falso audieris, loquereris, cum in epistola Petri apostoli legerimus[1]): *Nolite per opinionem judicare fratres vestros* (Jacob. 4, 11): ut inter aliqua, quae ad nos non pertinent (sicuti probaturi sumus) diceres, a nobis contra vos militem fuisse postulatum[2]). Ceterum a te in aliis partibus tractatus tui, aliqua pro nobis dicta sunt et contra vos, ut diluvii et

---

[1]) *In epistola Petri.* Nihil simile est in ep. Petri, sed in ep. Jacobi 4, 11. ubi habetur: *Nolite detrahere alterutrum, fratres. Qui detrahit fratri, aut qui judicat fratrem suum, detrahit legi et judicat legem.* Forte hunc locum respexit Optatus. Du Pin.

[2]) *Militem.* Macarius manu armata et imperatoris jussu plebem donatistarum ad Ecclesiam coëgerat unitatemque fecerat, et quos schisma diviserat, societatem coire compulerat, unde contra suam plebem militem a romanis postulatum conquerebantur donatistae. Albaspinaeus.

circumcisionis comparatio: quaedam et pro nobis et pro vobis, ut ea, quae in laude dixisti baptismatis (praeter illud quod carnem Christi male tractaveris): ideo et pro vobis, quia quamvis foris sitis, tamen ex nobis existis. Nam et illud pro ambobus, quod demonstrasti haereticos extraneos esse catholicis sacramentis: si tamen vos ipsos non eis adjungeres, quos esse schismaticos constat. Quaedam pro nobis solis, ut unius Ecclesiae commemoratio: quaedam contra vos per ignorantiam (quia peregrinus es), ut traditorum[1]) et schismaticorum accusatio: etiam illud et contra vos, quod dixisti de oleo et sacrificio peccatoris. Ac per hoc nihil contra nos a te dictum est, nisi quod ignoranter dixisti, a nobis militem postulatum: quod calumniose a te dictum esse, probationibus verissimis demonstrabimus. Tolle hanc calumniam, et noster es. Quid enim magis pro nobis et nostrum est, quam quod dixisti, in comparatione baptismatis semel factum esse diluvium? Et singularem circumcisionem

---

[1]) *Traditorum.* Hoc nomine illi notabantur, qui persecutionis tempore sacros codices religionis christianae inimicis tradiderant. Cf. infra n. 13. Horum saepe mentio in historia schismatis donatistarum occurrit.

salubriter profecisse populo judaeorum, magis pro nobis quasi noster locutus es: haec enim nostra vox est, qui in Trinitate baptismatis unionem defendimus: non pro vobis, qui baptisma, in cujus imagine sunt illa duo, audaciter et quod contra leges est iteratis: quamvis et vos ipsi non negetis, quia non debet iterari, quod semel jussum est fieri. Sed dum tu subtiliter laudasti, quod omni laudis praeconio dignum est: callide vestram supposuisti personam, ut quasi, quia semel licet, vobis liceat, aliis denegetur. Si traditoribus non licet, vobis licere non debuit, quorum principes probamus fuisse traditores. Si schismaticis non licet, adaeque vobis licere non debuit, apud quos origo schismatis invenitur. Si peccatoribus non licet, etiam peccatores vos esse testimonio divino convincimus. Et tamen quia semel licet, non per electum hominem, sed per quod semel licet: ideo post vos non emendamus[1]), quia et apud nos et apud vos unum est sacramen-

[1]) *Post vos non emendamus.* Sensus est: Quia non solum baptismum per *electum* i. e. bonum, sanctum hominem collatum iterare non licet (qui vester est error), sed nunquam per quemcunque demum fuerit collatus, cum tantum semel liceat eum conferre, ideo post vos iterum non baptizamus.

tum: cujus sacramenti ratio tota quinto libro monstrabitur.

6. A te quidem, frater Parmeniane, multa tractata sunt. Sed video mihi non eo esse respondendum ordine, quo a te dicta sunt singula. Tu enim primo loco dixisti comparationes laudesque baptismatis, et praeter carnem Christi a te male tractatam, cetera bene dixisti: hoc enim magis pro nobis te dixisse, suo loco monstrabitur. Secundo autem loco, exclusis haereticis, unam dixisti esse Ecclesiam: sed eam, ubi sit, agnoscere noluisti. Tertio loco, traditores nullis certis personis aut nominibus accusasti. Quarto a te unitatis lacerati sunt operarii[1]. Quinto ut minima praetermittam, dixisti de oleo et sacrificio peccatoris.

7. Sed mihi videtur primo loco traditorum et schismaticorum indicandas esse civitates, personas et nomina: ut quae a te de iis dicta sunt, veros auctores et certos reos suos agnoscant. Deinde mihi dicendum est, quae vel

---

[1]) *Operarii unitatis* i. e. Paulus et Macarius, qui ex mandato Constantis imperatoris unitatem in Africa fecerant, hoc est, qui donatistas ad Ecclesiam catholicam adducere voluerant. Albasp. Quid vero sub nomine olei et sacrificii peccatoris intelligatur, ex infra dicendis clarius apparebit.

ubi sit una Ecclesia, quae est: quia praeter unam altera non est. Tertio, a nobis militem non esse petitum, et ad nos non pertinere, quod ab operariis unitatis dicitur esse commissum. Quarto loco, qui sit peccator, cujus sacrificium repudiat Deus, vel cujus oleum fugiendum sit. Quinto, de baptismate. Sexto, de inconsideratis praesumptionibus et erroribus vestris.

8. Sed priusquam de rebus singulis aliquid dicam, quod carnem Christi male tractaveris, breviter ostendam. Dixisti enim carnem illam peccatricem Jordanis demersam diluvio, ab universis sordibus esse mundatam. Merito hoc diceres, si caro Christi pro omnibus baptizata sufficeret, ut nemo pro se baptizaretur. Si ita esset, ibi esset totum genus hominum: illic omne, quod corporaliter natum est. Nihil esset inter fideles et unumquemque gentilem, quia in omnibus caro est: et dum nemo non est qui non habeat carnem, si, ut dixisti, caro Christi diluvio Jordanis demersa est, omnis caro hoc beneficium consequeretur. Aliud est enim caro Christi in Christo; aliud uniuscujusque in se. Quid tibi visum est, carnem Christi dicere peccatricem? Utinam diceres, caro hominum in carne Christi: nec sic probabiliter

dixeras, quia unusquisque credens in nomine Christi baptizatur, non in carne Christi, quae specialiter illius erat. Addo, quod ejus caro de Spiritu sancto concepta, inter alios non potuit in remissam peccatorum tingi, quae nullum videbatur admisisse peccatum[1]). Addidisti, et Jordanis diluvio demersam: satis inconsiderate hoc usus es verbo: quod verbum soli Pharaoni et ejus populo debebatur, qui pondere delictorum, tamquam plumbum, ita mersus sit, ut ibi remanserit. Christi

---

[1]) *Quae nullum videbatur admisisse peccatum.* Minus caute, ne dicam pie locutus cuipiam videri possit Optatus, qui vim locutionis, non ignotae quidem, sed antiquis minus usitatae non advertat. *Quae nullum videbatur* i. e. quae nullum admiserat . . . Quomodo et loquitur Apostolus, ut hic obiter moneam, I. Cor. 11, 6: *Si quis autem videtur contentiosus esse.* Atque iterum proximo c. *quae videntur membra* etc., necnon et Christus Luc. 8, 18, *quod videtur habere* etc. Ac denique . . . Hebr. 4, 1. *μήποτε δοκῇ τις ἐξ ὑμῶν.* M. Casaubonus. Sensus vero praecedentium est, tunc forte dici posse carnem Christi *peccatricem* Jordanis diluvio demersam ab omnibus sordibus esse mundatam, si Christus pro nobis omnibus, et nostrum quisque in ipso baptizatus fuisset, ita ut nemo amplius esset baptizandus. Sed cum hoc nullo admitti possit modo, quia discrimen omne inter fidelem et gentilem esset sublatum, rejicienda penitus est illa loquendi ratio.

autem caro, dum in Jordane descendit et ascendit, demersa a te dici non debuit: cujus caro ipso Jordane sanctior invenitur, ut magis aquam ipsa descensu suo mundaverit, quam ipsa mundata sit.

9. Etiam illud praeterire non possum, quod te subtiliter egisse considero: ut ad inducendos vel decipiendos animos auditorum, post circumcisionis et diluvii descriptionem, et post laudem baptismatis, haereticos cum erroribus suis mortuos, et oblivione jam sepultos quodammodo resuscitare voluisti: quorum per provincias africanas, non solum vitia, sed etiam nomina videbantur ignota. Marcion, Praxeas, Sabellius, Valentinus, et ceteri usque ad Cataphrygas, temporibus suis a Victorino petavionensi, et Zephyrino urbico[1]), et a Tertulliano carthaginensi, et ab aliis assertoribus Ecclesiae catholicae superati sunt. Ut quid bellum cum mortuis geris, quod ad negotium temporis nostri non pertinet? Sed quia schismaticus hodie aliquid peccati, quod probare possis in catholicos, non habes, ideo ad prolixitatem scripturae tuae augendam, tot haereticos cum erroribus suis commemorare voluisti.

---

[1]) *Urbico* i. e. urbis Romae episcopo.

10. Nunc alia quaestio est. Ut quid a te memorati sunt illi, apud quos non sunt sacramenta, quae nobis et vobis videntur esse communia? Sanitas non flagitat medicinam[1]); de se secura virtus forinsecus non quaerit auxilia; veritas non desiderat argumenta: aegroti est, remedia quaerere; inertis et imbecillis est, auxilia comparare: mendacis est, argumenta conquirere. Interea dixisti, apud haereticos dotes Ecclesiae esse non posse: et recte dixisti, scimus enim haereticorum ecclesias singulorum prostitutas, nullis legalibus sacramentis et sine jure honesti matrimonii esse: quas non necessarias[2]) recusat

---

1) *Sanitas non flagitat medicinam.* In Africa nullum est illarum sectarum vestigium: quare ergo contra illas declamasti? Ita Albaspinaeus.

2) *Legalibus sacramentis* etc. Cum Ecclesia sit sponsa Christi, multa de ea per jura et leges matrimonii ab antiquis explicantur; quare h. l. ait Optatus, haereticos non posse jure et vi matrimonii uti sacramentis, quemadmodum orthodoxi utebantur, quia cum Christo non essent matrimonii dignitate conjuncti. Albasp. *Quas non necessarias* i. e. extraneas, ignotas. Videtur ex hoc num. Optatum putasse haereticorum baptismum esse invalidum (cf. n. 12.), sed forte prae oculis habet illos tantum, quos n. praec. nominaverat, quosque infra dicit symbolum (et hinc forte etiam baptismi formam) falsasse, quod videtur posse etiam colligi ex l. 5. n. 3.

Christus, qui est sponsus unius Ecclesiae: sicut in Canticis Canticorum ipse testatur: qui cum unam laudat, ceteras damnat, quia praeter unam, quae est vera catholica, ceterae apud haereticos putantur esse, sed non sunt: secundum quod indicat (ut supra diximus) in Canticis Canticorum, unam esse columbam suam, eandem sponsam electam, eandem hortum conclusum et fontem signatum (Cant. 6, 8; 4, 12.): ut haeretici omnes neque claves habeant, quas solus Petrus accepit: nec annulum, quo legitur fons esse signatus[1]): nec aliquem illorum esse, ad quem hortus ille pertineat, in quo Deus arbusculas plantat. De quibus haereticis, quamvis ad praesentem non pertineat cau-

---

[1]) *Legitur fons esse signatus.* Quid nomine annuli et fontis significet Optatus, non una est eruditorum sententia. Per fontem intelligere videtur fontem baptismalem, baptismum; per annulum fidei symbolum, cujus veluti summa continetur forma, qua baptismus administratur, qua aqua baptismalis consecratur et quodammodo consignatur ad constituendum baptismi sacramentum secundum illud Augustini: „Accedit verbum ad elementum et fit sacramentum (Tr. 80. in Joan. n. 3).“ Hunc annulum haeretici non habent, quia, ut mox dicit, symbolum falsaverunt. Cf. infra l. 2. n. 8. Hortus autem ille, de quo infra loquitur, est Ecclesia.

sam, quod diu locutus es, et suffecerat et abundabat. Sed miror, quid tibi visum est, etiam vos ipsos eis adjungere, quos esse schismaticos constat, dum Ecclesiae dotes et haereticis ipsis et vobis schismaticis denegasti. Dixisti enim inter cetera, schismaticos a vite, velut sarmenta, esse concisos: destinatos poenis, tamquam ligna arida, gehennae ignibus reservari. Sed video te adhuc ignorare schisma apud Carthaginem a vestris principibus factum. Quaere harum originem rerum, et invenies te hanc in vos dixisse sententiam, cum schismaticis haereticos sociasti. Non enim Caecilianus exivit a Majorino avo tuo: sed Majorinus a Caeciliano: nec Caecilianus recessit a cathedra Petri vel Cypriani: sed Majorinus, cujus tu cathedram sedes, quae ante ipsum Majorinum originem non habebat[1]). Et cum haec ita gesta esse manifestissime constet, et vos haeredes esse traditorum et schismaticorum evi-

---

[1]) *Originem non habebat.* Cathedra Parmeniani originem non habebat, quia succedebat Majorino, qui Majorinus nemini successerat; nam Caecilianus Mensurii locum et sedem habebat; et ita Majorini cathedra nullam originem habebat: et erat adultera, falsa, nova, sine patre et per schisma genita et introducta. Albasp.

denter appareat, satis te miror, frater Parmeniane, cum schismaticus sis, schismaticos haereticis jungere voluisse. Aut si sic tibi videtur et ita placet, cumula illa quae a te paulo ante sunt dicta. Dixisti enim fieri non posse, ut falso baptismate inquinatus abluat, immundus emundet, supplantator erigat, perditus liberet, reus veniam tribuat, damnatus absolvat. Bene haec omnia potuerunt ad solos haereticos pertinere, qui falsaverunt symbolum: dum alter dixerit duos deos, cum Deus unus sit; alter Patrem vult in persona Filii cognosci; alter carnem subducens Filio Dei, per quam Deo reconciliatus est mundus; et ceteri hujusmodi, qui a sacramentis catholicis alieni esse noscuntur. Quare poeniteat te talibus hominibus etiam schismaticos adjunxisse: in te enim convertisti sententiae gladium, dum aestimas, quia alteros appetebas: et non attendisti, inter schismaticos et haereticos quam sit magna distantia. Inde est, quod ignoras, et quae sit sancta Ecclesia: et sic omnia miscuisti.

11. Catholicam facit simplex et verus intellectus in lege, singulare ac verissimum sacramentum[1]) et unitas animorum. Schisma

[1]) *Sacramentum* i. e. symbolum, fidei regula.

vero, sparso coagulo pacis, dissipatis sensibus generatur, livore nutritur, aemulatione et litibus roboratur, ut deserta matre catholica, impii filii dum foras exeunt, et se separant (ut vos fecistis) a radice matris Ecclesiae, invidiae falcibus amputati, errando rebelles abscedunt: nec possunt novum aliquid, aut aliud agere, nisi quod jamdudum apud suam didicerunt matrem.

12. Haeretici vero veritatis exsules, sani et verissimi symboli desertores, de sinu sanctae Ecclesiae impiis sensibus depravati, contempto quod bene fuerant geniti, ut ignorantes et rudes deciperent, de se nasci voluerunt[1]. Et qui jamdudum vitalibus pasti fuerant cibis, corruptela malae digestionis, in perniciem miserorum disputationibus impiis venena mortifera vomuerunt. Vides ergo, frater Parmeniane, haereticos a domo veritatis satis extorres, solos habere varia et falsa baptismata: quibus inquinatus non possit abluere, immundus emundare, sup-

[1] *De se nasci voluerunt.* Novum caput, ut ait Joannes jeros. ad Epiphanium, erexerunt et novam constituerunt ecclesiam et cathedram a nullo prognatam et descendentem, hoc est *de se nasci*; sive originem illam, quam habebant, reliquerunt et novam ecclesiam posuerunt. Albasp.

plantator erigere, perditus liberare, reus veniam tribuere, damnatus absolvere. Bene clausisti hortum haereticis: bene revocasti claves ad Petrum: bene abstulisti colendi potestatem, ne arbusculas colerent ii, quos ab hortulo et a paradiso Dei constat alienos: bene subduxisti annulum iis, quibus aperire non licet ad fontem. Vobis vero schismaticis, quamvis in Catholica non sitis, haec negari non possunt, quia nobiscum vera et communia sacramenta traxistis. Quare cum haec omnia haereticis bene negentur, quid tibi visum est, haec et vobis negare voluisse, quos schismaticos esse manifestum est? vos enim foras existis. Quantum in nobis est, volebamus, ut soli damnarentur haeretici: quantum in te est, etiam vos ipsos cum eis una sententia ferire voluisti.

13. Sed jam, ut ad propositum singularum rerum ordinem redeamus, primo loco audi, qui fuerint traditores, et plenius auctores schismatis disce. In Africa duo mala et pessima admissa esse constat, unum in traditione, alterum in schismate: sed utraque mala, et uno tempore, et iisdem auctoribus videntur esse commissa. Debes ergo, frater Parmeniane, discere, quod intelligeris ignorare. Nam ferme ante annos sexaginta et

quod excurrit, per totam Africam persecutionis est divagata tempestas[1]: quae alios fecerit martyres, alios confessores, nonnullos funestam prostravit in mortem, latentes dimisit illaesos. Quid commemorem laicos, qui tunc in Ecclesia nulla fuerant dignitate suffulti? quid ministros plurimos? quid diaconos in tertio[2]? quid presbyteros in secundo sacerdotio constitutos? Ipsi apices et principes omnium, aliqui episcopi illis temporibus, ut damno aeternae vitae istius incertae lucis moras brevissimas compararent, instrumenta divinae legis impie tradiderunt. Ex quibus erant Donatus masculitanus, Victor rusiccadensis, Marinus ab aquis tibilitanis, Donatus calamensis, et homicida Purpurius limatensis: qui interrogatus de filiis sororis suae, quod eos in carcere Milei necasse diceretur, confessus est dicens: „Et occidi, et occido non eos solos, sed et qui-

[1]) Loquitur Optatus hic de persecutione Diocletiani, quae incepit mense Februario a. 303. et desiit in occidente a. 305.

[2]) *In tertio sacerdotio constitutos.* Sacerdotii nomen hic usurpat generatim Optatus pro jure ac potestate exercendi alicujus muneris ecclesiastici, quo sensu diaconi tertium in sacerdotio (hierarchia) ordinem (i. e. gradum) obtinere merito dici possunt. Cf. Du Pin in h. l.

cunque contra me fecerit." Et Menalius, qui ne thurificasse a suis civibus probaretur, oculorum dolorem fingens, ad consessum suorum procedere trepidavit[1]).

14. Hi et ceteri, quos principes tuos fuisse paulo post docebimus, post persecutionem apud Cirtam civitatem (quia basilicae necdum fuerant restitutae) in domum Urbani Carisi consederunt die III. Iduum Maiarum (a. 305.)[2]), sicut scripta Nundinarii tunc

---

[1]) Recenset hic Optatus eos, qui cum primate Secundo schisma fecerunt et pecunia Lucillae feminae corrupti Majorinum contra Caecilianum legitime electum et ordinatum constituerunt episcopum. Cf. Aug. l. 3. c. Crescon. c. 27. Menalius, quem ultimum nominat, oculorum dolorem finxit, cum a militibus, a quibus interceptus fuerat, rediret, ne in Ecclesia et in consessu suorum pudore suffunderetur, et se thurificasse et principis edicto satisfecisse fateretur. Cf. **Albaspinaeum** h. l.

[2]) Habitum fuit hoc concilium a. 305. non tamen d. 3. iduum Majarum, ut habet Optatus, sed tertio nonas Martias (d. 5. Mart.), ut colligimus ex breviculo collationis (coll. 3. n. 32). Interfuere, ut patet ex hoc n., episcopi undecim, quorum sex traditionis crimine accusati surrexerunt et in alteram transierunt partem; sed postquam Secundus minor consilium dedit, ut haec causa Dei relinqueretur judicio, cui ceteri assensere cum Secundo, Numidiae primate et concilii praeside, permissi sunt ad locum suum redire. Ordinatus fuit in hoc concilio Sylvanus episcopus cirtensis.

diaconi testantur, et vetustas membranarum testimonium perhibet, quas dubitantibus proferre poterimus. Harum namque plenitudinem rerum in novissima parte istorum libellorum ad implendam fidem adjunximus. Hi episcopi, interrogante Secundo tigisitano, tradidisse confessi sunt. Et cum ipse Secundus a Purpurio increparetur, quod et ipse diu apud stationarios fuerit et non fugerit, sed dimissus sit, non sine causa dimissum fuisse, nisi quia tradiderat: jam omnes erecti coeperant murmurare. Quorum spiritum Secundus metuens, consilium accepit a filio fratris sui Secundo minore, ut talem causam Deo servaret. Consulti sunt qui remanserant, id est, Victor garbensis, Felix a Rotario, et Nabor a Centurionis. Ii dixerunt talem causam Domino debere reservari: et dixit Secundus: *Sedete omnes*: tunc dictum est ab omnibus: *Deo gratias*, et sederunt. Habes ergo, frater Parmeniane, qui manifesto fuerint traditores.

15. Deinde non post longum tempus iidem ipsi, tot et tales, ad Carthaginem profecti traditores, thurati[1]), homicidae, Majo-

---

[1]) *Thurati*, forte legendum thurificati, qui scil. tempore persecutionis thus idolis adoleverant. Quod

rinum (cujus tu cathedram sedes) post ordinationem Caeciliani ordinaverunt, schisma facientes. Et quoniam traditionis reos principes vestros fuisse monstratum est, consequens erit eosdem fuisse auctores schismatis. Quae res, ut clara et manifesta esse omnibus possit, ostendendum est, ex qua radice sese usque in hodiernum erroris protenderint rami, et ex quo fonte rivulus iste maligni liquoris occulte serpens, usque in tempora nostra manaverit. Dicendum est, unde et ubi et a quibus ortum constet hoc alterum malum; quae convenerint causae; quae fuerint operatae personae; qui auctores hujus mali; qui nutritores; a quibus sint inter partes ab imperatore postulata judicia; qui sederint judices; ubi sit actum concilium; quae sint prolatae sententiae. De divisione agitur: et in Africa, sicut et in ceteris provinciis, una erat Ecclesia, antequam divideretur ab ordinatoribus Majorini, cujus tu hereditariam cathedram sedes. Videndum est, quis in radice cum toto orbe manserit; quis foras exi-

---

hic narrat Optatus, contigit Mensurio episcopo carthaginensi defuncto et pace ecclesiae africanae reddita per Maxentium a. 311. Hujus enim opportunitate facta est electio et ordinatio Caeciliani.

erit; quis cathedram sederit alteram, quae ante non fuerat: quis contra altare altare erexerit; quis ordinationem fecerit, salvo altero ordinato; quis jaceat sub sententia Joannis apostoli, qui dixit multos antichristos foras exituros: *Quia non erant*, inquit, *nostri, nam si nostri essent, mansissent nobiscum* (1. Joan. 2, 19). Ergo qui in uno cum fratribus manere noluit, haereticos secutus, quasi antichristus foras exivit.

16. Hoc apud Carthaginem post ordinationem Caeciliani factum esse, nemo est qui nesciat: per Lucillam scilicet, nescio quam feminam factiosam: quae ante concussam persecutionis turbinibus pacem, dum adhuc in tranquillo esset Ecclesia, cum correptionem archidiaconi Caeciliani ferre non posset: quae ante spiritalem cibum et potum, os nescio cujus martyris, si tamen martyris, libare dicebatur: et cum praeponeret calici salutari os nescio cujus hominis mortui, et si martyris, sed necdum vindicati, correpta, cum confusione discessit irata. Irascenti et dolenti, ne disciplinae succumberet[1]), occurrit subito persecutionis enata tempestas.

---

[1]) *Ne disciplinae succumberet.* Persecutio subito enata obstitit, quominus haec femina ab episcopo

17. Iisdem temporibus Felix quidam diaconus, qui propter famosam nescio quam de tyranno imperatore tunc factam epistolam, appellatus est[1]), periculum timens, apud Mensurium episcopum delituisse dicitur. Quem cum postulatum Mensurius publice denegaret, relatio missa est; rescriptum venit, ut si Mensurius Felicem diaconum non reddidisset, ad palatium dirigeretur. Conventus non leves patiebatur angustias; erant enim Ecclesiae ex auro et argento quam plurima ornamenta, quae nec defodere terrae, nec secum portare poterat. Quae quasi fidelibus, senioribus commendavit, commemoratorio[2]) facto, quod cuidam aniculae dedisse dicitur; ita ut si ipse non rediret, reddita pace chri-

---

puniretur pro hoc crimine, quod ante *spiritalem cibum et potum* i. e. eucharistiam *libaret* i. e. deoscularetur os hominis mortui etsi forte martyris necdum tamen vindicati, qui scil. nondum ab Ecclesia in martyrum numerum erat relatus.

[1]) *Appellatus est* i. e. in crimen vocatus. Scripserat Felix diaconus famosum libellum contra Maxentium, dum Alexander huic infensissimus Africae potiretur.

[2]) *Commemoratorio.* Ita vocat *brevem*, ut postea loquitur, cui inscriptae res omnes, quae in bonis erant Ecclesiae, quo scil. testaretur depositor, se in fidem suscipientis res deposuisse, hic autem accepisse. Barth.

stianis, anicula illi daret, quem in episcopali cathedra sedentem inveniret. Profectus causam dixit; jussus est reverti; ad Carthaginem pervenire non potuit.

18. Tempestas persecutionis peracta et definita est. Jubente Deo, indulgentiam mittente Maxentio, christianis libertas est restituta (a. 311). Botrus et Celestius, ut dicitur, apud Carthaginem ordinari cupientes, operam dederunt, ut absentibus numidis, soli vicini episcopi peterentur, qui ordinationem apud Carthaginem celebrarent. Tunc suffragio totius populi Caecilianus eligitur; et manus imponente Felice autumnitano, episcopus ordinatur. Botrus et Celestius de spe sua dejecti sunt. Brevis auri et argenti sedenti Caeciliano, sicuti delegatum a Mensurio fuerat, traditur, adhibitis testibus. Convocantur supra memorati seniores, qui faucibus avaritiae commendatam ebiberant praedam. Cum reddere cogerentur, subduxerunt communioni pedem[1]). Non minus et ambitores, quibus et ordinari non contigit; necnon et Lucilla, quae jamdudum ferre non potuit disciplinam: cum omnibus suis potens et fa-

---

[1]) *Subduxerunt communioni pedem* i. e. a communione Caeciliani se subtraxerunt.

ctiosa femina communioni misceri noluit. Sic tribus convenientibus causis et personis. factum est, ut malignitas haberet effectum.

19. Schisma igitur illo tempore confusae mulieris iracundia peperit, ambitus nutrivit, avaritia roboravit. Ab his tribus personis contra Caecilianum causae confictae sunt, ut vitio diceretur[1]). Ad Secundum tigisitanum missum est, ut Carthaginem veniretur; proficiscuntur omnes supra memorati traditores, suscepti hospitio ab avaris, ab ambitoribus, ab iratis; non a catholicis, quorum petitione Caecilianus fuerat ordinatus. Interea ad basilicam, ubi cum Caeciliano tota civica frequentia fuerat, nullus de supradictis accessit. Tunc a Caeciliano mandatum est: „Si est quod in me probetur, exeat accusator et probet." Illo tempore a tot inimicis nihil in eum potuit confingi; sed de ordinatore suo, quod ab iis falso traditor diceretur, meruit infamari. Iterum a Caeciliano mandatum est, ut si Felix in se, sicut illi arbitrabantur, nihil contulisset, ipsi tamquam adhuc diaconum or-

---

[1]) *Ut vitio diceretur*, vitiosa declararetur ejus ordinatio, vitio verteretur. *Ad Secundum tigisitanum* missum est, quia ipse erat primas Numidiae, quae provinciae carthaginensi adjacet.

dinarent Caecilianum. Tunc Purpurius solita malitia fretus, quasi et Caecilianus filius sororis ejus esset, sic ait: „Exeat huc quasi imponatur illi manus in episcopatu, et quassetur illi caput de poenitentia[1]).“ His rebus compertis, tota ecclesia Caecilianum retinuit, ne se latronibus tradidisset. Illo tempore aut reus de sede debebat expelli, aut communicari debuit innocenti. Conferta erat ec-

---

[1]) *Exeat huc etc.* Quoniam Caecilianus iterum se ordinandum obtulerat, sive id serio, sive per ironiam, ut Augustinus intelligit; Purpurius solita malitia fretus et occultos animo versans dolos: „Age, inquit, accedat huc Caecilianus, ut in episcopatu (i. e. ad episcopatum) manus ipsi a nobis imponantur:“ revera autem ut cum Caecilianus accessisset ac se in eorum manus tradidisset, eum de poenitentia quassarent i: e. lapsorum poenitentiam sive *ὑπόπτωσιν* subire cogerent, qua semel peracta, qui clericus erat, statim suo gradu *ipso facto*, ut loquuntur, et qui nondum erat, ejus in posterum obtinendi spe omni et facultate per antiquos canones excidebat. Augustinus ep. 185. al. 50. ad Bonif. n. 45: „Ut constitueretur in Ecclesia, ne quisquam post alicujus criminis poenitentiam clericatum accipiat, vel ad clericatum redeat vel in clericatu maneat, non desperatione indulgentiae sed rigore factum est disciplinae etc.“ Sed ne longe eamus, noster hic exserte l. 2. n. 24: „Invenistis pueros, de poenitentia sauciastis, ne aliqui ordinari potuissent.“ M. Casaubonus.

clesia populis; plena erat cathedra episcopalis; erat altare loco suo, in quo pacifici episcopi retro temporis obtulerant, Cyprianus, Lucianus et ceteri. Sic exitum est foras[1]), et altare contra altare erectum est; et ordinatio illicite celebrata est; et Majorinus, qui lector in diaconio Caeciliani fuerat, domesticus Lucillae, ipsa suffragante, episcopus ordinatus est a traditoribus, qui in concilio Numidiae (ut superius diximus) crimina sua sibi confessi sunt, et indulgentiam sibi invicem tribuerunt. Manifestum est ergo exiisse de Ecclesia et ordinatores qui tradiderunt, et Majorinum, qui ordinatus est.

20. Interea de suorum criminum fonte, qui apud eos multorum flagitiorum venis

---

[1]) *Sic exitum est foras.* Sic ortum est schisma donatistarum, sic de Ecclesia exiit Majorinus cum suis, nam ecclesiam, in quam fideles convenire solebant, populus universus Caeciliano adhaerens occupabat ac in eodem altari sacrificium hic offerebat, in quo illud obtulerant episcopi pacifici, pacem cum universa Ecclesia tenentes, ejus praecessores. Hinc a Majorino cum suis altare contra altare, cathedra contra cathedram, ecclesia contra ecclesiam constituta sunt i. e. schisma factum est, quod probare Optatus hic intendit. Cum vero dicit Majorinum fuisse lectorem *in diaconio Caeciliani,* significat illum fuisse lectorem sub Caeciliano archidiacono. De reliquis cf. supra n. 13. s.

exuberaverat, unum traditionis convicium in ordinatorem Caeciliani derivandum esse putaverunt; providentes quod fama duas res similes uno tempore loqui non posset; ut crimina in silentium mitterent sua, vitam infamare conati sunt alienam; et cum possent ipsi ab innocentibus argui, innocentes arguere studuerunt, mittentes ubique literas livore dictante conscriptas, quas inter ceteros actus habemus in posterum[1]). Adhuc Carthagine positi praecesserunt se epistolis suis, ut rumoribus falsis cunctorum auribus insererent mendacium, sparsa fama per populos; et dum de uno celebrata sunt falsa, supradictorum verissima crimina sub silentio latuerunt. Frequenter solet erubesci de crimine; sed illo tempore non fuit cui erubesceretur, quia praeter paucos catholicos, peccaverant

---

[1]) *Habemus in posterum* i. e. has literas reperies inter documenta huic operi subjuncta eo fine, ut plenam faciant fidem iis, quae in ipso opere narrantur. Harum vero literarum, quas hi schismatici antequam ad suas redirent ecclesias tamquam e concilio scriptas praemittebant, scopus fuit, ordinatorem Caeciliani Felicem aptungitanum et hinc ipsum Caecilianum infamare, atque ita traditionis convicium a se in alios derivare; opinabantur enim hi episcopi, fieri non posse ut ipsi, qui alios traditionis accusabant, traditores haberentur.

universi; et quasi imago fuerat innocentiae, inter multos nefas admissum[1]). Parum erat traditionis facinus, quod per Donatum masculitanum et ceteros supradictos constabat admissum; etiam ingens flagitium schismatis traditioni junxerunt.

21. Vides ergo, frater Parmeniane, haec duo crimina tam mala, tam gravia, traditionis et schismatis, ad tuos principes pertinere. Agnosce vel sero incurrisse[2]) te in tuos, dum insectaris alienos; et cum priores tuos constet operatos esse hoc alterum nefas, etiam vos sceleratis vestigiis sequi laboratis; ut quod illi priores in titulo schismatis fecerant, et vos jamdudum fecisse et nunc facere videamini. Illi ruperunt suis temporibus pacem; vos exterminatis unitatem. De parentibus vestris et de vobis merito dici potest: *Coecus coecum si duxerit, utrique in foveam cadunt* (Matth. 15, 14). Oculos patrum

---

[1]) Erubescere de crimine solent rei; sed tunc cum omnes peccassent (paucis exceptis catholicis, qui illi illegitimae interfuerunt ordinationi), non erat coram quo erubescerent, et hinc scelus inter multos admissum, commune, de quo non suffundebantur pudore, innocuum putabatur.

[2]) *Incurrisse* h. e. cum dicis majores nostros traditores fuisse, probatur tibi de tuis hoc esse intelligendum. Albasp.

vestrorum furiosus excoecaverat livor, aemulatio vestros orbavit. Schisma summum malum esse et vos negare minime poteritis. Et tamen Dathan et Abiron et Core, perditos magistros vestros, sine trepidatione estis imitati; nec ponere ante oculos voluistis, hoc malum et verbis Dei esse prohibitum, et admissum graviter vindicatum. Deinde esse distantiam delictorum aut remissio testatur aut poena. Denique inter cetera praecepta etiam haec tria jussio divina prohibuit: *Non occides, non ibis post Deos alienos* (Exod. 20, 3 et 13, et Deut. 6, 14). Et in capitibus mandatorum: Non facies schisma[1]). Videamus de his tribus, quid oportuit puniri, et quid meruit relaxari. Parricidium principale

---

[1]) Haec quidem diserte et explicite nullibi in Scriptura leguntur, implicite tamen et virtute latent vel secundum Albaspinaeum in primo mandato: *Non ibis post deos alienos*, cum qui ab Ecclesia recedunt, ii etiam a Deo recedant, cujus illa vices gerit („Qui non habet Ecclesiam matrem, ait Cyprianus de unit. Eccl. n. 6, habere jam non potest Deum patrem;") vel secundum M. Casaubonum in praecepto de diligendo proximo, in quo teste Paulo (Rom. 13, 9.) omnia mandata erga proximum instaurantur et recapitulantur; schisma autem ad peccata, quae in proximum committuntur, proprie atque inter prima referri solet.

delictum est; et tamen Cain nec reus a Deo percutitur, sed occisus insuper vindicatur (Gen. 4). In Ninive civitate hominum numero centum viginti millia sacrilega, quae deos alienos sequi videbantur; post iracundiam Dei, et nuncium Jonae prophetae, jejunium parvi temporis et oratio indulgentiam meruit (Jon. 3). Videamus si aliquid tale consecuti sunt hi, qui populos Dei primitus ausi sunt scindere. Tot millibus filiorum Israel, quorum a cervicibus divina providentia jugum servile dejecerat, Aaron sanctum unum praefecerat sacerdotem (Num. 16). Sed cum ministri ejus sacerdotium non sibi debitum concupiscentes, seducta parte populi illicite invaderent, ritum imitati sacrorum, ducentos, et quod excurrit, ministros secum perituros, cum thuribulis in fronte seducti populi posuerunt; Deus, cui displicet schisma, hoc libenter videre non potuit. Indixerant quodammodo Deo bellum, quasi esset alter Deus, qui alterum acciperet sacrificium. Igitur Deus pro neglectis mandatis suis iratus est ira magna, et quod in sacrilegos et parricidam non fecerat, in schismaticos fecit. Stabat ministrorum acies et multitudo sacrilega, cum interdictis sacrificiis suis illico peritura; negatum et subductum est poenitentiae

tempus, quia non talis erat culpa quae veniam mereretur. Mandata est terrae fames; statim fauces suas in populi divisores aperuit, et contemptores mandatorum Dei, avido ore absorbuit. Intra momenti spatium, ad transglutiendos praedictos terra patuit, rapuit, clausa est. Et ne beneficium de mortis compendio consequi viderentur, dum non essent digni vivere, iis nec mori concessum est; tartareo carcere subito clausi, ante sunt sepulti quam mortui. Et miramini vobis aliquid tale aspere factum, qui schisma aut facitis aut colitis, cum videatis quid magistri primi schismatis pati meruerunt. An quia cessat talis modo vindicta, ideo tibi cum tuis vindicas innocentiam? Deus in singulis rebus exemplorum posuit formam, ut sit quod imputet imitantibus; prima peccata ad exemplum praesens poena compressit, secunda judicio reservabit. Quid ad haec dicturi estis, qui schisma, usurpato Ecclesiae nomine, et occulte nutritis, et impudenter defenditis?

22. Sed quia audio aliquos de societate tua litigandi studio chartas habere[1]) nescio

---

[1]) *Chartas habere*, mandata principum, acta conciliorum, epistolas Mensurii et similia, de quibus in collatione (Carthagine habita. Cf. vita s. Augustini opusc. t. 8. c. 13.) facta est mentio. Albasp.

quas, quaerendum est quibus sit accommodanda fides, quae cum ratione concordent, quae cum veritate confibulent? Vestrae, si sunt aliquae, mendaciis forte videantur aspersae. Nostras chartas probant et conflictus causarum, et contentiones partium, et exitus judiciorum, et epistolae Constantini. Nam quod de nobis dicitis, quid christianis cum regibus? aut quid episcopis cum palatio? Si nota[1]) est nosse reges, vos tota perfundit invidia. Nam majores vestri, Lucianus, Dignus, Nasutius, Capito, Fidentius et ceteri, imperatorem Constantinum, harum rerum adhuc ignarum, his precibus rogaverunt, quarum exemplum infra scriptum est: „Rogamus te, Constantine optime imperator, quoniam de genere justo es, cujus pater inter ceteros imperatores persecutionem non exercuit, et ab hoc facinore immunis est Gallia. Nam in Africa inter nos et ceteros episcopos contentiones sunt; petimus, ut de Gallia nobis judices dari praecipiat pietas tua. Datae a Luciano, Digno, Nasutio, Capitone, Fidentio et ceteris episcopis partis Donati[2])."

---

[1]) *Nota* i. e. vitium, crimen.

[2]) *Partis Donati.* Legendum Majorini, ita Du Pin in h. l.; sic enim in relatione Anulini (tunc

23. Quibus lectis, Constantinus pleno livore respondit. In qua responsione et eorum preces prodidit, dum ait: „Petitis a me in seculo judicium, cum ego ipse Christi judicium exspectem.“ Et tamen dati sunt judices, Maternus ex Agrippina civitate, Reticius ab Augustoduno civitate, Marinus arelatensis. Ad urbem Romam ventum est ab his tribus gallis, et ab aliis quindecim italis. Convenerunt in domum Faustae in Laterano, Constantino quater et Licinio ter consulibus, sexto nonas Octobris die, sexta feria[1]). Cum

---

Africae proconsulis): „Libellus Ecclesiae catholicae criminum Caeciliani traditus a parte Majorini.“ Augustinus etiam quoties de isto libello loquitur, ait eum oblatum a parte Majorini. Sed quia quae pars primo dicebatur Majorini, tempore Optati vocabatur pars Donati, ipse nomen notius substituit in locum antiqui. Porro libellus ille oblatus est initio a. 313.... Forte etiam scriptum erat, *ex parte Donati*, quia Donatus a Casis nigris antesignanus eorum jam erat et praecipuus accusator Caeciliani, ut patet ex actis in concilio romano (cf. n. 24. Episcopus tamen casensis ordinatus fuit nonnisi a. 331). Du Pin.

[1]) Habitum est hoc concilium d. 2. Octobris a. 313. tresque actiones celebratae sunt, ut constat ex carthag. collat. tit. 323. et ex brevic. collat. d. 3. c. 17. In Mss. legitur quidem Constantino *quater* et Licinio *ter* coss., Augustinus tamen l. post collat. c. 33. ait: „Melchiades judicavit Constantino *ter* et Licinio *iterum* consulibus.“

consedissent Miltiades episcopus urbis Romae, et Reticius et Maternus et Marinus episcopi gallicani; et Merocles a Mediolano, Florianus a Sinna, Zoticus a Quintiano, Stennius ab Arimino, Felix a Florentia Tuscorum, Gaudentius a Pisis, Constantius a Faventia, Proterius a Capua, Theophilus a Benevento, Sabinus a Terracina, Secundus a Praeneste, Felix a tribus Tabernis, Maximus ab Ostia, Evandrus ab Ursino, Donatianus a Foro Claudii.

24. His decem et novem consedentibus episcopis, causa Donati et Caeciliani in medium missa est. A singulis in Donatum sunt hae sententiae latae. Quod confessus sit rebaptizasse, et episcopis lapsis manum imposuisse[1]); quod ab Ecclesia alienum est.

---

[1]) *Episcopis lapsis* (quos donatistae traditores vocabant) *manum imposuisse* scil. in poenitentiam publicam, quod alienum omnino erat a consuetudine ecclesiastica, teste s. Leone ep. 2. ad Rusticum narbon. „Alienum est a consuetudine ecclesiastica, scribit ille, ut qui in presbyterali honore aut in diaconii munere fuerint consecrati, ii pro crimine aliquo suo per manus impositionem remedium accipiant poenitendi, quod sine dubio ex apostolica traditione descendit.“ Quod autem de presbyteris et diaconis scribit, a fortiori de episcopis est intelligendum. Cf. Du Pin in h. l.

Testes inducti a Donato confessi sunt se non habere quod in Caecilianum dicerent. Caecilianus omnium supra memoratorum sententiis innocens est pronunciatus: etiam Miltiadis sententia, qua judicium clausum est his verbis: „Cum constiterit Caecilianum ab iis, qui cum Donato venerunt, juxta professionem suam[1]) non accusari: nec a Donato convictum esse in aliqua parte constiterit: suae communioni ecclesiasticae integro statu retinendum merito esse censeo."

25. Sufficit ergo et Donatum tot sententiis esse percussum, et Caecilianum tanto judicio esse purgatum. Et tamen Donatus appellandum esse ab episcopis credidit[2]).

---

[1]) *Juxta professionem suam*, juxta quod professus fuerat, promiserat Donatus, se probaturum crimina legitimis testibus et indiciis. Statuit autem Melchiades, a Caeciliani communione ecclesiastica non esse recedendum eumque pro episcopo habendum.

[2]) Quae hanc appellationem consecuta sunt omittit Optatus, scil. concilium arelatense a. 314, in quo Caeciliani causa iterum examinata et ipse innocens fuit pronunciatus, ejus vero accusatores donatistae „judice Deo et matre Ecclesia, quae suos novit aut comprobat, aut damnati sunt aut repulsi (conc. arel. in ep. synod.);" iterata donatistarum appellatio ad judicium imperatoris, hujus judicium Mediolani institutum a. 316, in quo Caecilianum innocentem, ejus adversarios calumniosissimos pronunciavit. Ea

Ad quam appellationem Constantinus imperator sic respondit: „O rabida furoris audacia! sicut in causis gentilium fieri solet, appellationem interposuerunt.“

26. Eodem tempore idem Donatus petiit, ut ei reverti licuisset, et nec ad Carthaginem accederet. Tunc a Filumino, suffragatore ejus, imperatori suggestum est, ut bono pacis Caecilianus Brixiae retineretur: et factum est. Tunc duo episcopi ad Africam missi sunt, Eunomius et Olympius. Venerunt, et apud Carthaginem fuerunt per dies quadraginta, ut pronunciarent ubi esset Catholica. Hoc seditiosa pars Donati fieri passa non est: de studio partium strepitus quoditiani sunt habiti. Novissima sententia eorundem episcoporum Eunomii et Olympii talis legitur, ut dicerent: „Illam esse Catholicam, quae esset in toto orbe terrarum diffusa, et sententiam decem et novem episcoporum jamdudum datam dissolvi non posse.“ Sic communicaverunt clero Caeciliani, et reversi sunt. De iis rebus habemus volumina acto-

---

quae refert Optatus n. seq., videntur contigisse post synodum romanam a. 313. de qua egit n. 23 s. Verba vero Constantini leguntur in ejus epistola ad episcopos catholicos, qui interfuerunt concilio arelatensi.

rum; quod si quis voluerit, in novissimis partibus legat. Cum haec fierent, Donatus ultro prior ad Carthaginem redit. Hoc audito, Caecilianus ad suam plebem properavit. Hoc modo iterum renovellatae sunt partes. Constat tamen et Donatum tot sententiis esse percussum, et Caecilianum innocentem totidem sententiis pronunciatum.

27. Sed quia in ipsa causa jamdudum in Catholica duorum videbantur laborare personae, et ordinati et ordinatoris, postquam ordinatus in urbe purgatus est, et purgandus adhuc remanserat ordinator. Tunc Constantinus ad Aelianum proconsulem scripsit, ut, remotis necessitatibus publicis, de vita Felicis autumnitani publice quaereretur. Sedit is, cui erat indictum[1]). Inducti sunt Claudius Saturianus, curator reipublicae, qui fuit tempore persecutionis in civitate Felicis, et curator praesentis tunc temporis, quando causa flagitabatur, Callidius Gratianus, et magistratus Alfius Caecilianus, sed et Superius stationarius perductus, et Ingentius scriba publicus pependit sub metu imminentium tormentorum. Responsis omnium nihil tale inventum est in vita Felicis episcopi, propter

---

1) Anno 314.

quod ordinare non potuisset. Habetur volumen actorum, in quo continentur praesentium nomina, qui fuerant in causa Claudii Saturiani curatoris, et Caeciliani magistratus, et Superii stationarii, et scribae Ingentii, et Solonis officialis publici ipsius temporis. Post quorum responsa, a supra memorato proconsule haec pars sententiae dicta est: „Felicem autem, religiosum episcopum, liberum esse ab exustione instrumentorum manifestum est, cum nemo in eum aliquid probare potuerit, quod religiosissimas Scripturas tradiderit vel exusserit. Omnium enim interrogatio suprascriptorum manifesta est, nullas Scripturas deificas, vel inventas, vel corruptas, vel incensas fuisse. Hoc actis continetur, quod Felix episcopus religiosus, illis temporibus, neque praesens fuerit, neque conscientiam accommodaverit, neque aliquid tale fieri jusserit.“ Unde pulsa atque extersa infamia, cum ingenti laude de illo judicio recessit. Jamdudum opinionis incertae et inter caligines, quas livor et invidia exhalaverat, latere veritas videbatur. Sed etiam omnis scriptura memorata, et actorum voluminibus, et epistolis commemoratis aut lectis revelata est.

28. Vides, frater Parmeniane, in catholicos

traditorum nomine falso objecto, frustra esse inventum, mutans videlicet personas et transferens merita: clausisti oculos, ne parentes tuos reos agnosceres: aperuisti eos, ut innocentes et indignos crimini copulares. Omnia pro tempore, nihil pro veritate: ut et de te dixerit beatissimus apostolus Paulus: *Quidam autem conversi sunt in vaniloquium, volentes se esse legis doctores, non intelligentes quae dicunt, neque de quibus affirmant* (1. Tim. 1, 6, 7). Paulo ante docuimus vestros parentes fuisse traditores et schismaticos: et tu ipsorum heres, nec schismaticis, nec traditoribus parcere voluisti. Jam igitur documentis supra memoratis, omnia tela, quae falso in alienos jactare voluisti, veritatis clipeo repulsa, in tuos parentes reciproco ictu vertuntur. Omnia igitur, quae a te in traditores et schismaticos dici potuerunt, vestra sunt: nam nostra non sunt, qui et in radice manemus, et in toto orbe terrarum cum omnibus sumus.

LIBER II.

In hoc secundo libello declaratur, quae sit una et vera Ecclesia catholica, et ubi et apud quos maneat, et quinque dotes Ecclesiae in Catholica esse magis, quam in ea parte, quam sibi schismatici facere voluerunt, et quod impie novacula poenitentiae raserint capita sacerdotum, et quod homicidia fecerint, et illa, quae ad salutem credentium procurata fuerant, aut canibus dederint, aut abjecerint.

1. Quoniam et qui fuerint traditores ostensum est, et schismatis origo ita monstrata est, ut pene oculis perspecta videatur; etiam haeresis ab schismate quid distet, ostendimus: illud demonstrare jam proximum est (quod nos promisimus secundo loco esse dicturos), quae sit una Ecclesia, quam columbam et sponsam Christus appellat. Ergo Ecclesia una est, cujus sanctitas de sacramentis colligitur, non de superbia personarum ponderatur[1]): ergo hanc unam columbam

---

[1]) Sancta non est Ecclesia ob personas, quae se innocentes esse jactitant, quales erant donatistae,

et dilectam sponsam suam Christus appellat. Haec apud omnes haereticos et schismaticos esse non potest. Restat ut uno loco sit. Eam tu, frater Parmeniane, apud vos solos esse dixisti; nisi forte quia vobis specialem sanctitatem de superbia vindicare contenditis; ut ubi vultis, ibi sit Ecclesia; et non sit, ubi non vultis. Ergo ut in particula Africae, in angulo parvae regionis, apud vos esse possit, apud nos in alia parte Africae non erit? In Hispaniis, in Gallia, in Italia, ubi vos non estis, non erit? Si apud vos tantummodo esse vultis, in tribus Pannoniis, in Dacia, Moesia, Thracia, Achaia, Macedonia, et in tota Graecia, ubi vos non estis, non erit? Ut apud vos esse possit, in Ponto, Galatia, Cappadocia, Pamphilia, Phrygia, Cilicia, et in tribus Syriis, et in duabus Armeniis, et in tota Aegypto, et in Mesopotamia, ubi vos non estis, non erit? Et per tot innumerabiles insulas, et ceteras provincias, quae numerari vix possunt, ubi vos non estis, non erit? Ubi

---

sed propter sacramentorum sanctitatem. Hinc subdit donatistas asserere idcirco Ecclesiam apud se solos esse, quia „specialem sibi sanctitatem de superbia vindicabant;“ dicebant ceteros omnes crimine traditionis infectos, corruptos et impuros, quia cum traditoribus communionem habebant. Du Pin.

ergo erit proprietas catholici nominis, cum inde dicta sit catholica, quod sit rationabilis et ubique diffusa[1]? Nam si sic pro voluntate vestra in angustum coarctatis Ecclesiam: si universas subducitis gentes, ubi erit illud, quod Filius Dei meruit? ubi erit quod libenter ei largitus est Pater, in II. Psalmo dicens: *Dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae* (v. 8)? Ut quid tale infringitis promissum, ut a vobis mittatur quasi in quendam carcerem latitudo regnorum? quid tantae pietati obstare contenditis? quid contra Salvatoris merita militatis? permittite Filium possidere concessa: permittite Patri promissa complere. Cur ponitis metas? cur figitis limites? Cum a Deo Patre Salvatori tota terra promissa sit, non est quidquam in aliqua parte terrarum, quod a possessione ejus videatur exceptum. Tota est donata terra cum gentibus; totus orbis Christo una possessio est. Hoc probat Deus, qui ait: *Dabo tibi gentes he-*

---

[1]) *Rationabilis et ubique diffusa.* Ludit hic Optatus in duabus etymologiis vocis hujus *catholicae*, quarum una est ἀπὸ τοῦ κατὰ λόγον, ab eo quod est secundum rationem; altera ἀπὸ τοῦ κατὰ et ὅλον secundum totum. A prima forte radice καθολικοὶ et *rationales* dicti sunt procuratores fisci." Du Pin.

reditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae. Et in LXXI. Psalmo de ipso Salvatore sic scriptum est: *Dominabitur a mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad terminos orbis terrae* (v. 8). Pater dum donat, nihil excipit: vos ut concedatis unciam, totam libram auferre conamini. Et adhuc nitimini suadere hominibus apud vos solos esse Ecclesiam, auferentes meritum Christo, negantes praestitutum a Deo. O vestra ingrata et stulta praesumptio! Christus vos cum ceteris in societatem regni coelestis invitat, et ut coheredes sitis, hortatur: et vos eum in hereditate sibi a Patre concessa fraudare laboratis, dum Africae partem conceditis, et totum terrarum orbem, qui ei a Patre donatus est, denegatis. Quid mendacem videri vultis Spiritum sanctum, qui in XLIX. Psalmo omnipotentis Dei benevolentiam narrat, dum dicit: *Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram ab ortu solis usque ad occasum* (v. 1). Vocata est ergo terra ut caro fieret, et sicut legitur, facta est, et debet laudes Creatori suo. Denique commemoratur, Spiritu sancto hortante et dicente in CXII. Psalmo, dum dicit: *Laudandum nomen Domini ab ortu solis usque ad occasum* (v. 3.): et iterum in XCV. Psalmo: *Cantate*

Domino canticum novum (v. 1). Si hunc versum solum diceret, possetis dicere, quia vos solos hortatus est Spiritus sanctus. Sed ut ostenderet, quia non ad vos solos dictum est; sed ad Ecclesiam, quae ubique est, secutus est, dicens: *Cantate Domino omnis terra: pronunciate in gentibus gloriam ipsius, in omnibus populis mirabilia ejus* (Ibid. 1-3). *Pronunciate*, inquit, *in gentibus:* non dixit in particula Africae, ubi vos estis. *Pronunciate*, inquit, *in omnibus populis:* qui omnes populos dixit, neminem excepit: et vos solos ab omnibus populis, de quibus hoc mandatum est, separatos esse gratulamini: et vultis vos solos esse totum, qui in omni toto non estis. *Laudandum*, inquit, *nomen Domini, et a tota terra, et ab ortu solis usque ad occasum.* Numquid pagani extralegales[1]) possunt aut cantare Deo, aut laudare nomen Domini, et non sola Ecclesia, quae in lege est: quam si apud vos tantummodo esse dicitis, fraudatis aures Dei. Si vos soli laudatis, totus tacebit orbis, qui est ab ortu solis usque ad occasum. Clausistis ora omnium christianarum gentium: indixistis silentium populis universis, Deum per

---

[1]) *Extralegales*, legis divinae non participes.

momenta laudare cupientibus. Igitur si et Deus debitas sibi laudes exspectat, et ut sonent, Spiritus sanctus hortatur, et totus orbis quod debet Deo, paratus est reddere, ne fraudetur Deus; etiam vos ipsi laudate cum omnibus; aut quia noluistis esse cum omnibus, soli conticescite.

2. Ergo probavimus eam esse Ecclesiam catholicam, quae est in toto terrarum orbe diffusa, ejus jam commemoranda sunt ornamenta: et videndum ubi sint quinque dotes, quas tu sex esse dixisti[1]): inter quas cathedra est prima, ubi nisi sederit episcopus, conjungi altera dos non potest, qui est angelus: videndum est quis et ubi prior cathedram sederit. Si ignoras, disce: si nosti, erubesce: ignorantia tibi adscribi non potest:

---

[1]) Hae quinque dotes a Parmeniano memoratae, quas Optatus agnoscit sunt cathedra, angelus, spiritus, fons, sigillum. Sexta quam repudiat, est umbilicus. Colligitur hoc ex sequentibus. Cathedrae autem nomine omnem illam paerogativam intelligere videtur, quam Petro contulit Christus dicens: *Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam etc.* (Matth. 16, 18 s.); sive generatim episcopatum, qui unus est quatenus in romano episcopo veluti in centro et origine omnes episcopi cum suis gregibus coadunantur. Cf. Schrader, de unitate romana l. 1. n. 149 ss.

restat ergo ut noveris. Scientem errare peccatum est; nam ignorantibus nonnunquam solet ignosci. Igitur negare non potes scire te in urbe Roma Petro primo cathedram episcopalem esse collatam, in qua sederit omnium apostolorum caput Petrus, unde et Cephas appellatus est: in qua una cathedra unitas ab omnibus servaretur, ne ceteri apostoli singulas sibi quisque defenderent: ut jam schismaticus et peccator esset, qui contra singularem cathedram alteram collocaret.

3. Ergo cathedram unicam, quae est prima de dotibus, sedit prior Petrus: cui successit Linus, Lino successit Clemens, Clementi Anacletus, Anacleto Evaristus, Evaristo (Alexander, Alexandro)[1] Sixtus, Sixto Telesphorus, Telesphoro Iginus, Igino Anicetus, Aniceto Pius, Pio Soter, Soteri (Eleutherius, Eleutherio) Victor, Victori Zephyrinus, Zephyrino Calixtus, Calixto Urbanus, Urbano Pontianus, Pontiano Anterus, Antero Fabianus, Fabiano Cornelius, Cornelio Lucius, Lucio Stephanus, Stephano Sixtus, Sixto Dionysius, Dionysio Felix, Felici (Eutychianus, Eutychiano Cajus,

---

[1]) Catalogum pontificum non sat accurate texuit Optatus; quare eos, quos omisit, secundum Dupinii editionem suis locis, sed uncinis inclusos, inseruimus.

Cajo) Marcellinus, Marcellino (Marcellus, Marcello) Eusebius, Eusebio Miltiades, Miltiadi Sylvester, Sylvestro Marcus, Marco Julius, Julio Liberius, Liberio Damasus, Damaso Siricius, hodie qui noster est socius: cum quo nobiscum totus orbis commercio formatarum[1]) in una communionis societate concordat. Vestrae cathedrae vos originem reddite, qui vobis vultis sanctam Ecclesiam vindicare.

4. Sed et habere vos in urbe Roma partem aliquam dicitis; ramus est vestri erroris, protentus de mendacio, non de radice veritatis[2]).

---

[1]) *Formatarum* i. e. literarum, quae tesserae erant ejusdem fidei et mutuae communionis, et quae mittebantur in primis ad romanum pontificem et ab eo recipiebantur. Sicut vero illo literarum commercio manifestabatur, conservabatur et fovebatur fidei corporisque unitas, ita illarum intermissio interruptae quoque communionis erat signum et indicium. Cf. Schrader, de unitate romana l. 1. n. 137 ss. Merito ergo Optatus ex eo, quod literarum harum commercio catholici cum Siricio et per illum utpote unitatis ecclesiasticae centrum cum orbe universo communicarent, donatistae vero ea destituerentur, infert penes catholicos veram esse Ecclesiam, illos vero esse extra hanc et proinde schismaticos. De iis quae sequuntur cf. quae disseruimus praef. t. 9. n. 22 s.

[2]) Cum scirent donatistae, sine pontificis romani

Denique si Macrobio dicatur, ubi illic sedeat, numquid potest dicere in cathedra Petri? quam nescio si vel oculis novit, et ad cujus memoriam non accedit quasi schismaticus, contra Apostolum faciens, qui ait: *Memoriis sanctorum communicantes* (Rom. 12, 13)[1].

---

communione Ecclesiam se habere et in ea esse non posse (cf. opusc. t. 6. p. 37 ss. annot.), ideo episcopum ex suis Romam mittebant, ut possent dicere, se Romae habere episcopum. Hunc vero, ait Optatus, fuisse ramum productum ex trunco erroris et schismatis, quod erat in Africa, non esse ortum de radice veritatis, scil. non fuisse S. Petri successorem; neque enim sedebat in cathedra Petri, neque in memoria i. e. in aede sacra vel in altari super Petri sepulcro erecto sacrificium offerebat. Horum episcoporum, quos donatistae Romam miserant, fuit primus Victor garbensis, de quo pulchre dicit, eum fuisse filium sine patre etc., quia nemini succedens ipse episcoporum novam seriem inchoabat. Eum secuti sunt alii, quos Optatus hic recenset, toti (i. e. omnes) afri et peregrini, Romae nec nati nec ordinati sed ex Africa illuc missi.

[1]) *Memoriis sanctorum communicantes.* Locus apostoli Pauli ex ep. ad Rom. 12, 13, ubi habetur, *necessitatibus* seu indigentiis ταῖς χρείαις sanctorum communicantes. Sed quidam codices habuere ταῖς μνείαις, *memoriis*; et ita non solus legit Optatus, sed et Hilarius l. in Constantium, Rufinus, Pelagius, Ambrosiaster, Sedulius, Chrysologus h. 120. et Gregorius III. in ep. ad optimates et populum Germaniae. Id etiam inter-

Ecce praesentes sunt ibi duorum memoriae apostolorum. Dicite si ad has ingredi potuit; aut obtulit illic, ubi sanctorum memorias esse constat. Ergo restat, ut fateatur socius vester Macrobius se ibi sedere, ubi aliquando sedit Encolpius: si et ipse Encolpius interrogari posset, diceret se ibi sedere ubi ante sedit Bonifacius ballitanus: deinde si et ipse interrogari posset, diceret, ubi sedit Victor garbensis, a vestris jamdudum de Africa ad paucos erraticos missus. Quid est hoc, quod pars vestra in urbe Roma episcopum civem habere non potuit? quid est, quod toti afri et peregrini in illa civitate sibi successisse noscuntur? non apparet dolus? non factio, quae mater est schismatis? Interea Victor garbensis, ut hinc prior mitteretur, non dico lapis in fontem, quia nec valuit puritatem catholicae multitudinis perturbare: sed quia quibusdam afris urbica pla-

---

pretatur de memoriis seu reliquiis sanctorum Augustinus s. 137. c. ult. „communicatis membris apostolorum, communicatis memoriis sanctorum martyrum.“ Attamen de necessitatibus et indigentiis sanctorum, hoc est, christianorum, intelligendum esse Apostolum longe verisimilius est. Sed excusandus Optatus, qui communem suo tempore lectionem secutus est. Du Pin.

cuerat commoratio; et hinc a vobis profecti videbantur, ipsi petierunt, ut aliquis hinc, qui illos colligeret, mitteretur. Missus est igitur Victor: erat ibi filius sine patre, tiro sine principe, discipulus sine magistro, sequens sine antecedente, inquilinus sine domo, hospes sine hospitio, pastor sine grege, episcopus sine populo. Non enim grex aut populus appellandi fuerant pauci, qui inter quadraginta, et quod excurrit, basilicas locum, ubi colligerent, non habebant. Sic speluncam quandam foris a civitate cratibus sepserunt, ubi ipso tempore conventiculum habere potuissent, unde montenses appellati sunt. Igitur, quia Claudianus Luciano, Lucianus Macrobio, Macrobius Encolpio, Encolpius Bonifacio, Bonifacius Victori successisse videntur: si Victori diceretur, ubi sederit? nec ante se aliquem illic fuisse monstraret, nec cathedram aliquam, nisi pestilentiae ostenderet. Pestilentia enim morbis exstinctos homines ad inferos mittit, qui inferi portas suas habere noscuntur; contra quas portas, claves salutares accepisse legimus Petrum, principem scilicet nostrum; cui a Christo dictum est: *Tibi dabo claves regni coelorum, et portae inferorum non vincent eas* (Matth. 16, 18, 19).

5. Unde est ergo, quod claves regni coelorum vobis usurpare contenditis, qui contra cathedram Petri[1]), vestris praesumptionibus

---

[1]) Cathedra romana passim a patribus vocatur *cathedra*, *sedes Petri*, non eo tantum sensu, quo et alexandrina cathedra vocatur s. Marci, hierosolymitana cathedra s. Jacobi, ratione scil. originis, sed ita salutatur significatione plane excellenti et exsorte, quod illi inhaeserit potestatis plenitudo, qua Petrus Christo auctore ornatus fuit, quod de nulla alia cathedra affirmare licet, quamvis ab Apostolorum aliquo fuerit fundata. Potestatis suae particulam reliquerunt apostoli cathedris a se fundatis, ex asse heres nulla exstitit, romanam si excipias. Hinc tam solemniter testantur patres, Petrum in sua sede vivere adhuc, praesidere et regere Ecclesiam, quam loquendi rationem frustra quaeres de aliis sedibus episcopalibus adhibitam. Cum vero haec solemnis loquendi ratio testimonium et professio insignis sit fidei de hujus sedis primatu, nec parum conferat ad hujus primatus rationem et indolem declarandam, eam adductis nonnullorum verbis comprobare placet. Philippum legatum in concilio ephesino loquentem jam audivimus (in praef. n. 10). „Portamus, scribit Siricius ad Himerium Tarraconensem n. 1, onera omnium, qui gravantur. Quinimo haec portat in nobis b. apostolus Petrus, qui nos in omnibus, ut confidimus administrationis suae protegit et tuetur heredes.“ Ita vero scribit Petrus Chrysologus ad Eutychen n. 2: „In omnibus hortamur te, frater honorabilis, ut his quae a beatissimo papa romanae civitatis scripta sunt obedienter attendas, quoniam b. Petrus, qui in propria sede et vivit et praesidet, praestat

et audaciis, sacrilegio militatis? beatitudinem repudiantes, qua laudari meruit, *qui non abiit in consilio impiorum, et in via pec-*

---

quaerentibus fidei veritatem." Hac fide imbutus Bonifacius I. ep. 5. n. 1. Rufum, qui sibi in fungenda sedis apostolicae vice Petrum adjutorem inspectoremque adesse credebat, excitat in hunc modum: „Intuetur enim te, ut epistolis tuis ipse fideliter es locutus, beatissimus Petrus apostolus oculis suis, qualiter summi rectoris utaris officio. Nec potest tibi non esse proximus, qui pastor dominicarum ovium est perpetuus constitutus; aut aliquam ubivis positam ecclesiam non curare, in quo universalis Ecclesiae positum legimus fundamentum." Et ad eundem (ep. 15.) de Perigene quem Corinthiorum episcopum confirmaverat, ait n. 7: „Cujus sacerdotium apostolus Petrus semel jam Spiritus sancti suggestione firmavit." Saepius vero id inculcat s. Leo I. Modo enim ait: „Manet ergo dispositio veritatis et b. Petrus in accepta fortitudine petrae perseverans suscepta Ecclesiae gubernacula non reliquit (serm. 3. in anniv. assumpt. suae c. 3)." Modo testatur: „Si quid itaque a nobis recte agitur recteque discernitur, si quid a misericordia Dei quotidianis supplicationibus obtinetur, illius est operum atque meritorum, cujus in sede sua vivit potestas et excellit auctoritas (serm. 4. c. 4)." Modo sermone ad auditores converso: „His itaque modis, inquit, dilectissimi, rationabili obsequio celebratur hodierna festivitas, ut in persona humilitatis meae ille intelligatur, ille honoretur, in quo et omnium pastorum sollicitudo cum commendatarum sibi ovium custodia perseverat et cujus etiam dignitas in indigno herede non deficit

catorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit (Psal. 1, 1). In consilio impietatis itum est a majoribus vestris, ut

(serm. 3. c. 4)." Et iterum: „Subjungit autem se ad rationem solemnitatis nostrae non solum apostolica sed etiam episcopalis beatissimi dignitas Petri, qui sedi suae praeesse non desinit (s. 5. c. 4)." Concinit Eulogius alexandrinus, qui teste Gregorio M. (lib. 7. ep. 40.) „de s. Petri apostolorum principis cathedra dicebat, quod ipse in ea nunc usque in suis successoribus sedet." Hinc illae voces patrum synodi calcedonensis audita Leonis M. epistola (act. II.) „*Petrus per Leonem locutus est;*" et similes patrum concilii VI. act. 18. „Per Agathonem Petrus loquebatur," quod aetate nostra (d. 9. Jun. 1862.) repetierunt praesules innumeri ex toto orbe terrarum (cardinales 21, patriarchae 4, primas 1, archiepiscopi 53 et episcopi 187) ita Pium IX. alloquentes: „Tu sanae doctrinae nobis es magister, tu unitatis centrum, tu populis lumen indeficiens a divina sapientia. Tu petra es et ipsius Ecclesiae fundamentum, contra quod inferorum portae nunquam praevalebunt. Te loquente Petrum audimus, te decernente Christo obtemperamus." Haec confirmarunt multo plures episcopi (ad 500) a. 1867. cum profitentur se credere „Petrum per os Pii esse locutum." Hinc factum est, ut romani pontifices *Petri* dicerentur *vicarii.* „An quia imperator es, scribit Symmachus papa Anastasio augusto ep. 10. n. 7, contra Petri niteris potestatem? et qui Petrum alexandrinum recipis, b. apostolum Petrum in suo qualicunque vicario calcare contendis?" Hinc *Petri vice* se fungi testabantur romani pontifices cum Leone M. (s. 4. c. 4. in anniv.): „Cum cohortationes nostras auribus

divideretur Ecclesia. Inierunt etiam peccatorum viam, dum Christum partiri conati sunt, cujus judaei nec vestimenta scindere voluerunt: cum apostolus Paulus clamet, et dicat: *Numquid divisus est Christus* (1. Cor. 1, 13.)? Et utinam, si jam malam viam intraverant, agnito peccato, super se reverterentur, id est, emendarent quod erraverant; revocarent quam fugaverant pacem. Hoc erat de via reverti: in via enim ambulatur, non statur. Sed quia parentes vestri reverti noluerunt, ipsos constat in via peccatorum stetisse. Quorum gressus impulerat furor, retentos ligavit pigra discordia: et ne regredi ad meliora potuissent, ipsi sibi schismatis compedes posuerunt, ut in errore suo

vestrae sanctitatis adhibemus, ipsum (Petrum) vobis, cujus vice fungimur, loqui credite." Et hinc quoque judicia sua et alias functiones Petri adscribunt auctoritati, quae omnia pluribus comprobat Coustantius in praef. ad epist. RR. Pontif. n. 12 ss. Ex his vero omnibus sponte sua consequitur cathedram romanam non modo origine sed et auctoritate et potestate esse apostolicam atque heredem in solidum jurium quibus Christo auctore in Ecclesiam universam Petrus apostolorum coryphaeus et caput excelluit. Non solum proinde honoris primatu sed verissimae jurisdictionis principatu inter reliquas sedes eminet cathedra romana.

pertinaciter starent, ne ad pacem, quam deseruerant, reverti potuissent. Nec audierunt Spiritum sanctum, dicentem in Psalmo 33: *Diverte a malo, et fac bonum: inquire pacem, et persequere eam* (v. 15): sed steterunt in via peccatorum suorum. Sederunt etiam in cathedra pestilentiae, quae (ut supra diximus) seductos mittit ad mortem. Sed et dum vos parentum errorem colentes, studiose defenditis, heredes sceleris esse voluistis, cum filii pacis vel sero esse possetis. Cum in Ezechiele propheta scriptum sit: *Extolle vocem tuam super filium peccatoris, ne vestigia patris sui sequatur, quoniam anima patris mea est, et anima filii mea est. Anima quae peccat, sola punietur* (Ezech. 18, 4, 19 et 20.): si displiceret vobis quod parentes vestri peccaverunt, de admissu suo soli redderent rationem: hoc modo vel vos beati esse possetis, et laudem de ore prophetae percipere, qui ait in Psalmo I.: *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit; sed in lege Domini voluntas ejus* (v. 1, 2). Quid est aliud in lege habere voluntatem, nisi divina praecepta et religiose discere, et cum timore complere? in qua lege scriptum est (in Evan-

gelio): *Pax hominibus in terra bonae voluntatis* (Luc. 2, 14.): et alio loco (in Isaia propheta): *Ponam fundamenta pacis in Sion* (Isai. 60, 17.): et alio loco (in Psalmo LXXXIV.): *Videamus quid loquatur Dominus: quoniam loquetur pacem in plebem suam* (v. 9.): et alio loco (in Psalmo LXXV.): *Venit filius Dei, et factus est in pace locus ejus* (v. 3.): et alio loco (in Psalmo LXXI.): *Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam* (v. 3.): et in Evangelio: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* (Joan. 14, 27.): et Paulus ait: *Qui pacem serit, pacem et metet* (2. Cor. 9, 6.): et in omnibus epistolis suis: *Pax in vobis abundet:* et in Psalmo XXXIII.: *Quaere pacem, et consequeris eam* (v. 15). Fugata recesserat pax a patribus vestris, vos eam sicuti a Deo mandatum est quaerere deberetis, quam nec ultro voluistis quaerere, nec oblatam libenter accipere. Quis enim in tot provinciis, quibus nati estis, audivit? et si aliquis audivit, quis non vestrum miretur errorem? quis non vestrum facinus damnet? Igitur cum manifestum sit, et ipsa luce sit clarius nos cum tot innumerabilibus populis esse, et tot provincias nobiscum: jam videtis vos in parte unius regionis positos, et ab Eccle-

sia vestris erroribus esse separatos, frustra vobis solis hoc nomen Ecclesiae cum suis dotibus vindicare, quae magis apud nos sunt, quam apud vos: quas constat ita sibi connexas et individuas esse, ut intelligatur unam ab altera separari non posse. Etenim numerantur in nomine, sed uno intellectu suo junguntur in corpore: ut in manu digiti, quos intervallis singulos videmus esse distinctos. Unde qui tenet unum, totos teneat necesse est, cum unusquisque a paribus separari non possit. Adde quod non unam solam, sed omnes proprie possidemus.

6. Igitur de dotibus supradictis cathedra est (ut diximus) prima, quam probavimus per Petrum nostram esse[1]), quae ducit ad se angelum. Nisi forte eum vobis vindicantes, habetis in loculis clausum. Mittite illum si potestis, excludat septem Angelos,

---

[1]) *Per Petrum nostram esse,* eo ipso quod cum Siricio legitimo Petri successore et herede communione jungimur, etiam Petri cathedra nostra est. *Quae ducit ad se angelum.* Locus nonnihil obscurus. Angeli nomine Spiritum s. intelligit Albaspinaeus; Dupinius vero episcopum legitimam habentem potestatem regendae Ecclesiae. Posset etiam intelligi angelus cathedrae episcopalis custos; vulgata enim et penes patres sententia, singulis ecclesiis suos praeesse angelos.

qui sunt apud socios nostros in Asia, ad quorum ecclesias scribit Joannes apostolus; cum quibus ecclesiis nullum communionis probamini habere consortium. Unde vobis angelum[1]), qui apud vos possit fontem movere, aut inter ceteras dotes Ecclesiae numerari? Extra septem ecclesias, quidquid foris est, alienum est: aut si inde habetis aliquem unum, per unum communicatis et ceteris angelis, et per angelos supra memoratis ecclesiis, et per ipsas ecclesias nobis. Si ita est, litigium perdidistis[2]).

7. Ecce jam apud vos dotes esse non possunt; non enim Spiritum Dei soli vobis vindicare potestis, aut includere, quod intelligitur et non videtur. Sic enim in Evangelio scriptum est: *Nam spiritus Deus est, et ubi vult aspirat, et vocem ejus audis, et nescis unde veniat et quo eat* (Joan. 3, 8). Permittite Deum unde velit ire, et quo velit

---

[1]) *Angelum*, legendum forte angelus, vel supplendum: vindicatis.

[2]) *Si ita est*, si communicantes ecclesiis Asiae nobis etiam communicatis, *litigium perdidistis*, causa excidistis, omnia quae affirmatis, falsa comprobabuntur, ecclesiam scil. de orbe periisse, innocentes communione malorum maculari; injuria etiam nostros, qui ad vos deficiunt, iterum baptizatis etc.

accedere habeat libertatem: qui audiri potest et videri non potest. Et tamen studio criminandi libenter blasphemare voluisti, ut diceres: „Nam in illa Ecclesia quis spiritus esse potest, nisi pariat filios gehennae?“ Vomuisti de pectore tuo convicium, et putasti adjungendum esse de Evangelio testimonium, ubi lectum est: *Vae vobis, hypocritae, qui circuitis maria et terras, ut faciatis unum proselytum, et cum inveneritis, facitis eum filium gehennae dupliciter, quam vos estis* (Matth. 23, 15). Si hoc convicium faciendum erat, quod non licet: quamvis sine causa fiat, utinam aliquis ex vestro numero hoc dixisset: et tamen te hoc dixisse satis admiror, id falso in alterum dicere, ex quo, si ordinationem tuam consideres, possis et erubescere. Commemorasti enim lectum esse in Evangelio: *Vae vobis, hypocritae, qui circuitis maria et terras, ut faciatis unum proselytum,* hoc est, ut mutetis alicujus sectam. Tu quidem cujus sectae fueris nescio: tamen importune a te hoc dictum est: aestimo quod te jam forte hujus dicti poeniteat. Numquid nos aliquas peragravimus terras? numquid nos aliqua circumivimus maria? numquid nos ad peregrinos accessimus portus? numquid nos aliquem adduximus hispanum et

gallum? aut nos ordinavimus ignorantibus peregrinum[1])?

8. Nam et fontem constat unam esse de dotibus[2]), unde haeretici non possunt vel ipsi bibere, vel alios potare; quia soli, sigillum integrum (id est, symbolum catholicum) non habentes, ad fontem verum aperire non possunt. Nam cum in Canticis Canticorum scriptum sit: *Umbilicus tuus, ut crater tornatilis* (Cant. 7, 2.): umbilicum altare affirmare conatus es. Si umbilicus membrum est in corpore, inter dotes esse non potest

---

[1]) Hinc colligitur Parmenianum non fuisse carthaginensem sed peregrinum, alioquin hoc dictum in ejus ordinationem convertere non licuisset; quamvis forte et illius Optatus notare voluit studium, quo in episcopum et donatistarum velut caput ordinatus, quotquot poterat e catholicis rebaptizare et sic eos facere filios gehennae dupliciter, ubique locorum nitebatur, ut sectam suam dilataret. Ceterum l. 3. n. 3. eum vocat *peregrinum.*

[2]) Agit de fonte baptismi, de baptismo quem haeretici fructuose (si bona fides baptizandum non excuset) conferre nequeunt (cf. annot. ad n. 10. l. 1.). Hic fons baptismalis est etiam una ex dotibus Ecclesiae, quas Parmenianus recensuit. Ceterum plures viri eruditi hic aliquid deesse suspicantur, cum sequentia praecedentibus non cohaereant et reliquae Ecclesiae dotes, quas enumeraverat Parmenianus attingantur.

quod membrum est. Si ornamentum est, pars corporis non est.

9. Restat jam ut dotes quinque esse videantur: quae dotes, cum sint Ecclesiae catholicae (quae est in tot provinciis supra memoratis) etiam apud nos hic in Africa deesse non possunt. Intelligite vel sero vos esse filios impios, vos esse ramos fractos ab arbore, vos esse abscisos palmites a vite, vos rivum concisum a fonte. Non enim potest esse origo rivus, qui parvus est et non de se nascitur: aut arbor ramus concisus, cum arbor fundata suis radicibus gaudeat, et ramus si fuerit exsectus arescat. Jamne vides, frater Parmeniane, jamne sentis, jamne intelligis, te argumentis tuis contra te militasse? cum probatum est nos esse in Ecclesia sancta catholica, apud quos et symbolum Trinitatis est: et per cathedram Petri, quae nostra est, per ipsam et ceteras dotes apud nos esse. Etiam sacerdotium[1]) quod in nobis annullare visus es in excusatione erroris et livoris vestri dum post nos rebaptizatis, et post socios vestros in peccato detectos, hoc

[1]) *Etiam sacerdotium* supple: apud nos est. Cum his cf. quae scribit Ambrosius de poenitentia l. 1. n. 7. (opusc. t. 5. p. 7).

non facitis. Dixisti enim, quod si sacerdos in peccato sit, solae possint dotes operari. Igitur, quia docuimus et quid sit haeresis, et quid sit schisma, et quid sit sancta Ecclesia: et hujus sanctae Ecclesiae est constituta persona[1]), et hanc esse catholicam, quae sit in toto orbe terrarum diffusa: cujus membra et nos inter alios sumus: cujus dotes apud illam ubique sunt. Deinde in primo libro probavimus ad nos non pertinere traditionis invidiam et hoc crimen etiam a nobis esse damnatum.

10. Jam illud mihi volo respondeas, cur de solis Ecclesiae dotibus loqui voluisti, et de sanctis ejus membris ac visceribus tacuisti, quae sunt procul dubio in sacramentis et in nominibus Trinitatis[2]). Cui concurrit

[1]) *Constituta persona.* Constitutum, demonstratum est, quinam coetus sit haec sancta Ecclesia, seu cuinam coetui competat haec praerogativa. Contextus tamen hujus n. versus finem lacunosus nonnihil videtur.

[2]) *In sacramentis et in nominibus Trinitatis*, quibus illa perficiuntur. Loquitur hic inprimis de baptismi sacramento, quod patres passim uteri instar Ecclesiae exhibent, cum per illum Ecclesiae filii gignantur. Ita s. Leo s. 4. de nativ. Domini n. 3: „Aqua baptismatis instar est uteri virginalis, eodem Spiritu s. replente fontem, qui replevit et virginem.“

fides credentium et professio, quae apud acta conficitur angelorum, ubi miscentur coelestia

---

Et iterum s. 5. n. 5: „Originem, quam sumsit in utero virginis, posuit in fonte baptismatis. Virtus enim altissimi et obumbratio Spiritus s., quae fecit, ut Maria pareret Salvatorem, eadem facit ut regeneret unda credentem." Chrysostomus hom. 26. al. 25. in Joan. n. 1: „Quod est matrix embryoni, hoc est aqua fideli: in aqua enim fingitur et formatur. . . . Sed quod in vulva formatur, tempore opus habet: in aqua vero non sic, sed uno temporis momento fiunt omnia." Et Rupertus tuitiensis de operibus Spiritus s. l. 3. c. 9: „Qui enim divina omnipotentia sua in Mariam supervenit et obumbravit illi, ut conciperetur et nasceretur ex ea unigenitus Filius Dei, ipse eadem omnipotentia supervenit aquis et eis fecunditatem tribuit, ut renascantur ex eis filii Dei: fons aquae elementaris hoc Spiritu superveniente vivificatus fit uterus Ecclesiae, uterus gratiae." Cf. Pacianum s. de bapt. n. 6: Augustinum s. 213. n. 7. Tr. 11. in Joan. n. 6. etc. Cum vero Optatus ait professionem catechumenorum, qua profitebantur fidem, abrenunciabant satanae etc. confici apud acta angelorum, idem dicit quod paulo clarius s. Augustinus (de symbolo ad catechum. s. n. 2): „Videte dilectissimi, quia hanc professionem vestram in curiam profertis angelorum: nomina profitentium in libro excipiuntur vitae." Cf. etiam Tertullianum de bapt. n. 5, 6. (opusc. t. 7. p. 154, 158). Coelestia autem et spiritalia semina, quorum facit mentionem, sunt ipsa virtus et gratia s. Spiritus, quae per baptismum baptizatorum animae infunditur.

et spiritalia semina, ut sancto germine nova possit renascentium indoles procreari: ut dum Trinitas cum fide concordat, qui natus fuerat seculo, renascatur spiritaliter Deo. Sic fit hominum pater Deus, sancta sic fit mater Ecclesia. Haec omnia intelligo a te ideo non esse nominata, ne in iis omnibus ratio baptismatis agnosceretur: ubi nihil sibi operarius, qui homo est, vindicet, quod vos facitis[1]). Ideoque ad solas dotes te conferre voluisti, quas velut manu apprehensas, aut arca conclusas, catholicis denegans, vobis solis eas frustra vindicare conatus es. Cum agatur de regeneratione, cum agatur de homine innovando, nulla a te credentium fides, nulla professio nominata est: dum vis de solis dotibus loqui, haec omnia, sine quibus spiritalis illa nativitas reparari non potest, in silentio remisisti: et cum dotes ad sponsam, non sponsa ad dotes pertineat, sic ordinasti dotes, quasi ipsae videantur generare, non viscera; quae intelliguntur plus posita in sacramentis, quam in ornamentis.

11. Nec illud praetereo, quod ore tuo et

[1]) *Operarius* i. e. sacramenti minister. Carpit hic donatistarum errorem, nam secundum ipsos sacramentorum valor pendet a probitate ministri.

sensu nostro Ecclesiam paradisum esse dixisti: quae res sine dubio vera est: in quo horto Deus plantat arbusculas. Et tamen Deo divitias suas denegastis, cujus hortum in angustias cogitis, dum vobis solis immerito omnia vindicatis. Utique plantationes Dei sunt diversa semina per diversa praecepta. Justi, continentes, misericordes et virgines spiritalia sunt semina: harum rerum arbusculas in paradiso Deus plantat. Concedite Deo, ut hortus ejus sit longe lateque diffusus. Quid illi negatis Orientis et Septentrionis, etiam Occidentis provinciarum omnium, et innumerabilium insularum populos christianos: contra quos vos soli, pauci, rebelles estis, et cum quibus nullum communionis consortium possidetis?

12. Jam et mendacium vestrum hoc loco juste damnari potest, quo quotidie a vobis sacrificia condiuntur. Nam quis dubitet vos illud legitimum in sacramentorum mysterio praeterire non posse? offerre vos Deo dicitis pro Ecclesia quae una est: hoc ipsum mendacii pars est, unam te vocare, de qua feceris duas: et offerre Deo vos dicitis pro una Ecclesia, quae sit in toto terrarum orbe diffusa. Quid si unicuique vestrum dicat Deus: Quid offers pro tota, qui non es in tota? Si nos

vobis displicemus, quid vobis fecit Antiochia civitas? quid Arabia provincia? Unde probamus venientes a vobis esse rebaptizatos.

13. In uno tibi solo, Parmeniane frater, ingrati esse non possumus, quod Ecclesiam nostram, id est, catholicam, quae continetur toto orbe terrarum, quamvis ab ea sis alienus, laudare voluisti in numerando dotes; in quarum numero satis errasti, et in dicendo, quia ipsa est hortus conclusus, et fons signatus, et unica sponsa. Hoc nos de nostro dicimus, nam tu de alieno locutus es. Quidquid de laudibus Ecclesiae dicere potuisti, nos priores eadem loquimur. Traditores vobiscum et ipsi damnamus, eos videlicet, quos, si meministi, in primo libro demonstravimus. Et cum sit nobis cum universo terrarum orbe communio, et universis provinciis nobiscum: sic jamdudum duas ecclesias comparare voluisti[1]), quasi sola habeat Africa populos christianos, in qua vitio vestro duae videntur partes effectae: et dum immemor factus es Christi dicentis unam esse sponsam suam;

---

[1]) Objicere videtur Parmeniano, quod conferens donatistas catholicis, de ecclesia catholica Africae tantum loquatur, cum tamen Ecclesia catholica per orbem sit diffusa, cujus ecclesia africana particula tantum est.

tu in Africa non dixisti duas esse partes, sed duas ecclesias. Certe una est, quae ex voce Christi meruit indicari, qui ait: *Una est columba mea, una est sponsa mea* (Cant. 6, 8).

14. Et tu hujus vocis oblitus ad invidiam catholicis faciendam his locutus es verbis: „Neque enim Ecclesia illa dici potest, quae cruentis morsibus pascitur, et sanctorum sanguine et carnibus opimatur[1]).“ Certa membra sua habet Ecclesia, episcopos, presbyteros, diaconos, ministros et turbam fidelium: dicite cui generi hominum in Ecclesia nostra hoc possit adscribi, quod objicere voluisti? specialiter nomina aliquem ministrum; ostende aliquem diaconum nomine suo; indica hoc ab aliquo factum esse presbytero; proba hoc episcopos admisisse; doce aliquem nostrum cuiquam insidiatum esse. Quis nostrum quemquam persecutus est? quem a nobis persecutum esse aut dicere poteris aut probare? Quia tibi unitas displicet: hoc si crimen putas, argue nos thessalonicensibus, corinthiis, galatis, septem ecclesiis, quae sunt in Asia, communicasse. Si nefas tibi videtur, aut si reatum putas, memoriis apostolorum

---

1) Ad expeditionem Macarii haec referenda sunt, de qua infra plura l. 3. n. 3.

et sanctorum omnium communicasse: hoc nos fecisse, non solum non negamus, sed etiam gloriamur.

15. Sed ut ostendam partem vestram (ut dixi) cruentis morsibus pastam, christianorum sanguine et carnibus opimatam, a principio suo vester jam rabidus commemorandus est furor, jam vestra retexenda impietas, jam stultitia demonstranda. In quo prius est ostendere erubescendam laetitiam vestram et gaudia criminosa, quod vobis pristini erroris libertatem factam esse contigerit[1]). Recensete tempora, discutite rationes rerum, dissimilia vota et personas diversas attendite. Redeat in memoriam Constantinus imperator[2]) christianus: quem famulatum exhibuerit Deo, quae habuerit

[1]) Contigit vero hoc post Constantem per Julianum apostatam a. 362. Prosequitur hic Optatus donatistarum historiam.

[2]) *Constantinus imperator.* Quae de pace ecclesiae africanae et donatistarum statu ait Optatus, magis conveniunt Constantis quam Constantini imperio: nam tempore Constantini non sunt repressi, nec basilicis spoliati, sed sub Constantis imperio. Praeterea Julianus statim hujus imperatoris successor perhibetur. Nihilominus quia in omnibus Mss. legimus *Constantino*, nihil immutandum esse censuimus. Du Pin.

vota, ut remotis schismatibus, intermortua omni dissensione, sub toto coelo filios suos gaudens in uno videret sancta mater Ecclesia. Reddiderat unam communionem, maritis uxores, parentibus filios, fratribus fratres. Quibus rebus Deus se laetari testatur, dum dicit in Psalmo CXXXII.: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum* (v. 1). Etenim cum africanos populos et orientales et ceteros transmarinos pax una conjungeret, et ipsa unitas repraesentatis omnibus membris corpus Ecclesiae coagularet: dolebat hoc diabolus, qui semper de fratrum pace torquetur. Illo tempore sub imperatore christiano desertus in idolis tamquam inclusus jacebat in templis. Hoc eodem tempore duces et principes vestros merita relegaverant sua[1]). In Ecclesia nulla fuerant schismata, nec paganis licebat exercere sacrilegia: pax Deo placita apud omnes christianos populos habitabat: diabolus moerebat in templis, vos in regionibus alienis.

16. Deinde ut nobis notum est, secutus alius imperator vobiscum vota sinistra con-

---

[1]) *Merita relegaverant sua* i. e. propter scelera et pacis odium principes vestri in exsilium pulsi sunt; hinc infra de ipsis dicit, eos moestos fuisse in regionibus alienis.

cipiens, ex famulo Dei factus est minister inimici, apostatam se edictis suis testatus est: quem precibus rogastis, ut reverti possetis: quas preces, si vos negatis misisse, nos legimus. Nec difficultatem praebuit, quem rogastis; ire praecepit pro voto suo, quos intellexerat ad disturbandam pacem cum furore esse venturos. Erubescite si ullus est pudor: eadem voce vobis libertas est reddita, qua voce idolorum patefieri jussa sunt templa.

17. Eisdem pene momentis vester furor in Africam revertitur, quibus diabolus de suis carceribus relaxatur. Et non erubescitis, qui uno tempore cum inimico communia gaudia possidetis! Venistis rabidi, venistis irati, membra laniantes Ecclesiae: subtiles in seductionibus, in caedibus immanes, filios pacis ad bella provocantes. De sedibus suis multos fecistis extorres, cum conducta manu venientes, basilicas invasistis: multi ex numero vestro per loca plurima (quae sub nominibus dicere longum est) cruentas operati sunt caedes, et tam atroces, ut de talibus factis ab illius temporis judicibus relatio mitteretur[1]). Sed intervenit et occurrit judi-

[1]) Cf. de his circumcellionum sceleribus in vita

cium Dei, ut ille, qui vos jamdudum redire jusserat, imperator profanus et sacrilegus moreretur, qui persecutionem vobis provocantibus jam miserat aut mittere disponebat.

18. Operata est apud loca supradicta in catholicos trucidatio: memoramini per loca singula, qui fuerint vestri discursus. Nonne de numero vestro fuerunt Felix zabensis, et Januarius flumenpiscensis, et ceteri, qui tota celeritate concurrerunt ad castellum lemellense: ubi cum contra importunitatem suam viderent basilicam clausam, praesentes jusserunt comites suos, ut ascenderent culmina, nudarent tecta, jactarent tegulas: imperia eorum sine mora completa sunt; et cum altare defenderent diaconi catholici, tegulis plurimi cruentati sunt, duo occisi sunt, Primus filius Januarii et Donatus filius Nini[1]), urgentibus et praesentibus coepiscopis vestris supra memoratis; ut sine dubio de vobis dictum sit: *Veloces pedes eorum ad effun-*

---

s. Augustini opusc. t. 8. edita c. 10, 12. et infra l. 3. n. 4.

[1]) Horum memoria in martyrologio romano ad d. 9. Februarii recolitur hisce verbis: „In Africa in castello lemellensi sanctorum martyrum Primi et Donati diaconorum, qui cum altare in ecclesia tuerentur, a donatistis occise sunt.“

dendum sanguinem (Ps. 13, 3). De qua re Primosus episcopus catholicus loci supra memorati, in concilio vestro apud thenestinam civitatem questus est, et querelas ejus dissimulanter audistis. Ecce a vobis factum est quod dixisti: „Ecclesiam non esse, quae cruentis morsibus pascitur; et aliud sunt milites missi, aliud episcopi ordinati." Quod contra nos invidiose loquimini, ab aliis factum est, non a nobis: quod dicitis non debuisse fieri, vos fecistis. Commemorasti et beatissimum apostolum Paulum dixisse: *Sine ruga et sine sorde Ecclesiam esse debere* (Eph. 5, 27). Episcopis vestris jubentibus et praesentibus, supra altare catholici diaconi occisi sunt; similiter et apud Carpos. Non tibi videntur inexpiabiles sordes? in Mauritaniae civitatibus, vobis intrantibus, quassatio[1]) populi facta est: mortui sunt in uteris matrum qui fuerant nascituri. Non tibi videtur ruga, quae non possit ullis satisfactionibus[2]) tendi aut explanari? Quid tale a nobis admissum est? nos expectamus vindicem Deum. Et invidiam facitis Macario[3]),

---

[1]) *Quassatio*, trepidatio incussa est, populus exterritus, terrore concussus est.

[2]) *Satisfactionibus*, excusationibus.

[3]) Hujus Macarii in donatistarum historia celebre

qui si aspere aliquid fecit pro unitate, leve esse videri poterit: dum vos pro dissensione tanta mala, acerba, cruenta et hostilia feceritis. Quid commemorem Tipasam caesariensis Mauritaniae civitatem? ad quam de Numidia Urbanus formensis et Felix idicrensis, duae faculae incensae livoribus, cucurrerunt quietorum et in pace positorum animos perturbantes: nonnullorum officialium et favore et furore juvante, et Athenio praeside praesente cum signis[1]), catholica frequentia exturbata et cruentata, de sedibus suis expulsa est: lacerati sunt viri, tractae sunt matronae, infantes necati sunt, abacti sunt partus. Ecce vestra ecclesia, episcopis ducibus, cruentis morsibus pasta est. Post hoc etiam illud addidisti: „Quantum vult consumat edacitas vulturum, tamen major est numerus columbarum.“ Ubi est quod

---

est nomen non solum propter ea, quae in utilitatem Ecclesiae catholicae gessit, sed multo magis propter calumnias, quibus donatistae catholicos semper incesserunt eorum occasione, quae Macarius pro exstinguendo vel comprimendo schismate, pro facienda unitate seu pace catholicos inter et illos egit. Verum de his plura infra l. 3. n. 4.

[1]) *Cum signis* i. e. probabiliter militaribus, hinc cum militibus. Catholica *frequentia*, multitudo, plebs.

vulgo dicitur, memoriam custodem habere oportet mendacem? Oblitus es, quod paulo ante dixisti: „Ecclesiam unam columbam Christi in Canticis canticorum.“ Si una est apud vos Ecclesia, una est columba: quid est quod dicere voluisti: „Numerus major est columbarum?“

19. Et quod vobis leve videtur, facinus immane commissum est, ut omnia sacrosancta supra memorati vestri episcopi violarent. Jusserunt eucharistiam canibus fundi, non sine signo divini judicii: nam iidem canes accensi rabie, ipsos dominos suos, quasi latrones, sancti corporis reos, dente vindice tamquam ignotos et inimicos laniaverunt. Ampullam quoque chrismatis per fenestram, ut frangerent, jactaverunt; et cum casum adjuvaret abjectio, non defuit manus angelica, quae ampullam spiritali subvectione deduceret: projecta casum sentire non potuit[1]); Deo muniente, illaesa inter saxa consedit. Et possent ista non fieri, si mandata Christi in memoria haberetis, qui ait: *Ne dederitis*

[1]) Casus hic significat ipsum lapsum, τὸ cadere; hunc adjuvabat abjectio i. e. ampulla non solum suo pondere in terram ferebatur, sed projectionis vehementia lapsus, casus accelerabatur; verum ipsa angelico ministerio suffulta nullum ex casu, lapsu damnum est passa.

sanctum canibus, neque miseritis margaritas vestras ante porcos, ne conculcent eas pedibus suis, et conversi elidant vos (Matth. 7, 6). Quid tale ab operariis unitatis[1]) fieri potuit, unde nobis catholicis vanam invidiam facere laboratis? Inde revertentes Urbanus formensis et Felix idicrensis invenerunt matres, quas de castimonialibus fecerant mulieres[2]). Ecce quales, frater Parmeniane, episcopos celas: et cum pro tuis erubescere debueras, catholicos innocentes accusas. Interea supra memoratus Felix inter crimina sua et facinora nefanda, ab eo comprehensam puellam, cui mitram ipse imposuerat[3]), a qua paulo ante pater vocabatur, nefarie incestare minime dubitavit. Et quasi de peccato sanctior fieret, Tysedim velociter properavit. Sic

---

[1]) *Unitatis operarii* illi dicebantur, qui operam conferebant suam ad reducendos donatistas ad Ecclesiae unitatem, ad Ecclesiam.

[2]) *Quas de castimonialibus* (sc. sanctimoniales), i. e. de virginibus Deo dicatis subtracto virginitatis velo ad communem mulierum ordinem iterum redegerant.

[3]) De hoc ritu, quo virgines Deo consecrabantur, infra l. 6. n. 4. plura. Vocabatur autem Felix ab eiusmodi virgine, quam Deo consecraverat, pater, ut dici solet, spiritualis, quia illam quasi Deo pepererat.

Donatum annorum septuaginta episcopum, hominem innocentem spoliare ausus est episcopali nomine et officio et honore. Venit schismaticus ad episcopum catholicum, ad innocentem reus, ad Dei sacerdotem sacrilegus, incestus ad castum, ad episcopum jam non episcopus; sed de placito et de conjuratione vestra securus, vestris legibus et decretis armatus manus, quas paulo ante peccata gravaverant, capiti innocentis injecit: et de illa lingua ausus est ferre sententiam, quae jam nec ad poenitentiam agendam vel idonea videbatur[1]). Ecce quales, frater Parmeniane, defendis: ecce pro qualibus jamdudum dotes operari dixisti.

20. Etiam vos ipsi, qui sancti et innocentes videri ab hominibus vultis, dicite, unde est ista sanctitas, quam vobis licentius usurpatis? quam Joannes apostolus profiteri non audet, qui ait: *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et ve-*

---

[1]) Manus sceleribus pollutas ausus est Felix imponere in poenitentiam Donato illi innocenti (quo scil. in poenitentium publicorum numerum redactus secundum canones Ecclesiae irregularis esset ad obeundum posthac munus episcopale), et illa lingua eum damnare verita non est, quae post tanta crimina digna non erat, quae ad poenitentiam admitteretur.

ritas in nobis non est (1. Joan. 1, 8). Hoc qui dixit sapienter se ad Dei gratiam reservavit. Est enim christiani hominis, quod bonum est, velle; et in eo, quod bene voluerit, currere: sed homini non est datum perficere; ut post spatia, quae debet homo implere, restet aliquid Deo, ubi deficienti succurrat: quia ipse solus est perfectio, et perfectus solus Dei Filius Christus. Ceteri omnes semiperfecti sumus. Quia nostrum est velle, nostrum est currere, Dei perficere. Unde beatissimus apostolus Paulus ait: *Neque volentis neque currentis, sed ad Dei gratiam pertinentis* (Rom. 9, 16). Nam et a Christo salvatore nostro perfecta sanctitas non est data, sed promissa. Denique sic ait: *Sancti eritis, quia ego sanctus sum* (Levit. 11, 45). Solus est ergo perfectus et sanctus. Denique non dixit: *Sancti estis*, sed, *Sancti eritis*, dixit. Unde est ergo, quod vobis perfectam sanctitatem de superbia vindicatis? nisi ut appareat, *quia vos ipsos decipitis, et veritas in vobis non est* (1. Joan. 1, 8). In Joannis schola esse noluistis. Cum enim seducitis aliquos, promittitis vos indulgentiam peccatorum esse daturos: et cum vultis donare peccata, vestram profitemini innocentiam: et remissionem peccatorum sic da-

tis, quasi nullum habeatis ipsi peccatum. Non est ista praesumptio, sed deceptio: nec veritas, sed mendacium. Etenim inter vicina momenta[1]), dum manus imponitis et delicta donatis, mox ad altare conversi, dominicam orationem praetermittere non potestis. Et utique dicitis: *Pater noster, qui es in coelis, dimitte nobis debita et peccata nostra* (Matth. 6, 9 et 12). Quid vocaris, dum peccata confiteris tua? si sanctus es, dum dimittis aliena? hoc modo et vos ipsos decipitis, et veritas in vobis non est. Sed ut apparet, hoc vobis dictat nutrix vestra superbia, quam Christus in Evangelio testificatur: quia etsi nomina vestra non dixit, per similitudinem tamen vestros mores ostendit; sic enim scriptum est: *Dicebat Jesus hanc similitudinem, propter eos qui se sanctos putant, et contemnunt ceteros.* Hoc de vobis dictum esse, ipsa res evidenter ostendit; dum vos quasi sanctos extollitis, et nos manifeste aperteque contemnitis: *Duo*, inquit, *ascenderunt in templum adorare, unus phari-*

---

[1]) Publice et in missa poenitentes olim manuum impositione absolvebantur; hinc vicina sunt momenta absolutionis qua delicta donatis, et recitationis orationis dominicae, qua vos debitores profitemini.

saeus et unus publicanus. Pharisaeus tumidus, superbus, inflatus, talis, quales et vos videmus: non humiliato corpore, non inclinata cervice; sed erecta facie, et tumenti pectore: *Gratias tibi, Deus, quia nihil peccavi;* hoc est dicere Deo: „Non habeo quod ignoscas." Hoc insanus furor, hoc punienda et damnanda superbia. Deus paratus est ignoscere, et reus festinat indulgentiam recusare. Publicanus humilis, hominem se esse cognoscens, sic rogavit, dicens: *Propitius esto, Domine, mihi peccatori* (Luc. 18, 9 ss.). Sic justificari meruit humilitas: sic superbia in pharisaeo, magistro vestro, de templo damnata descendit. Meliora inventa sunt peccata cum humilitate, quam innocentia cum superbia. Deinde cum vobis traditionis et schismatis gravia peccata non desint, insuper et superbos vos esse gratulamini.

21. Nunc quoniam erubescenda gaudia vestra probavimus, et furor vester tot locis ostensus est, restat de profunda impietate vestra aliquid dicere. Nam omnia, quae a vobis fiunt aut facta sunt, quis poterit explicare? sic cuncta malignitate quadam ordinasse vos constat, ut in una specie operis vestri, species alias impleretis[1]): ut dum

[1]) *Species alias impleretis.* Uno opere nefando

presbyter aut episcopus dejicitur, sic populus caperetur. Quomodo posset turba hominum stare, quae rectorem suum a vobis elisum esse conspiceret? Non aliter quam quocunque casu, pastore occiso, lupi grassantur. Exorcizastis fideles[1]), et lavistis sine causa parietes: ut hoc nequitiae genere subrueretis simplicissimorum hominum mentes. Talibus consiliis vestris nonnullorum animi jugulati sunt; et sub nube simplicitatis, obcoecato astutiae lumine, ut miseros sterneretis, sagittas de pharetra pectoris vestri, seductionibus praemisistis: ut de vobis Spiritus sanctus per David prophetam in Psalmo praedixerit: *Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum: paraverunt sagittas in pharetra sua, ad sagittandos obscura luna rectos corde* (Psal. 10, 3). Quid a vobis minus factum est vestris consiliis? sauciati sunt innocentes, exarmati fideles, honore no-

---

plures simul scelerum species committitis, plura scelera patratis. *Episcopus dejicitur*, loco removetur.

[1]) Exorcizabant donatistae catholicos, quasi nondum baptizati essent, et lavabant ecclesiarum catholicarum parietes, quasi essent profanae et eucharistia in illis non valide consecrata et administrata, ad subvertendas rudium fidelium mentes, ut scil. hoc inficerentur errore. Cf. infra l. 6. n. 6.

minis sui spoliati sunt sacerdotes. O impietas inaudita, quem jugulaveris inter poenitentiae tormenta servare! in comparatione operis vestri latronum levior videtur immanitas. Vos vivum facitis homicidium[1]: latro jugulatis dat de morte compendium: paupertate sensus sui circumventi sunt, quos decipere potuistis. Perfecti[2] enim fuerant illi, opere scilicet Dei, qui in ejus nomine fuerant ordinati. Et vos contra opus Dei hostiliter militantes, divinum opus malitiae vectibus destruentes. Apparet ergo de vobis dictum esse in X. Psalmo: *Quoniam quae tu perfecisti, ipsi destruxerunt* (v. 4). Fecit vos superbos impietas vestra, sed accusat vos prospiciens de coelo justitia: et iniqua vos gerentes error hominum laudat, ut de vobis in IX. Psalmo dixerit Spiritus sanctus: *Quoniam laudatur peccator in desideriis animae suae; et qui iniqua egerit, benedicetur* (v. 24). Quid iniquius, quam

---

[1] Episcopos, quos jugulastis i. e. quos poenitentia imposita honore et dignitate spoliastis, miseram vitam inter poenitentes trahere cogitis, hoc est vivum facere homicidium. Latro, qui statim interficiendo compendium dat, mitius agere videtur.

[2] *Perfecti* i. e. veri sacerdotes, episcopi.

exorcizare Spiritum sanctum, altaria frangere, eucharistiam animalibus projicere? et ut in errorem vos vester populus mittat, laudando felices appellant, et bene nominant[1]), et per vos jurant, et personas vestras jam pro Deo habere noscuntur.

22. Solet Deus ad probandam fidem in juratione ab hominibus nominari; sed cum per vos juratur, jam apud vestros de Deo et Christo silentium est. Si ad vos divina migravit de coelo religio, quia per vos juratur, nemo vestrum aut vestrorum langueat: nolite mori, imperate nubibus, pluite si potestis; ut per vos plenius juretur, et de Deo sileatur. Nam et prioribus seculis, ut templa fabricarentur et idola fierent, quid vestro populo diabolus potuit amplius facere? nihil aliud, nisi ut de Deo taceretur, dum per errorem homines de solo diabolo loquebantur.

23. O sacrilegium impietati commissum[2])! dum homines per vos jurantes libenter auditis, et vocem Dei auribus non admittitis vestris, qui in CIV. Psalmo sic ait: *Ne tetigeritis unctos meos; neque in prophetas*

---

[1]) *Bene nominant*, bene precantur vobis; vos ut sanctos et Dei amicos praedicant. Du Pin.

[2]) *Commissum*, conjunctum.

meos manum miseritis (v. 15). Unctos autem esse et reges et sacerdotes, et libri Regnorum indicant; et David in Psalmo CXXXII. sic ait: *Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam Aaron* (v. 2). Et tamen vos contra iisdem viribus conati estis praecepta contemnere, quibus, qui Deum timent, mandata conantur implere. Docete ubi vobis mandatum est, radere capita sacerdotum[1]), cum e contrario sint tot exempla proposita, fieri non debere. Saul antequam peccaret, ungi meruit: post unctionem non leviter offendit. Hoc Deus cum videret, propter oleum non tangendum, volens exempla proponere, poenitentiam professus est; sic enim legitur dixisse Dominum: *Poenitet me unxisse Saul in regem* (1. Reg. 15, 11.); et utique potuit Deus oleum, quod dederat, auferre. Sed cum voluit docere non debere contingi oleum etiam in peccatore, ipse, qui dederat, poenitentiam gessit. Igitur Deus, si ut te doceret, quod dedit auferre non potuit, per quod noluit[2]), tu quis es, ut auferas quod non dedisti? et qui parare debebas au-

---

[1]) *Radere capita sacerdotum.* Radebant donatistae capita sacerdotum, quasi ad auferendam unctionem sacerdotalem. Du Pin.

[2]) *Per quod noluit*, eo ipso quod noluit, ut te

res ad audiendum, parasti novaculam ad delinquendum: et cum possetis esse filii Dei, filii hominum esse voluistis; et ad infigendum morsum honoribus alienis, dentes vestros in sagittas et arma vertistis; linguas acuistis in gladios: implestis quod de vobis in Psalmo LVI. scriptum est: *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittae, et lingua eorum gladius acutus* (v. 5).

24. Ergo linguas vestras acuistis in gladios, quas movistis in mortes, non corporum, sed honorum: jugulastis non membra, sed nomina. Quid prodest, quia vivunt homines, et honore a vobis occisi sunt? valent quidem membris, sed ereptae portant funera dignitatis. Extendistis enim manum, et super omne caput mortifera velamina praetendistis: ut cum sint (sicut supra dixi) quatuor genera capitum in Ecclesia, episcoporum, presbyterorum, diaconorum et fidelium: nec uni parcere voluistis, evertistis animas hominum. Hos actus vestros odit Deus in Ezechiele propheta, cum dicit: *Vae facientibus velamen* (Ezech. 13, 18.), hoc est, imponentibus manum *super omnem aetatem ad everten-*

---

doceret, non debere contingi oleum etiam in peccatore, ut patet ex antecedentibus.

das animas. Invenistis pueros; de poenitentia sauciastis, ne aliqui ordinari potuissent. Agnoscite vos animas evertisse. Invenistis fideles antiquos, fecistis poenitentes. Agnoscite vos animas evertisse. Invenistis diaconos, presbyteros, episcopos, fecistis laicos. Agnoscite vos animas evertisse[1]).

25. Socius et comes[2]) vester jamdudum fuerat, cui nunc manus inferre conatus es: pariter currebatis: fac illum peccasse (cum peccatum non esse constet); jacebat ut aestimas: si Apostolum legisti, tu vide cui stes, et ille cui jaceat: si servus es, dominum recognosce, et intellige, quia non tibi jacebat, qui tecum paulo ante currebat. Quid in potestatem alienam irruis? quid temerarius Dei tribunal ascendis? et cum ipse sis reus, in alterum audes ferre sententiam? et legisti: *Qui stat, Domino stat suo, et qui jacet, Domino suo jacet* (Rom. 14, 4). Potens est autem Dominus ejus suscitare eum: tu quis es, qui de servo alieno judices? Oleum sacerdoti a Deo collatum non debuisse vos tangere, a puero Dei David discere debuistis,

---

[1]) Cf. ad haec melius intelligenda quae annotavimus ad l. 1. n. 19, 24; l. 2. n. 19, 21.

[2]) *Socius et comes* i. e. in episcopatu.

qui sic per Samuelem ungitur, ut Sauli quod jamdudum datum fuerat, minime tolleretur. Denique vel cum Deo jubente vel eventu procurante, una eos spelunca concluderet, venerat in potestatem pueri David Saul, qui peccaverat. Videtur non videns, ideo quod a majori lumine (ut fieri assolet) in caligine clausi aeris alterum juxta se videre non potuit. Innumerabiles antiquum regem sequebantur exercitus: sed ipse rex in potestatem venerat alienam. Occasionem victoriae David habebat in manibus: incautum et securum adversarium sine labore poterat jugulare, et sine sanguine et conflictu multorum, poterat bellum per compendium mutare in caedem: et pueri ejus et occasio suadebant: ad victoriam opportunitas hortabatur. Stringere jam coeperat ferrum; ire jam coeperat armata manus hostiles in jugulos: sed obstabat plena divinorum memoria mandatorum, hortantibus se pueris et occasionibus contradicit, tamquam et hoc diceret: „Sine causa me, victoria, provocas; frustra me, occasio, in triumphos invitas." Volebat hostem vincere; sed prius est Domini divina praecepta servare. *Numquid mittam manus in unctum Domini* (1. Reg. 24, 7.)? Repressit cum gladio manum; et dum timuit oleum, servavit

inimicum. Et ut compleret observantiam, vindicavit occisum (2. Reg. 1). Vos nec Deum timetis, nec fratres agnoscitis, in cote livoris acuistis novaculas linguae; et divina praecepta calcantes miserorum properastis in capita, ut in captivitatem coecos et imperitos populos, jugulatis ducibus, traheretis. Esuritis honores innocentium sacerdotum: unde furori vestro tanta fames innata est, ut guttura vestra sepulcra patentia faceretis. Unicuique sepulcro sufficit unum funus, et clauditur: gutturi vestro honorum funera minime suffecerunt, et adhuc patent dum aliquos quaeritis devorare; ut merito de vobis dictum sit: *Sepulcrum patens est guttur eorum* (Psal. 5, 11); nam et de maledictione praesumitis, cum scriptum sit: *Benedicite et nolite maledicere* (Rom. 12, 14). Quisquis contra vestram voluntatem aliquid fecerit, intentatis terrores, maledicta praetenditis; et quia aliqui homines plus mali mereri possunt quam boni, quidquid judicium Dei aut peccati meritum fecerit[1]), amaris vestris

---

[1]) *Quidquid judicium Dei aut peccati meritum fecerit* i. e. quidquid mali Deo justo judicio permittente contigerit aut propter peccata et scelera vestra inflictum vobis fuerit etc.

maledictionibus vindicatis: merito de vobis dictum est in Psalmo XIII.: *Os eorum maledictione et amaritudine plenum est* (v. 3). Gloriamini, quod vobis maledicentibus, aliqui homines mori potuerunt. Certe non licet occidere. An ideo vos putatis innocentes, quia ferro usi non estis? innocentem se et venenarius judicet, si in solo ferro est homicidium: non sibi videatur reus, qui alterum subducto cibo necaverit: innocentem se judicet, qui spirandi prohibita facultate, suffocaverit vivere cupientem. Necis multa sunt genera, sed unum nomen est mortis. Maledictionibus tuis cum fiducia hominem mortuum protestaris, quid interest, an gladio ferias, an lingua percutias? indubitanter homicida es, si per te mortuus fuerit qui vivebat. Quisquis talis ex vobis est, frustra se christianum aut sacerdotem Dei profitetur, qui lenitatem Dei non curat imitari; cum scriptum sit in Salomone: *Deus mortem non fecit, nec laetatur in perditione vivorum* (Sap. 1, 13). Credo vos oblivisci non posse, quid per loca aliqua feceritis, cum eos qui legem Dei praedicabant, id est, prophetas velletis occidere contra jussionem Dei dicentis: *Et in prophetas meos manum ne miseritis* (Psalm 104, 15). Deuterium, Par-

tenium, Donatum, et Getulicum, Dei episcopos, linguae gladio jugulastis, fundentes sanguinem non corporis, sed honoris. Vixerunt postea homines, sed a vobis occisi sunt in honoribus Dei sacerdotes. Multis notum est et probatum, persecutionis tempore episcopos aliquos inertia a confessione nominis Dei delapsos thurificasse, et tamen nullus eorum, qui evaserunt[1]), aut manum lapsis imposuit, aut ut genua figerent, imperavit. Et facitis vos hodie post unitatem, quod a nullo factum est post thurificationem; quia scriptum est: *Ne tetigeritis unctos meos, neque in prophetas meos manum miseritis* (Ibid.). Oleum suum defendit Deus; quia si peccatum est hominis, unctio est tamen divinitatis. *Ne tetigeritis*, inquit, *unctos meos:* ideo, ne dum peccatum hominis percutitur, et oleum, quod Dei est, feriatur. Judicio suo Deus servavit rem suam, et tamen

---

[1]) *Qui evaserunt* persecutionem quin lapsi sint. *Ut genua figerent.* Respicit ritum quendam poenitentiae publicae. Qui enim huic vacabant coram omnibus genua figebant et in porticu ecclesiae etiam transeuntes genibus flexis orabant, ut Deum et Ecclesiam pro se exorarent. Cf. quae habet Tertul. de poenit. n. 9. (opusc. t. 5. p. 199). *Post unitatem* a Macario factam.

vos passim irruistis in alienam, corrumpentes omnium felicitatem. Nam quae major infelicitas, quam Dei sacerdotes vivere, nec esse quod fuerant?

26. Matronae, pueri simul et virgines a vobis coactae, nullo interveniente peccato, salva innocentia et pudicitia, vobis docentibus, poenitentiam gerere didicerunt. Numquid minor est infelicitas? contrivistis sexus, vexastis aetates. Vere de vobis dictum est in Psalmo XIII.: *Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt: non est timor Dei ante oculos eorum* (v. 3). Indixistis poenitentiam plebibus; nec enim acta est ab aliquo, sed a vobis exacta; nec aequalibus temporum spatiis, sed egistis omnia pro personis, alter anno toto, alter mense, alter vix tota die, imperantibus vobis, poenitentiam gessit. Si unitati consentire (ut vultis) peccatum est, si est similis culpa, quare non est aequalis pro eodem reatu poenitentia? Dubium non est populum credentium Israel esse vocatum; plebes singulas filias Israel, id est, qui mente Deum viderint et Deo crediderint[1]): et tamen has plebes coegistis flectere et inclinare cervices, et serie capitum

[1]) Haec est hocce in loco, ni fallor, mens Optati: Christiani sunt populus Israel, singulares plebes sunt

juncta, massam poenitentium facere. Has plebes dolet Deus per Ezechielem prophetam dicens: *Vae filiabus Israel, quae sarciunt cervicalia* (Ezech. 13.), id est, membra cervicis, ut supponant sub cubito et sub manu. Utique sub cubitis et sub manibus vestris, et cum super eorum vel earum capita velamina poenitentiae tenditis. Quae impietas vestra et furor ostensus est et superbia demonstrata: etiam stultitia fuerat revelanda, sed hanc in sexto libro demonstrabo.

---

filiae Israel: sic appellantur, quod Deum videant, quod in ipsum credant. Vos coegistis fideles, qui stantes et erecto capite orabant, cervices flectere et inclinare, versa scil. in terram facie et humi procumbentes. Multorum capitibus grave (poenitentiae publicae) jugum imposuistis, et ex iis simul junctis massam poenitentium fecistis. Inclinare et flectere cervices opponit visioni Dei: et poenitentium massam credentium plebi. Du Pin. Ceterum hic semper de poenitentia publica, maxime lugubri, pro criminibus gravibus statuta est sermo.

LIBER III.

Hic liber tertius continet quatuor causas quibus effectum est, ut non sine asperitate unitas fieret. Prima, quod basilicas schismatici non necessarias fecerint, et rebaptizationem intulerint. Secunda, quod Donatus carthaginis provocaverit ut unitas fieret. Tertia, quod Donatus bagajensis circumcelliones collegerit, ut operarios unitatis impediret. Quarta, sine voluntate Dei nihil esse factum ex his, quibus putant aliqui unitati faciendum esse convicium.

1. Satis ut arbitror, in secundo libello de Ecclesia, quae sponsa est Christi, et de ejus dotibus et de hereditate diximus Salvatoris: consequens est primo schismaticorum errores ostendere: deinde, quae fuerit causa, ut unitas fieret[1]): tertio, quis fecerit, ut miles mitteretur armatus. Ab operariis unitatis multa quidem aspere gesta sunt, sed ea ad quid

---

[1]) *Ut unitas fieret*, ut donatistae ad Ecclesiam catholicam compellerentur redire.

imputatis Leontio, Macario, vel Taurino[1])? imputate majoribus vestris, qui (sicut in propheta scriptum est) *ut vobis stupescerent dentes, ipsi uvas acidas comederunt* (Jer. 31, 29). Illis primo, qui Dei populum diviserunt, et basilicas fecerunt non necessarias[2]). Deinde Donato carthaginis, qui provocavit, ut unitas proximo tempore fieri tentaretur. Tertio Donato bagajensi, qui insanam collegerat multitudinem, a qua ne Macarius violentiam pateretur, ad se et ad ea, quae ferebat, tutanda, armati militis postulavit auxilium. Venerunt tunc cum pharetris armigeri, repleta est unaquaeqne civitas vociferantium (clamoribus)[3]): nunciata unitate fugistis omnes. Nulli dictum est: „Nega Deum:“ nulli dictum est: „Incende Testamentum:“ nulli dictum est: „Aut thus pone,

---

[1]) *Operariis unitatis.* Operarios unitatis vocat Leontium, Macarium, Taurinum aliosque proconsules aut duces, qui conati erant donatistas ad unitatem Ecclesiae revocare. Du Pin.

[2]) *Non necessarias.* Cum ad basilicas jam erectas, quas catholici tenebant, nollent accedere et cum catholicis orare, basilicas alias aedificarunt, quae necessariae non erant, cum possent et deberent in veteribus ecclesiis cum catholicis convenire. Du Pin.

[3]) Hanc vocem, quae in Mss. desideratur, supplevit Du Pin.

aut basilicas dirue:“ istae enim res solent martyria generare. Renunciata est unitas; sola fuerant hortamenta, ut Deus et Christus ejus a populo in unum conveniente pariter rogaretur. Nullus erat primitus terror: nemo viderat virgam, nemo custodiam, sola (ut supra diximus) fuerant hortamenta. Timuistis omnes, fugistis, trepidastis: ut pro certo de vobis dictum sit, quod in Psalmo LII. scriptum est: *Trepidaverunt ubi non erat timor* (v. 6.). Fugerunt igitur omnes episcopi cum clericis suis, aliqui sunt mortui: qui fortiores fuerunt, capti et longe relegati sunt.

2. Et tamen horum omnium nihil actum est cum voto nostro, nihil cum consilio, nihil cum conscientia, nihil cum opere; sed gesta sunt omnia in dolore Dei amare plorantis, et in ultionem aquae, quam contra interdictum iterum movistis [1]) traducentes ad vos aquam antiquae piscinae: sed nescio an cum illo pisce, qui Christus intelligitur, qui in lectione patriarchae Tobiae legitur in Tigride flumine prehensus, cujus fel et jecur tulit Tobias (Tob. 6.), ad tutelam feminae Sarae, et ad illuminationem Tobiae non videntis: ejusdem piscis visceribus Asmodaeus daemon a Sara puella fugatus est (quae intelligitur Ecclesia) et coecitas a

[1]) In ultionem scil. iterati baptismi.

Tobia exclusa est. Hic est piscis, qui in baptismate per invocationem fontalibus undis inseritur, ut quae aqua fuerat, a pisce etiam piscina vocitetur. Cujus piscis nomen secundum appellationem graecam in uno nomine per singulas literas turbam sanctorum nominum continet, *ΙΧΘΥΣ*, quod est latinum, Jesus Christus Dei Filius Salvator[1]). Hanc vos piscinam, quae in omni Catholica per totum orbem terrarum ad vitam generis humani salutaribus undis exuberat, transduxistis ad voluntatem vestram, et solvistis singulare[2]) baptisma, ex quo baptismate hominibus muri facti sunt ad tutelam: et fecistis quasi alteros muros, nullum bonum aedificium facientes: non potuistis construere, nisi dirueretis. Et quale potest esse aedificium, quod de ruina construitur? Hanc rem per Isaiam prophetam Deus dolet et flet, cum dicit, filiam sui generis esse contritam (Isai. 22): genus Dei est non habere genus, qui ex se est et manet in aeternum. Similis est et aqua, quam non legimus factam[3]). In cujus aquae

---

[1]) Cum his cf. quae scribit Tertullianus de bapt. n. 1. quaeque ad illum locum annotavimus (opusc. t. 7. p. 142 s.).

[2]) *Singulare* i. e. unum, unicum.

[3]) Non legimus scil. in Genesi aquam fuisse fa-

injuria indicat Deus lacrymas suas, quas vos fecistis, quas testatur nulla posse consolatione siccari, cum ad vos per Isaiam prophetam loquitur, dicens: *Missum me facite, amare plorabo: nemo poterit consolari me in contritione filiae generis mei* (Ibid. 4). Hoc loco defenditur innocentia nostra, dum Deus cum dolore iracundiam vobis indicat suam; dum et causam prodit, et rationem ostendit. Denique non in tota Sion, sed in una ejus valle sunt celebrata: non in illo monte Sion, quem in Syria Palaestina a muris Jerusalem parvus disterminat rivus, in cujus vertice est non magna planities, in quo fuerant synagogae, ubi judaeorum populus conveniens legem per Moysem datam discere potuisset: sed ubi nulla lis audita est, nec ab aliquo celebratum judicium, nec aliqua est illic ab ullo judice lata sententia; quia locus erat doctrinae, non controversiae post doctrinam. Si quid agendum erat, intra muros Jerusalem agebatur. Inde scriptum est in Isaia propheta: *Ex Sion prodiet lex, et verbum Domini de Jerusalem* (Isai. 2, 3). Non ergo in illo monte Sion Isaias aspicit

---

ctam, sed tantum: *Spiritus Dei ferebatur super aquas* (Gen. 1, 2).

vallem; sed in monte sancto, qui est Ecclesia, qui per omnem orbem romanum caput tulit sub toto coelo. In quo monte a Deo Patre Filius Dei regem se constitutum esse gratulatur, in Psalmo II. dicens: *Quoniam regem constituit me super Sion montem sanctum suum* (v. 6.): utique super Ecclesiam, cujus rex et sponsus et caput est. Non in illo monte, ubi nullae sunt portae, quas diligat Deus, sed in monte Ecclesiae, qui spiritialiter appellatur. Cujus Ecclesiae portas introeunt innocentes, justi, misericordes, continentes et virgines: quas portas commemorat Spiritus sanctus per David in Psalmo LXXXVI. dum dicit: *Fundamenta ejus in montibus sanctis, diligit Dominus portas Sion* (v. 1). Non illius corporalis montis, ubi jam nullae sunt portae, et post victorias Vespasiani imperatoris vix antiquarum exstant vestigia ruinarum. Est ergo spiritalis Sion Ecclesia, in qua a Deo Patre rex constitutus est Christus, quae est in toto orbe terrarum, in quo est una Ecclesia catholica. Nam Sion Ecclesiam esse et alio loco sanctissimus David propheta testatur, dicens: *Lauda Deum tuum Sion, qui confortavit seras portarum tuarum, benedixit filiis tuis in te* (Psal. 147, 1, 2). Per singulas provincias totius orbis

valles singulas intelligimus montis: et dum non in toto monte videt Isaias, sed in una valle, hoc est, sola Africa: in qua sola cum sufficerent templa Dei quae fuerant, alia facere voluerunt principes vestri: in qua sola dejecti sunt muri, et ut fierent muri, aqua sanctae piscinae transversa est, et novitas contra antiquitatem a vobis instituta est, et aqua humana contra divinam ordinata est. Hoc totum Deus in vallem montis Sion et interrogat et increpat dicens: *Ut quid hoc factum est vobis? ideo, quoniam ascendistis in templa supervacanea: unaquaeque civitas repleta est vociferantium; vulnerati tui, non vulnerati gladio; et mortui in te, non mortui in bello: in errore sunt a minimo usque ad maximum: errantes in montibus omnes principes tui, in fugam conversi sunt, et qui capti sunt, graviter alligati, et fortiores tui longe fugati sunt. Missum me facite, amare plorabo: nemo me poterit consolari in contritione filiae generis mei; et ascendent Elamitae cum pharetris:* (Elamitae latina lingua dicuntur chori castrorum) et secutus est dicens: *Penetralia vestra deferentur ad publicum, et secreta domus Israel nudabuntur.* Hoc in Africa factum est, et totum hoc quare factum est

indicavit Deus, dum vobis imputat dicens: *Quoniam convertistis aquam antiquae piscinae ad civitatem vestram, et dejecistis muros Jerusalem, ut faceretis alteram munitionem, et constituistis aquam inter duas munitiones, et ad piscinam antiquam attendere noluistis, nec ad eum, qui ab initio creavit illam* (Isai. 22).

3. Jam vides, frater Parmeniane, ad vos redundare omnia, a quorum principibus harum rerum omnium seminata est causa. Deinde ad Donatum carthaginensem, cujus veneficio[1]) videtur unitatis negotium esse commotum. In quo ostendam operarios ejus non pro voluntate nostra, nec sua malitia aliquid fecisse, sed provocantibus atque impellentibus causis et personis, quas Donatus Carthaginis levitate sua constituit, dum magnum se videri contendit. Quem enim latet praeter te, quia peregrinus es, et potuerunt tibi falsa narrari? aut quis negare potest rem, cui tota Carthago principaliter testis est, imperatorem Constantem Paulum et Macarium primitus non ad faciendam uni-

[1]) *Cujus venificio*, cujus audacia et impudentia Macarius impulsus est ad unitatem faciendam. Albaspinaeus.

tatem misisse, sed cum eleemosynis: quibus sublevata per Ecclesias singulas posset respirare, vestiri, pasci, gaudere paupertas? Qui cum ad Donatum patrem tuum[1]) venirent, et quare venerant indicarent, ille solito furore succensus, in haec verba prorupit: „Quid est Imperatori cum Ecclesia?“ et de fonte levitatis suae multa maledicta effudit: non minus quam in Gregorium aliquando, ad quem sic scribere minime dubitavit: „Gregori, macula senatus, et dedecus praefectorum,“ et cetera talia: cui Donato praefatus patientia episcopali rescripsit. Harum epistolarum exemplaria multorum ore ubique cantantur. Jam tunc meditabatur, contra praecepta apostoli Pauli, potestatibus et regibus injuriam facere, pro quibus, si Apostolum audiret, quotidie rogare debuerat. Sic enim docet beatus apostolus Paulus: *Rogate pro regibus et potestatibus, ut quietam et tranquillam vitam cum ipsis agamus* (1. Tim. 2, 2). Non enim respublica est in Ecclesia sed Ecclesia in republica est,

---

[1]) *Patrem tuum*, ratione ordinationis et magisterii; adhaerebat enim Parmenianus factioni, cujus Donatus si non primus auctor, certe praecipuus promotor et columen fuit.

id est, in imperio romano[1]): quod Libanum appellat Christus in Canticis Canticorum, cum dicit: *Veni, sponsa mea inventa, de*

---

[1]) Sententia hac mirum in modum delectantur et abutuntur canonistae aulici, sed ea nullatenus suffragatur novo ipsorum juri canonico, quo Ecclesiam potestati civili subjiciunt. Quo in loco quatuor haec animadvertenda sunt, ut vera Optati sententia deprehendatur: 1. Voce *respublica* non esse intelligendam societatem civilem in genere, qualis ea est natura sua, sed imperium romanum, quale nempe tunc erat ob peculiares suas circumstantias: nam ait: Ecclesia in republica est, idest in imperio romano; ac deinceps hanc suam rempublicam distinguit a societatibus barbarorum, quae tamen verae societates civiles sunt. 2. Eo sensu Ecclesiam in imperio romano esse, ab Optato dici, quo sensu eandem in barbaris esse gentibus dici nequeat: nam ait: Ecclesia in republica est, idest in imperio romano, ubi sacerdotia sancta sunt, et pudicitia et virginitas, quae in barbaris gentibus non sunt et si essent, tuta esse non possent. 3. Rationem, cur ait, Ecclesiam esse in imperio romano, negat autem esse in barbaris gentibus, hanc esse, quod christiana religio, seu facultas eam libere pleneque exercendi in illo tuta erat, in barbaris autem gentibus nullo modo, quod item est manifestum ex verbis mox citatis. 4. Verbum *esse* ab Optato heic accipi non ad indicandam physicam existentiam, sed potius civilem, idest ejusmodi, quae civilium legum auctoritate contra injuriosas adversariorum aggressiones protegatur: negat enim, religionem christianam aetate sua in barbaris gentibus fuisse, cum tamen extitisse inter

Libano (Cant. 4, 8.), id est, de imperio romano, ubi et sacerdotia sancta sunt et pudicitia et virginitas, quae in barbaris gentibus non sunt; et si essent, tuta esse non possent. Merito Paulus docet orandum esse pro regibus et potestatibus: etiam si talis imperator esset, qui gentiliter viveret: quanto quod[1]) christianus, quanto quod Deum timens, quanto quod religiosus, quanto quod misericors, ut ipsa res probat. Miserat enim ornamenta domibus Dei, miserat pauperibus eleemosynam, nihil Donato. Cur ergo insanivit? cur iratus est? cur quod missum fuerat, repudiavit? Et cum illi, qui missi fuerant, dicerent se ire per provincias singu-

---

eas physice, certissimum sit; et continuo apertius locutus ait, idcirco dici non posse Ecclesiam esse in barbaris gentibus, etiamsi in iis christiana sacerdotia, et christiana pudicitia ac virginitas essent, eo quod tuta inter eas esse eadem non possent: unde manifestum est, eum loqui de existentia civili, quae scilicet legum civilium patrocinio liberum habeat jurium suorum exercitium una cum vitae securitate et tranquillitate: quod etiam manifestius inde fit, quod tota haec Optati sententia connectitur per causalem *enim* cum illis Pauli verbis: *ut tranquillam vitam agamus.* Ita Tarquini in juris eccles. publici institut. l. 1. sect. 2. a. 2. § 1.

[1]) *Quanto quod* i. e. quanto magis orandum est, si imperator est christianus etc.

las, et volentibus accipere se daturos: ille dixit ubique se literas praemisisse, ne id quod allatum fuerat, pauperibus alicubi dispensaretur. O consulere miseris! o providere pauperibus! o peccatoribus subvenire! Clamat Deus dicens: *Ego sum qui feci pauperem et divitem* (Prov. 22, 2): non quia non potuit et pauperibus dare; sed si ambobus daret, peccator qua sibi succurreret, invenire non posset. Denique sic scriptum est: *Quemadmodum aqua exstinguit ignem, sic eleemosyna exstinguit peccatum* (Eccli. 3, 33). Certe jam apud Deum sunt ambo, et qui dare voluit, et qui obstitit, ne daretur. Quid si jam dicat Deus Donato: „Episcope, quid vis fuisse Constantem? si innocentem, quare ab innocente accipere noluisti? si peccatorem, quare non permisisti dare, propter quem feci pauperem?" Sub hac interrogatione qualis futurus est? quid de levitate et furore laboravit tantis pauperibus impedire? Carthaginis principatum se tenuisse crediderat: et cum super imperatorem non sit nisi solus Deus, qui fecit imperatorem, dum se Donatus super imperatorem extollit, jam quasi hominum excesserat metas, ut prope se Deum, non hominem aestimaret, non reverendo eum, qui post Deum ab hominibus timebatur.

Denique per Ezechielem increpat Spiritus sanctus principem Tyri, id est, principem Carthaginis, cum per prophetam his loquitur verbis: *Fili hominis, dic adversus principem Tyri: Haec dicit Dominus Deus: Quia exaltatum est cor tuum, et dixisti: Ego sum Deus* (Ezech. 28, 2). Tyrum Carthaginem esse primo Isaias probat, in quo legitur: *Visio super Tyrum:* et sequitur: *Ululate naves Carthaginis* (Isai. 23, 1). Deinde Tyrum Carthaginem esse, etiam mundanae literae protestantur: et si sit alia civitas, quae hoc nomine nuncupetur, nihil in illa videtur factum, quod apud Carthaginem constat admissum. *Loquere* (inquit Deus) *adversus principem Tyri* (Ezech. 28, 2.): non adversus secularem aliquem regem dicit esse loquendum, nec ad multos: sed ad unum, hoc est, ad Donatum episcopum. Neque enim fas erat prophetam Ezechielem, quem proxime nominavi, nisi principi episcopum comparare, qui sibi (ut diximus) principatum Carthaginis vindicabat; qui exaltavit cor suum, et hominibus sibi superior videbatur: et sub se omnes etiam socios suos habere voluisset; de quorum oblationibus nunquam est dignatus accipere. In qua re media est fides, et Deus Christus ejus, et querelae mul-

torum, quibus in ipsa societate hanc injuriam faciebat, ut solus secreto nescio quid ageret, et postea ceteris perfunctorie misceretur [1]). Hoc modo exaltatum est cor ejus, ut sibi jam non homo, sed Deus fuisse videretur. Denique et in ore populi raro est appellatus episcopus, sed Donatus Carthaginis dicebatur. Et merito princeps Tyri, id est, Carthaginis appellari et increpari meruit, quia primus episcoporum, quasi plus esset ipse quam ceteri, et dum nihil humanum voluit habere, exaltavit cor suum: non sicut hominis, sed sicut cor Dei, dum a ceteris hominibus aliquid plus esse cupiebat. Ad quem Deus sequitur dicens: *Dixisti: Ego sum Deus* (Ibid.): ideo, quia quamvis non sit usus hac voce, tamen aut fecit, aut passus est, quod effectum hujus vocis impleret. Extulit cor suum, ut nullum hominem sibi comparandum arbitraretur,

---

[1]) Exprobrat Donato, quod nunquam dignatus sit accipere de oblationibus seu eulogiis, quas sibi invicem episcopi mittebant in signum pacis et amicitiae; in qua re testis est ejus conscientia, testis Christus, testes multorum querelae. Exprobrat deinde, quod solus in secreto celebraret divina mysteria, non in publico cum aliis episcopis, presbyteris et clericis, horum communionem vitans et perfunctorie tantum cum eis agens. Cf. Du Pin in h. l.

et tumore mentis suae altior sibi visus est esse; quia quidquid est supra homines, jam quasi Deus est. Deinde cum episcopi Deo debeant famulari, tantum sibi de episcopis suis exegit, ut eum non minori metu omnes venerarentur, quam Deum: hoc est, quod sibi Deus visus est. Et cum per solum Deum solent homines jurare, passus est homines per se sic jurare, tamquam per Deum. In quo si unusquisque hominum erraverat, ipse prohibere debuerat: cum non prohibuit, Deus sibi visus est. Deinde cum ante ipsius superbiam, omnes qui in Christo crediderant, christiani vocarentur, ausus est populum cum Deo dividere; ut qui illum secuti sunt, jam non christiani vocarentur, sed donatistae: et si quando ad eum aliqui ex aliqua africana provincia veniebant, non quaerebat illud, quod humana semper exigit consuetudo, de pluviis, de pace, de proventu anni aliquid interrogare: sed illius ad singulos quosque venientes haec erant verba: „Quid apud vos agitur de parte mea?“ quasi jam vere populum cum Deo diviserat, ut intrepide suam diceret partem. Nam et a temporibus ejus et usque in hodiernum, si quando de rebus ecclesiasticis in judiciis publicis aliqua celebrata est actio: interrogati singuli, sic apud

acta locuti sunt, ut dicerent se de parte esse Donati: de Christo tacuerunt. Et quid de clericis dicam, cum legantur preces (quarum in primo libro fecimus mentionem) jamdudum ad Constantinum missae et subscriptae, quae episcoporum nomina continebant, sic „Datae a Capitone et Nasucio, Digno, et ceteris episcopis partis Donati," et postulabant utique contra episcopos, qui dum non erant in parte Donati, in Christi Catholica habitabant; et dum episcopus inter coepiscopos suos non fuit, nec homo inter homines esse voluit, constat, quod extulit cor suum, et Deus sibi fuisse videbatur. Nam cum et ordinatores tui, quorum nomina, frater Parmeniane, bene nosti, et ubi fuerint non ignoras, et qui vel a quo petiverint, et qualem rogaverint ut redirent et tecum redire potuissent, et nos didicimus cum easdem preces quas dederant[1]), apud africanos judices allegarent, in quibus scriptum est: „Datae ab episcopis partis Donati." Hic jam quid responsuri sunt in illo imminenti divino judicio, qui in hoc seculo alio modo confessi sunt, non se esse de Ecclesia Christi; qui

[1]) *Preces quas dederant* i. e. libellum supplicem, ut sibi episcopum ordinarent Parmenianum.

libenter professi sunt de parte fuisse se Donati, cum in Evangelio scriptum est, Christo dicente: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor eum coram Patre meo* (Matth. 10, 32.): isti Donatum confessi sunt, non Christum. Et ne parva sit ista probatio, quam ad ipsius personam pertinere manifestum est, accedit et illud testimonium, quo supra memorata increpatio clausa est, quod dixit illum Deus non in terra moriturum; et ita factum esse omnibus notum est. Habitabat in domo Dei, et erat in corde maris: ubique mare seculum legimus, cum esset ipse non tantum in amore aliquorum christianorum; sed propter scientiam mundanarum literarum, erat etiam in corde maris, id est, in amore seculi: et de scientia sua sapiens sibi visus est. Sed hanc sapientiam ejus evacuavit Deus, dum dicit: *Numquid sapientior tu quam Daniel* (Ezech. 28, 3.)? Quam et bene ejus sapientia humiliata est, qua putavit se Daniele esse sapientiorem in repudiandis muneribus regis, dum accipere noluit quod ab imperatore christiano missum esse videbatur! Et visus est sibi aut Daniel novus, aut sapientia Danieli praelatus; quia et ipse Daniel aliquando a Baltassare rege cum cogeretur accipere munera, id est, annulum,

torquem et cetera, dixisse legitur: *Dona tua tecum sint, rex* (Daniel. 5, 17.): et sapienter respondit, et convicia regi non fecit, et quod offerebatur non damnavit, sed distulit; non quo modo Donatus, qui et convicia Constanti, quanta potuit, dixit, et quod ab eo pauperibus missum fuerat, repudiavit. Sed Daniel sanctus sapiens inventus est, ut munera oblata illa die non acciperet. Illud enim quod ab eo petebatur, adhuc in coelo erat[1]); et insipiens esset, hujus rei quasi mercedem accipere, quam nondum habuit in potestate: idcirco munera oblata illa die ad tempus accipere noluit. Denique cum ei Deus ostenderet, quod regi supradicto indicaret, Baltassari retulit; et quod jamdudum repudiasse visus est, postea libenter accepit. Merito increpat Deus principem Tyri, Donatum, cum dicit: *Numquid tu sapientior quam Daniel?* Sed o quam longe est praesumptio Donati a persona Danielis! Quod enim Baltassar dabat, Danieli dabat, non pauperibus; quod Constans christianus imperator tunc miserat, pauperibus transmiserat, non Do-

---

1) *In coelo erat* i. e. nondum completa fuerant quae praedixit Daniel; hinc ante eventum noluit dona accipere.

nato. Denique ait: *Sapientes te non docuerunt sapientiam suam*, quia illud a Salomone discere noluisti, quod ait: *Absconde panem in corde pauperis, et ipse pro te rogabit* (Eccli. 29, 15). Quia etiam illud ab ipso Daniele discere noluit quod dedit Nabuchodonosor consilium, quomodo satisfaceret qui offenderat Deum. *Et tu*, inquit, *audi rex consilium meum, et placeat tibi: peccata tua eleemosynis redime, et injustitias tuas in miserationibus pauperum* (Dan. 4, 24). Daniel regi peccatori et sacrilego faciendas eleemosynas suadet: Donatus, qui increpari meruit, Constanti imperatori christiano, ne misericors esset, obstitit. Ideo increpatur, quod eum sapientes non docuerunt sapientiam suam: quidquid a rege missum fuerat, per se dari passus non est. Unde constat Donatum malarum fontem fuisse causarum.

4. Quidquid itaque in unitate facienda aspere potuit geri, vides, frater Parmeniane, cui debeat imputari. A nobis catholicis petitum militem esse dicitis: si ita est, quare in provincia proconsulari tunc nullus armatum militem vidit? Veniebant Paulus et Macarius, qui pauperes ubique dispungerent[1]),

[1]) *Dispungerent* i. e. sublevarent, consolarentur.

et ad unitatem singulos hortarentur: et cum ad bagajensem civitatem proximarent, tunc alter Donatus (sicut supra diximus) ejusdem civitatis episcopus, impedimentum unitati et obicem venientibus supra memoratis opponere cupiens, praecones per vicina loca et per omnes nundinas misit, circumcelliones agonisticos[1]) nuncupans, ad praedictum lo-

---

[1]) *Circumcelliones.* Hujus vocis etymologiam tradit Augustinus sic eos describens (l. 1. c. Cresconium c. 28.) his verbis: „Quis enim nescit hoc genus hominum in horrendis facinoribus inquietum, ab utilibus operibus otiosum, crudelissimum in mortibus alienis, vilissimum in suis, maxime in agris territans et victus sui causa cellas circumiens rusticanas, unde circumcellionum nomen accepit, universo mundo pene famosissimum, africani erroris opprobrium.“ Et iterum in Ps. 132. n. 3.: „Nam circumcelliones dicti sunt, quia circum cellas vagantur: solent enim ire hac, illac, nusquam habentes sedes, et facere quae nostis et quae illi norunt, velint, nolint.“ Eos vocat ib. etiam *circelliones.* De *agonosticorum* nomine, quo nuncupabantur circumcelliones, haec Augustinus l. c. n. 6. habet: „Fortasse dicturi sunt (donatistae): Nostri non vocantur circumcelliones: vos illos ita appellatis contumelioso nomine, nam nos eos ita non vocamus. Dicant quid eos vocent et audietis. Agonisticos eos vocant. Fatemur et nos honesto nomine, si et res conveniret .... Sic eos, inquiunt, appellamus propter agonem. Certant enim, et dicit Apostolus: *Certamen bonum certavi* (2. Tim. 4, 7). Quia sunt qui certant adversus diabolum et praeva-

cum ut concurrerent, invitavit: et eorum illo tempore concursus est flagitatus, quorum dementia paulo ante ab ipsis episcopis impie videbatur esse succensa. Nam cum hujusmodi hominum genus ante unitatem[1]) per loca singula vagarentur: cum Axido et Fasir ab ipsis insanientibus sanctorum duces appellarentur: nulli licuit securum esse in possessionibus suis: debitorum chirographa amiserant vires: nullus creditor illo tempore exigendi habuit libertatem. Terrebantur omnes literis eorum, qui se sanctorum duces fuisse jactabant: et si in obtemperando eorum jussionibus tardaretur, advolabat subito multitudo insana, et praecedente terrore creditores periculis vallabantur: ut qui pro praestitis suis rogari debuerant, metu mortis humiles impellerentur in preces. Festinabat unusquisque debita etiam maxima perdere: et lucrum computabatur evasisse ab eorum

---

lent, milites Christi agonistici appellantur. Utinam ergo milites Christi essent et non milites diaboli, a quibus plus timetur *Deo laudes* (qua voce circumcelliones utebantur), quam fremitus leonis."

[1]) *Ante unitatem.* Antequam Macarius ad unitatem cogeret donatistas, jam a Constantini temporibus fuerant circumcelliones. Horum duces erant Axido et Fasir. Cf. Du Pin in h. l. et Possidium in vita s. Augustini c. 10 (opusc. t. 8. p. 23 s.).

injuriis. Etiam itinera non poterant esse tutissima, quod domini de vehiculis suis excussi ante mancipia sua, dominorum locis sedentia, serviliter cucurrerunt. Illorum judicio et imperio inter dominos et servos conditio mutabatur. Unde cum vestrae partis episcopis tunc invidia fieret, Taurino tunc comiti scripsisse dicuntur, hujusmodi homines corrigi in Ecclesia non posse; mandaverunt, ut a supradicto comite acciperent disciplinam[1]. Tunc Taurinus ad eorum litteras ire militem jussit armatum per nundinas, ubi circumcellionum furor vagari consueverat. In loco octavensi occisi sunt plurimi, detruncati sunt multi: quorum corpora usque in hodiernum, per dealbatas aras aut mensas[2] potuerunt numerari. Ex quorum

[1]) *Acciperent disciplinam* i. e. coercerentur.

[2]) *Per dealbatas aras aut mensas.* Per dealbatos tumulos in arae formam constructos. Cum donatistae circumcelliones illos occisos pro martyribus haberent, super eorum sepulcra aras exstruxerant; nam super tumulos martyrum aras erigere solebant primi christiani et ibi sacra celebrare. Hujusmodi arae etiam mensae dicebantur. Insignis ea de re est locus apud s. Augustinum s. de div. olim 313. nunc 310. in natali Cypriani M. „Denique, inquit, sicut nostis quicunque Carthaginem nostis, in eodem loco mensa constructa est, et tamen mensa dicitur

numero cum aliqui in basilicis sepeliri coepissent, Clarus presbyter in loco subbulensi, ab episcopo suo coactus est, ut insepultam faceret sepulturam[1]). Unde proditum est, mandatum fuisse fieri quod factum est, quando nec sepultura in domo Dei exhiberi concessa est. Eorum postea convaluit multitudo. Sic invenit Donatus bagajensis, unde contra Macarium furiosam conduceret turbam. Ex ipso genere fuerant qui sibi percussores sub cupiditate falsi martyrii in suam perniciem conducebant. Inde etiam illi, qui ex altorum montium cacuminibus viles animas projicientes, se praecipites dabant. Ecce ex quali numero sibi episcopus alter Donatus cohortes effecerat. Hoc metu deterriti illi, qui the-

---

Cypriani: non quia ibi est unquam Cyprianus epulatus, sed quia ibi est immolatus et quia ipsa immolatione sua paravit hanc mensam: non in qua pascat sive pascatur, sed in qua sacrificium Deo, cui et ipse oblatus est, offeratur" .... Suorum autem, ut putabant, martyrum sepulcris aras et mensas impositas dealbaverant donatistae, ut notiores et insigniores essent, utque a ceteris distinguerentur. Du Pin.

1) *Insepultam faceret sepulturam.* Ut corpus humatum aut mox humandum exhumaret aut abjiceret. Hinc donatistae occasionem arripuerunt traducendi catholicos tamquam caedis circumcellionum auctores, quod scil. caesos in basilicis sepeliri non permiserint.

sauros ferebant, quos pauperibus erogarent, invenerunt in tanta necessitate consilium, ut a Sylvestro comite armatum militem postularent: non per quem alicui vim facerent, sed ut vim a Donato supra memorato episcopo dispositam prohiberent. Hac ratione factum est, ut miles videretur armatus. Jam quidquid subsecutum est, videte cui debeat aut possit adscribi. Habebant illic vocatorum infinitam turbam, et annonam competentem constat fuisse praeparatam: de basilica quasi publica fecerant horrea; exspectantes ut venirent, in quos furorem suum exercere potuissent; et facerent quidquid illis dementia sua dictasset, nisi praesentia armati militis obstitisset. Nam cum ante venturos milites metatores[1]) (ut fieri solet) mitterentur, contra Apostoli praecepta competenter suscepti non sunt, qui ait: *Cui honorem, honorem: cui vectigal, vectigal: cui tributum, tributum: nemini quidquam debueritis* (Rom. 13, 7). Contusi sunt qui missi fuerant cum equis suis ab iis, quorum nomina flabello invidiae ventilasti[2]). Ipsi magistri fuerunt injuriae

[1]) *Metatores* dicit eos, qui missi fuerant ut venturis militibus hospitia aut tentoriorum loca designarent. Du Pin.

[2]) A militibus scil. Donati, quorum nomina ven-

suae; et quid pati possent, ipsi praerogatis injuriis docuerunt. Reverterunt vexati milites ad numeros suos, et quod duo vel tres passi fuerant, universi doluerunt. Commoti sunt omnes; iratos milites retinere nec eorum praepositi valuerunt. Sic admissum est, per quod invidiam unitati factam esse memorasti: haec et cetera vestra et suas causas habent, et quas ostendi personas obnoxias. Hoc nos nec vidimus quidem, sed vobiscum audivimus. Si auditus facit reos, tenemus vos socios, quia similiter audistis. Si a facto auditus immunis est, quod ab aliis, vobis provocantibus, factum est, nobis non debet imputari. Querelam per ordinem deponitis, sub Leontio, sub Ursacio injuriatos esse quamplurimos: sub Paulo et Macario aliquos necatos: a sequentibus eorum nescio quos ad tempus esse proscriptos. Quid hoc ad nos? quid ad Ecclesiam catholicam pertinet? Quidquid objecistis, vos fecistis: qui pacem a Deo commendatam noluistis libenter excipere, cariorem aestimantes hereditatem schismatis, quam praecepta proposita Salvatoris.

---

ditabat Parmenianus, ut invidiam faceret catholicis. Hi injuria afficiendo metatores suo exemplo docebant, quid ipsi pati possent, quid ipsis inferendum sit.

Arguistis operarios unitatis: ipsam unitatem improbate, si potestis. Nam aestimo vos non negare unitatem summum bonum esse. Quid nostra, quales fuerint operarii, dummodo quod operatum est, bonum esse constet? nam et vinum a peccatoribus operariis et calcatur et premitur; et sic inde Deo sacrificium offertur: oleum quoque a sordidis et nonnullis male viventibus et immunda loquentibus conficitur; et tamen in sapore, in lumine, etiam in sancto chrismate simpliciter erogatur[1]).

5. Operarios unitatis malos fuisse dicitis: forte cum voluntate Dei, cui nonnunquam placet etiam quod ab ipso potuit prohiberi. Nam quaedam mala male fiunt: quaedam mala bene fiunt. Malum male latro facit: malum bene judex facit, dum vindicat quod latro peccavit. Nam haec Dei vox est: *Non occides* (Exod. 20, 13.): et ipsius vox est: *Si inventus fuerit homo dormiens cum muliere habente maritum, occidetis utrosque* (Deut. 22, 22). Unus Deus, et duae diversae voces. Denique cum Phinees, filius sacer-

---

[1]) *Simpliciter erogatur*, eo innocue utuntur homines in condimentis, in lucernis, in ipsis mysteriis. Du Pin.

dotis adulterum cum adultera inveniret, levavit cum gladio manum, et inter duas voces Dei dubius stetit: hinc ad illum sonabat: *Non occides:* inde sonabat: *Occidetis utrosque.* Si feriret, peccaret: si non feriret, delinqueret. Elegit melius peccatum, ut percuteret; et forte non defuerant, qui hujus rei vindicem quasi homicidam notare voluissent. Sed ut ostenderet Deus aliqua mala bene fieri, locutus est dicens: *Phinees mitigavit iram meam* (Num. 25, 11.): et placuit Deo homicidium, quia vindicatum est adulterium. Quid si et modo Deo placuit, quod passos vos esse dicitis, qui unitatem cum toto orbe terrarum et cum memoriis apostolorum, quae Deo placita est, habere noluistis?

6. Invitus cogor hoc loco etiam illorum, quorum nolo, hominum facere mentionem, quos vos inter martyres ponitis: per quos tamquam per unicam religionem vestrae communionis homines jurant. Quos quidem vellem silentio praeterire, sed ratio veritatis se sileri non patitur, et ex ipsis nominibus contra unitatem inconsiderate rabida latrat invidia, et aspernantes aliqui accusandam aut fugiendam aestimant unitatem, quod Marculus et Donatus dicantur occisi et mortui. Quasi omnino in vindictam Dei nullus

mereatur occidi. Nemo erat laedendus ab operariis unitatis, sed nec ab episcopis mandata divina contemni debuerant: quibus praeceptum est: *Quaere pacem, et consequeris eam* (Psalm. 33, 15.): et iterum: *Quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum* (Ibid. 132, 1.); et iterum: *Felices pacifici, quia ipsi filii Dei vocabuntur* (Matth. 5, 9). Hoc qui nec libenter volebant audire, nec devote facere voluerunt; quidquid potuerunt pati, si occidi malum est, mali sui ipsi sunt causa[1]).

---

[1]) Cum donatistae saepe per calumniam catholicis necem adscriberent Marculi et Donati, ita respondet Augustinus (c. litt. Petit. l. 2. c. 20. n. 46): „Illi de quibus maximam invidiam facere soletis, Marculus et Donatus, ut moderatius dixerim, incertum est, utrum se ipsi praecipitaverint, sicut vestra doctrina non cessat quotidianis exemplis: an vero alicujus potestatis jussu praecipitati sint. Si enim incredibile est magistros circumcellionum solitas mortes sibi intulisse, quanto incredibilius potestates romanas insolita judicia jubere potuisse? Itaque de hac re, quam nimis invidiosam putatis, si verum est quod dicitis, quid hoc pertinet ad dominicum triticum? . . . Quapropter de omnibus talibus invidiosis criminibus hoc vobis frumentum Christi, quod per agrum, i. e. per totum mundum cum zizaniis crescere jussum est, libera et secura voce respondet: Si non probatis quod dicitis, ad neminem pertinet; si autem probatis, ad

7. Sed arguendus (ut dicitis) vobis videtur esse Macarius, cum voluntate Dei aestimatis eum hoc facere non potuisse. Habetis hujusmodi reos antiquos: accusate primo Moysem, ipsum legislatorem, qui cum de Sina monte descenderet, prope necdum propositis tabulis legis, in quibus scriptum erat: *Non occides*, tria millia hominum uno momento jussit occidi. Macarium differte paulisper, Phineem filium sacerdotis, quem paulo ante memoravi, primo in judicium provocate: si tamen inveneritis praeter Deum aliquem judicem. Nam quod accusatis in persona ipsius, a Deo laudatum est quod in zelo Dei factum est. Supprimite interim voces, quas in Macarium dictat invidia. Recurrite primo ad Eliam prophetam, qui in rivo Cison, cum pareret voluntati Dei, quinquaginta et quadringentos occidit. Sed forte dicatis illos merito occisos, istos indigne. Nunquam sequitur vindicta, nisi ejus antecesserit causa. Vindicavit (ut diximus) Moyses, vindicavit

---

me non pertinet. Ex quo fit, ut quicunque se ab ista unitate frumenti propter zizaniorum vel paleae crimina separavit, propter ipsum dissensionis et schismatis malum nec ab ipso crimine homicidii se possit defendere, dicente Scriptura: *Qui odit fratrem suum, homicida est* (1. Joan. 3, 15)."

Elias, vindicavit Phinees; et non vultis ut non vindicaverit Macarius. Nihil offenderant qui occisi esse dicuntur. Sit Macarius reus in eo, quod solus nobis nescientibus, sed vobis provocantibus fecit. Quare nobis fit invidia, cum aliena sunt facta et in vobis est causa? quia propter vos, qui foris fuistis, quanquam et nunc foris esse videamini, evenisse dicitur; non propter nos, qui intus habitamus, et nunquam de radice recessimus. Sed quia supra memoratorum personas per ordinem diximus, videamus quare Moyses tria millia hominum jussit occidi (Exod. 32.); quare Phinees duo (Num. 25.); et quare Elias quadringentos et quinquaginta (3. Reg. 18.): quare Macarius duos, quorum nomina quotidie (ut supra dixi) flabello invidiae ventilatis. Constat in eos vindicasse, a quibus jussio divina contempta est. Nam, *Non tibi facies sculptile* (Exod. 20, 4.), Dei vox est: et, *Non facies adulterium* (Ibid. 14.), ejusdem Dei vox est: *Non sacrificabis idolis*, idem Deus locutus est: et non facies schisma; et, *Quaere pacem et consequeris eam* (Psal. 33, 15.), ejusdem praeceptum est. Temporibus Moysis populus Israel caput vituli coluit, quod illis sacrilega flamma conflavit; ideo tria millia hominum occidi meruerunt,

quia Dei vox videbatur esse contempta. Phinees adulteros uno ictu percussit: laudari a Deo meruit: quoniam divinorum praeceptorum contemptores occidit. Et quadringenti et quinquaginta quos Elias occidisse legitur, ideo occisi sunt, quia contra jussionem Dei, per quod falsi vates erant, Dei praecepta contempserant. Et illi, quorum nominibus Macarium criminatis, nec a falsis vatibus longe sunt; quia vos Deus dixit futuros esse falsos vates, quod proximo loco probaturi sumus: et dum pacem noluerunt respicere, ne in uno cum fratribus habitarent, contra praecepta et contra voluntatem Dei pertinaciter obstiterunt. Ergo videtis a Moyse, et Phinee, et Elia, et Macario similia esse facta, quia ab omnibus unius Dei praecepta sunt vindicata. Sed video vos hoc loco tempora separantes, ut alia fuerint tempora ante Evangelium, alia post Evangelium: in quo potestis dicere, quia scriptum est, ut a Petro jam gladius conderetur, quo auriculam servi sacerdotis abstulerat(Matth.26, 51.), quem servum potuerat quasi devotus Petrus occidere. Sed Christus pati venerat, non defendi; et si cogitatum suum Petrus impleret, in passione Christi videretur servus vindicari, non populus liberari[1]).

[1]) Respondebant donatistae, distinguenda esse

8. Nam et Macarius gladium a Petro vagina conditum non eduxit. Hoc probat Deus, dum ad vallem Sion loquitur dicens: *Vulnerati ini te, non vulnerati gladio* (Isai. 22, 2.): aut probate aliquem illo tempore gladio esse percussum: deinde ait: *Mortui in te, non mortui in bello.* Quare debetis attendere, ne temerarium sit eos martyres appellare, qui christianorum nullum senserint bellum. Non enim tale aliquid factum aut auditum est, quod in bello christianorum dici aut fieri solitum est: quod bellum persecutio dicitur, quae operata est sub duabus bestiis ex illis quatuor, quas Daniel de mari ascendentes aspexit (Dan. 7, 3). Prima fuit ut leo: haec erat persecutio sub Decio et Valeriano. Secunda, ut ursus: alia persecutio, quae fuit sub Diocletiano et Maximiano: quo tempore fuerunt et impii judices, bellum christiano nomini inferentes: ex quibus in provincia proconsulari (ante annos sexaginta et quod excurrit) fuerat Anulinus,

---

tempora et post adventum Christi neminem laedendum esse gladiumque Petri exemplo recondendum esse quibus rursus respondet Optatus, gladium quidem Petrum recondidisse, quia oportebat Christum pati, non defendi; sed illud exemplum ultra Christi passionem non esse producendum. Albasp.

in Numidia Florus. Omnibus notum est, quid eorum operata sit artificiosa crudelitas: saeviebat bellum christianis indictum; in templis daemoniorum diabolus triumphabat; immundis fumabant arae nidoribus; et quia ad sacrilegia venire non poterant, ubicunque thus ponere cogebantur. Omnis locus templum erat ad scelus. Inquinabantur prope morientes senes: ignorans polluebatur infantia; a matribus parvuli portabantur ad nefas; parentes incruenta parricidia facere cogebantur: alii cogebantur templa Dei vivi subvertere; alii Christum negare; alii leges divinas incendere; alii thura ponere. Horum aliquid a Macario factum esse nec vos ipsi confingere poteritis. Sub persecutore Floro christiani idolorum cogebantur ad templa; sub Macario pigri compellebantur ad basilicam: sub Floro dicebatur, ut negaretur Christus et idola rogarentur. Contra sub Macario commonebantur omnes, ut Deus unus pariter in Ecclesia ab omnibus rogaretur. Ergo cum videatis christianorum nullum fuisse bellum, et sine bello aliquos mortuos esse commemorat Deus, cum dicit: *Et mortui in te, non mortui in bello:* et dubios martyres posse eos esse, qui non sint vel ad sacra sacrilega provocati, vel ad immunda

incensa, vel ad negationem nominis Dei: et cum ad martyrium non sit transitus nisi per confessionem, quomodo dicitis martyres, qui non fuerunt confessores, aut quis eorum negare coactus est, et confessus est Christum? Si igitur nec martyrium sine Christi nominis confessione esse potest, et nemo confessus est, et in vindicta praeceptorum Dei factum est, quod factum esse dicitis, et a nobis factum esse aliquid non probatis, cum id quod factum est, et Deus dixerit sic futurum esse, et ejus sunt vindicata praecepta: videte, ne non solum vanum, sed etiam superstitiosum sit sine bello mortuos ibi ponere, ubi sunt qui in Christum confessi pro Dei nomine mori potuerunt: aut si eos martyres esse vultis, probate illos amasse pacem, in qua prima sunt fundamenta martyrii; aut dilexisse Deo placitam unitatem; aut habuisse cum fratribus caritatem. Nam omnes christianos fratres esse et in primo libello probavimus et in quarto procul dubio probaturi sumus. Quos dicitis appellari martyres, noluerunt fratres agnoscere, nullam habuerunt caritatem. Nec dicatur ad excusationem, quia traditoribus communicare noluerunt, cum manifestissime probatum sit, eosdem ipsos filios fuisse traditorum. Nulla igitur est excusatio, quia

caritatem illos non habuisse manifestissime constat, sine qua nullum nec nominari potest vel esse martyrium; sine qua maxima et imperiosa virtus caret effectu: sine qua nihil valet omnium scientia linguarum; sine qua nihil potest etiam societas angelorum, apostolo Paulo dicente: *Si habeam in me potestatem imperandi montibus, ut transferant se de locis in loca, et loquar omnium gentium linguis, etiam angelorum, et corpus meum flammis tradam, et caritatem in me non habeam, nihil sum: sed ero aeramentum tinniens in deserto, ut pereat vocis opus, ubi nullus occurrit auditus* (1. Cor. 13, 1, 2). Si tanta res, si beatus Paulus, si vas electionis, quamvis in imperiosa virtute et angelorum societate, pronunciat se nihil esse, nisi caritatem habuerit: videte, an non dicantur martyres, sed aliquid aliud appellari mereantur, qui caritatis desertores pro eadem desertione pati aliquid potuerunt.

9. Gaudet totus orbis de unitate catholica praeter partem Africae, in qua incendium de scintilla conflatum est. Ab operariis unitatis querimini nescio quae esse commissa. Hoc non queritur Italia, non Gallia, non Hispania, non Pannonia, non Galatia, non Graecia, non cum tot provinciis suis Asia; quia nihil illic

fuerat emendandum, nullus illuc missus est (ut ita dixerim) sartor; et hic in Africa jamdudum populo in unitate manente, vestis fuerat sana; aemula manu inimici discissa est. Pendebant quodammodo panni de una vestis origine; et de una radice venientes ab invicem divisi sunt rami. Ut quid se pars parti anteponit? ut quid se super alterum pannum alter pannus extollit, cum meliorem se probare non poterit? quid enim si dicat contemptus pannus: „Quid te tantum extollis? nonne pares crevimus: in manibus conficientium simul fuimus? apud lotorem pariter mundati sumus? inimicus nos voluit ab invicem excidere; adversarius pulchritudinem nostram voluit deformare.“ In parte vestis adhuc unum sumus, sed in diversa pendemus. Quod enim scissum est ex parte divisum est, non ex toto; cum constet merito, quia nobis et vobis ecclesiastica una est conversatio; et si hominum litigant mentes, non litigant sacramenta. Denique possumus et nos dicere: Pares credidimus, et uno sigillo signati sumus, nec aliter baptizati quam vos; Testamentum divinum legimus pariter; unum Deum rogamus; oratio dominica apud nos et apud vos una est; sed scissa (ut supra diximus) parte, partibus hinc atque inde pen-

dentibus, sartura fuerat necessaria." Et tamen hujus rei artifex aut operarius, dum vult vestem in antiquam faciem revocare, vicina fila compungit. Displicet tibi sartor, qui scissuram, dum sanat, vulnerat; ille tibi magis displiceat, qui fecit, ut sartor peccare potuisset. Quae in vos ab operariis unitatis dicitis esse commissa, aut ad parentes vestros pertinent, quorum causa facta sunt; aut ex voluntate Dei descendunt. Nos autem inde alieni sumus.

10. Quid si quamvis aspera, tamen (ut diximus) cum voluntate Dei videntur esse commissa? Legimus enim in Ezechiele propheta, parietem dealbatum, cui Deus comminatus est tempestatem, pluviam et lapides petrobolos et accusationes: *Erunt* (inquit) *falsi vates qui aedificent ruinosum parietem, dicentes: Pax, pax; et ubi pax* (13, 10)? Recordamini, quomodo a vobis jamdudum matris Ecclesiae membra ab invicem distracta sunt. Non enim unamquamque domum semel seducere potuistis. Aut abiit uxor, et resedit maritus; aut parentes seducti sunt, et filii sequi noluerunt; aut stetit frater, sorore migrante; persuasionibus vestris divisa sunt et corpora et nomina pietatis; et non potuistis praetermittere quod

legitimum est. Utique dixistis: *Pax vobiscum.* Cum Deus contra: *Pax, et ubi pax?* Hoc est dicere: quid salutas, de quo non habes? quid nominas quod exterminasti? salutas de pace, qui non amas pacem. Hi (inquit) aedificant ruinosum parietem, domus Dei una est. Qui foras exeuntes partem facere voluerunt, parietem fecerunt, non domum; quia non est alter Deus, qui alteram domum inhabitet. Ideo parietem fecisse dicuntur falsi vates, in quo si janua fuerit collocata, quicunque intraverit, foris est. Nec lapidem habere angularem unus paries potest, qui lapis est Christus duos in se suscipiens populos, unum de gentibus, alterum de judaeis: qui nodo pacis jungit utrumque parietem. Nam quot commoda habet domus, tot incommoda paries; domus inclusa custodit, tempestatem retundit, pluviam diffundit, latronem aut feram bestiam non admittit; sic et Ecclesia catholica omnes filios pacis gremio et sinu suo complectitur; contra paries, qui est aedificatus ruinosus, nec lapidem angularem sustinet, et januam sine causa habet, nec inclusa custodit, pluvia udatur, tempestatibus caeditur; nec potest arcere latronem, nec venientem prohibet feritatem. Paries de domo est, sed domus non est; et

pars vestra quasi ecclesia est, sed catholica non est. *Et dealbant* (inquit) *eum*, hoc est, quod vos solos sanctos aestimatis. Querimini vos sine nobis aliqua esse passos; ergo constat vos solos aliqua passos. Quia aliud est tempus pacis, aliud tempus persecutionis; si persecutionem putatis, dicite, quid vobiscum passae sint universae provinciae, in quibus Ecclesia catholica est constituta? sed quia vindicta fuit, non persecutio, solus paries passus est, cui Deus interminatus est tempestatem, pluviam, et petrobolos et accusationes. Sic enim locutus est: *Quid aedificastis ruinam? quid dealbastis? quid linistis? hoc contra voluntatem meam est, dicit Dominus.* Displicent vobis tempora nescio cujus Leontii, Ursacii, Macarii et ceterorum; emendate voluntatem Dei, si potestis, qui dixit: *Contra parietem exsurgam cum ira mea: et immittam tempestatem nimiam, et pluviam, diluvia, et lapides petrobolos*[1]*, et percutiam parietem ruinosum, et dissolventur compagines ejus* (Ezech. 13, 13). Sed ne quis vestrum dicat: Si uni-

[1]) In versione LXX interpretum: *τοὺς λίθους τοὺς πετροβόλους*, quod vulgata vertit: *lapides grandes*.

tas bonum est, quare toties facta durare non potuit? Ideo, quia sic res ipsa a Deo est ordinata, qui comminatus est tempestatem, pluviam, lapides, et accusationes; et istae quatuor res non poterant uno tempore fieri. Fuit primo tempestas sub Ursacio; agitatus est paries, sed non occidit, ut haberet pluvia, ubi operaretur. Secuta est pluvia sub Gregorio; udatus est paries, sed non maduit, ut haberent lapides, ubi operarentur. Post pluviam secuti sunt lapides sub operariis unitatis; dispersus est paries, sed de fundamentis suis se iterum reparavit. Jam tria peracta sunt; debentur vobis accusationes, sed quomodo et quando, novit ille, cui placuit de vobis ista nunciare.

11. Et ne aliquis de hoc intellectu dubitaret, Deus addidit dicens: *Non sunt quae dico de luto, aut de latere, aut de pariete, sed de falsis prophetis, qui seducunt populum meum* (Ezech. 13, 10). Hoc verbum, *Seducunt*, videte cui parti competat. Nobiscum erant omnes; nobis absentibus, irruistis; sed ut haberetis quos habere desiderastis, non potuistis nisi seducere; et quae sint verba seductionis vestrae, omnibus notum est. Vestrum est dicere: „Attendite post vos;“ vestrum est dicere: „Redimite

animas vestras;“ vestrum est dicere hominibus fidelibus et clericis: „Estote christiani.“ Sed cum dicitis, „Attendite post vos,“ contra Evangelium facitis, ubi dictum est: *Nemo tenens manicam aratri post se attendens, intrabit regna coelorum* (Luc. 9, 62). Et vultis scire quid meruit qui post se attendit, et qui ante se? recordamini Sodomorum fugitivos, Lot et uxorem ejus (Gen. 19.); quae post se attendens in statuam salis mutata est; qui ante se prospexit, evasit. Quid est ergo quod dicitis: „Attendite post vos?“ nam et cum dicitis: „Redimite animas vestras;“ unde illas emistis, ut vendatis? Quis est ille nescio quis angelus, qui nundinas facit animarum, quas ante ejus adventum diabolus possidebat? has sanguine suo Christus Salvator noster redemit, Apostolo dicente: *Empti enim estis pretio magno* (1.Cor. 6, 20). Constat enim sanguine Christi omnes redemptos. Christus non vendidit quos redemit. Animae emptae a Christo non potuerunt vendi, ut possint, sicut vultis, a vobis iterum redimi. Aut quomodo potest una anima duos dominos habere? aut numquid est alter redemptor? qui prophetae nunciaverunt alterum esse venturum? quis Gabriel iterum ad alteram Mariam locutus est? quae

virgo iterum peperit? quis virtutes novas aut alteras fecit? Si nullus est praeter unum, qui redemit animas omnium credentium, quid est quod dicitis: „Redimite animas vestras?“ Jam illud quale est, quod hominibus christianis etiam clericis dicitis: „Estote christiani?“ et cum miraculo quodam unicuique audetis dicere: „Cai Sei, Caja Seja, adhuc paganus es, aut pagana[1].“ Eum, qui ad Deum se conversum esse professus est, paganum vocas; eum qui vel a nobis vel a vobis non in nomine nostro nec vestro, sed in nomine Christi tinctus est, paganum vocas (sunt enim qui et a vobis baptizati sunt, et ad nostram communionem posteatransierunt). Paganum vocas eum, qui Deum Patrem per

---

[1]) *Cai, Sei* etc. Nomina sunt haec vulgaria, quibus generatim hic et ille designatur. Unde et Tertullianus in Apologetico commemorat vulgare illud de christiano: „Bonus vir Cajus Sejus.“ Similem donatistarum ad catholicos allocutionem refert s. Augustinus l. 2. de bapt. c. 7.: „Bonus homo esses, si non esses traditor; consule animae tuae, esto christianus;“ ad quae cum Optato pariter exclamat: „O improbam rabiem, cum christiano dicitur, esto christianus! quid aliud dicitur, nisi nega te christianum: (*aut ut habet editio postrema*) quid aliud docetur, nisi negare se christianum.“ Du Pin. Cf. etiam l. 6. n. 8.

Filium ejus ante aram rogaverit. Quicunque enim crediderit, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti credidit, et tu eum paganum vocas post professionem fidei. Si aliquis christianus (quod absit) deliquerit, peccator dici potest; paganus iterum esse non potest. Sed haec omnia vultis nullius esse momenti. Ac si tibi ipsi consenserit, quem seducis, unus consensus et manus tuae porrectio et pauca verba jam tibi christianum faciunt de christiano; et ille vobis videtur christianus, qui quod vultis fecerit, non quem fides adduxerit.

12. Et si seductioni vestrae paulo tardius fuerit accommodatus assensus, etiam illa vobis argumenta non desunt, quibus quasi facile etiam nolentibus, quod vultis, suadere possitis; dum dicitis dictum esse ex ore eorum, qui jamdudum in vestro collegio fuerant, quod qui gustaret aut acciperet de sacrificio adventantis unitatis, de sacro gustare videretur[1]). Non negamus ab aliquibus esse haec

[1]) *De sacrificio adventantis unitatis* i. e. de sacrificio eucharistiae, quod celebratur a presbyteris Macarii, qui unitatem donatistarum cum catholicis promovebat; *de sacro* i. e. de cibis immolatis in sacrificiis deorum Cf. Albaspin. Donatistae nimirum nullum non moventes lapidem ad unitatem cum catholicis praepediendam, rumorem falsum sparserunt,

dicta, quos constat postea tota securitate fecisse, unde paulo ante populos deterrebant; sed alia ratio exegit has voces, alia invitavit in factum. Nam ut haec dicerent qui feruntur ista dixisse, opinio falsa eorum aures et omnium populorum compleverat. Dicebatur enim illo tempore venturos Paulum et Macarium, qui interessent sacrificio, ut cum altaria solemniter aptarentur, proferrent illi imaginem, quam primo in altare ponerent, et sic sacrificium offerretur. Hoc cum acciperent aures, percussi sunt et animi, et uniuscujusque lingua in haec verba commota est, ut omnis, qui haec audierat, diceret: Qui inde gustat, de sacro gustat. Et recte dictum erat, si talem famam similis veritas sequeretur. At ubi ventum est a supradictis, nihil tale visum est, ex eo quod fuerat paulo ante

---

Paulum et Macarium tempore sacrificii eucharistici prolaturos esse imperatorum imagines pro antiquo more, quo imperatorum paganorum imagines seu statuae in provincias et civitates mitti consueverant, ut a subditis colerentur; hinc oborta est calumnia detestanda donatistarum, sacrificium eucharisticum catholicorum a paganorum sacris non distare. Verum plures, qui hoc rumore deterriti unitatem cum catholicis aversati erant, postquam illius cognoverunt falsitatem, secure sacrificio eucharistico catholicorum astiterunt, gaudentesque sunt amplexi unitatem catholicam.

fama mentita; nihil viderunt oculi christiani quod horrerent; nihil probavit aspectus ex iis, quibus perturbatus erat auditus. Visa est puritas, et ritu solito solemnis consuetudo perspecta est; cum viderent divinis sacrificiis nec mutatum quidquam, nec additum, nec ablatum. Pax a Deo commendata volentibus placuit; quare nullus eorum debet argui, qui de collegio vestro ad pacem transitum fecit; qui fuerant sinistra opinione turbati, simplici ac pura veritate firmati sunt. Nec dicatur de amaro fecisse dulce, aut de dulci amarum. Amaritudo, quae de falsitate videbatur fuisse nunciata, in sinu opinionis resedit ac remansit; veritas perspecta oculis, dulcedinem suam in se habens, a falsae opinionis limitibus separata est. Ergo nec de amaro factum est dulce, nec de dulci amarum; quia et aliud et extra est quod est visum, et longe fuerat quod videbatur auditum. Quare vides te sine causa fecisse convicium, fingens pro arbitrio quod voluisti, ut Macarium et Taurinum lacerares. Perdidisti quod sapiens videris, dum sensus tuos invidia depravavit, et intelligendi tibi aditus clausit.

LIBER IV.

In hoc quarto volumine indicio Dei ostenduntur qui sint hoc tempore peccatores; et quia Deus per Jeremiam prophetam judaeis irascitur non christianis; et quia idola sunt lacus detriti, non Macarius aut Taurinus, sicuti Parmeniano visum est.

1. A te nobis, frater Parmeniane, de petito milite[1]) frustra calumniam factam esse, aperte dilucideque monstratum est. Etiam illud disce, quod dixisti de oleo et sacrificio peccatoris, ad vos potius pertinere: non enim ille debet esse peccator, quem vos volueritis. Nam et nos vestram praesumptionem possumus imitari, et dicere vos esse peccatores. Sed facessat ex utraque parte praesumptio: nullus nostrum humano judicio alterum damnet. Dei est nosse reum, illius ferre sententiam. Taceamus omnes homines: solus Deus indicet peccatorem, cujus sacrificium sit ca-

---

[1]) *De petito milite* contra donatistarum seu circumcellionum furorem, qua de re egit l. superiore.

nina victima[1]) et cujus oleum ungi desideranti ingerat metum.

2. Hujus rei apertissimam veritatem, Parmeniane frater, agnosce. Si tamen hoc nomen fraternitatis frequenter a me dictum libenter audire dignaris: fac, ut tibi sit fastidiosum; tamen nobis est necessarium[2]), ne forte juxta probationem hujus nominis tacendo rei esse videamur. Si enim tu non vis esse frater, ego esse incipio impius, si de nomine isto tacuero. Estis enim fratres nostri et nos vestri, Propheta dicente: *Nonne vos unus Deus creavit, unus pater genuit* (Malach. 2, 10.)? non enim potestis non esse fratres, cum omnibus dictum sit: *Dii estis, et filii Altissimi omnes* (Psal. 81, 6). Et nos et vos, qui praeceptum unum accepimus, in quo dictum est: *Ne vocetis vobis quemquam patrem in terris, quia unus est Pater vester in coelis* (Matth. 23, 9). Salvator noster Christus solus natus est Filius Dei: sed et

---

[1]) *Canina victima* quam scil. Deus abominatur. Respicit Optatus Is. 66, 3: *Facinorosus qui sacrificat mihi vitulum, quasi qui canem occidat* etc., ut Augustinus legebat c. epist. Parmen l. 2. c. 5. n. 10.

[2]) *Necessarium* necessitate scil. praecepti divini; cum enim omnes simus, ut ostendam, fratres, nomen hoc reticendo rei essemus violati praecepti divini.

nos et vos filii Dei uno modo facti sumus, sicut in Evangelio scriptum est: *Venit Filius Dei; quotquot eum receperunt, dedit eis potestatem, ut filii Dei fierent qui credunt in nomine ejus* (Joan. 1, 11). Nos et facti sumus et dicimur: vos et facti estis et non dicimini[1]), quia pacifici esse non vultis, nec audire ipsum Filium Dei dicentem: *Felices pacifici, quia ipsi filii Dei vocabuntur* (Matth. 5, 9). Christus veniens Deum et hominem revocavit in pacem: *Et fecit ambos unum, tollens medium sepem parietis* (Ephes. 2, 13). Vos nobiscum, id est, cum fratribus, pacem habere non vultis. Non enim potestis non esse fratres, quos iisdem sacramentorum visceribus una mater Ecclesia genuit, quos eodem modo adoptivos filios Deus Pater excepit. Unde hujus temporis praescius Christus, quia futurum erat ut a nobis hodie discordaretis, talia dedit orandi mandata, ut vel in oratione unitas remaneret, ut preces jungerent, quos discrepaturae fuerant partes. Oramus pro vobis, quia volumus; et vos pro nobis et cum non vultis: aut dicat unusquisque vestrum: *Pater meus qui in*

[1]) *Facti estis* ratione habita baptismi, si vim spectes baptisimi; *non dicimini,* seu non estis ratione schismatis, quia pacifici esse non vultis.

coelis es, et panem meum quotidianum da mihi hodie, et dimitte mihi peccata, quomodo et ego debitori meo. Igitur si quae mandata sunt, mutari non possunt; videtis nos non in totum ab invicem esse separatos, dum et nos pro vobis oramus volentes, et vos pro nobis oratis, etsi nolentes. Vides, frater Parmeniane, sanctae germanitatis vincula inter nos et vos in totum rumpi non posse.

3. Jam peccator quaerendus est, cujus potuit vel oleum timeri, vel sacrificium repudiari. Cesset humana suspicio; utriusque partis praesumptio sileat; quis sit peccator solus indicet Deus. Legimus in XLIX. Psalmo sub secundo diapsalmate, Spiritum sanctum dixisse: *Peccatori autem dixit Deus* (Psal. 49, 16). Hoc loco advertenda est tota mentis intentio, et videndum, quis sit peccator. Si enim post quod lectum est: *Peccatori autem dixit Deus*: verba hujusmodi sequerentur, et diceret: *Tulisti arma, processisti castris, stetisti contra hostes in acie:* timendum erat militi, quia potuit ipse videri peccator. Aut si diceret: *Comparasti merces, peregrinatus es, egisti nundinas, lucri causa quod emeras vendidisti*, timendum erat negotiatori, quia potuit ipse videri peccator. Aut si diceret: *Fabricasti navem, struxisti*

funibus, ornasti velis, opportunos ut navigares captasti ventos: timendum erat nautae, quia potuit ipse videri peccator. Aut post quod lectum est: *Peccatori autem dixit Deus:* si sequerentur haec verba: *Dissensio et schisma tibi displicuit, concordasti cum fratre tuo, et cum una Ecclesia, quae est in toto orbe terrarum, communicastis septem ecclesiis, et memoriis apostolorum, amplexus es unitatem:* si haec subsequens lectio contineret, nobis timendum erat, nos esse potuimus peccatores. Cum autem dicit Deus: *Ad quid exponis justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? tu autem contempsisti disciplinam, et abjecisti sermones meos retro: sedens adversum fratrem tuum detrahebas, et adversus filium matris tuae ponebas scandalum. Videbas furem, et currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas* (Psal. 49, 16—18). Haec ad vos dicta sunt omnia. Excusate vos ab his omnibus, si potestis.

4. A vobis enim contempta est disciplina: ut quid recitas testamentum, qui testamento non servis, in quo descripta est disciplina, quam servare non vultis? non enim potestis dicere vos eam servare, contra quam militatis. Deus dicit: *Quaere pacem, et consequeris*

eam (Id. 33, 15.): tu repudiasti pacem: non est contemnere disciplinam?

In Evangelio legitur: *Pax hominibus in terra bonae voluntatis* (Luc. 2, 14.): tu nec voluntatem bonam vis habere nec pacem: non est contemnere disciplinam? Item in Psalmo CXXXII. legitur: *Ecce quam bonum est et jucundum, habitare in unum* (Psal. 132, 1.): in unum habitare cum fratribus non vis: non est contemnere disciplinam? Christus dicit in Evangelio: *Qui semel lotus est, non habet necessitatem iterum lavandi* (Joan. 13, 10.): tu rebaptizando iterum lavas: non est contemnere disciplinam? Deus dicit: *Ne tetigeritis christos meos, neque in prophetas meos manum miseritis* (Psal. 104, 15.): vos tot sacerdotes Dei honoribus expoliastis: non est contemnere disciplinam? Christus dicit: *Inde scio quia discipuli mei estis, si vos invicem diligatis* (Joan. 13, 34): odio nos habetis, fratres utique vestros: nec apostolos imitari voluistis, a quibus etiam negator dilectus est Petrus: non est contemnere disciplinam? exponis justificationes Dei, et assumis testamentum ejus per os tuum: testamentum recitas, et testamento non servis, in quo descripta est disciplina: quomodo dicis: *Quaere pacem*, cum non habeas pacem?

5. Electi estis, qui sedentes populum doceatis, et detrahitis nobis, utique fratribus vestris. Quoniam (sicut supra dixi) una nos mater Ecclesia genuit, unus nos Deus Pater excepit: et tamen scandala contra nos ponitis, mandando singulis, ne nos salutent: ne a nobis dignationem accipiant. Considerate verba superbiae vestrae: considerate tractatus, considerate mandata, actus quoque vestros revolvite. Nullus vestrum est, qui non convicia nostra suis tractatibus misceat: qui non aliud initiet, aliud explicet. Lectiones dominicas incipitis, et tractatus vestros ad nostras injurias explicatis: profertis Evangelium, et facitis absenti fratri convicium: auditorum animis infunditis odia, inimicitias docendo suadetis, haec omnia dicendo, contra nos scandala ponitis. Ergo unicuique vestrum dictum est: *Sedens adversus fratrem tuum detrahebas, et adversus filium matris tuae ponebas scandalum.* Dum peccatorem arguit, et sedentem increpat Deus, specialiter ad vos dictum esse constat, non ad populum, qui in Ecclesia non habet sedendi licentiam[1]). Vides ergo procul dubio

---

[1]) *Non habet sedendi licentiam.* Hoc solis antistitibus, qui populum docebant, erat concessum in ecclesiis africanis, ut praeter Optatum docet Augu-

vobis imputari debere cum dicit Deus: *Sedens adversus filium matris tuae, ponebas scandala.* Unam matrem nos habere jam toties comprobavi: nec vos negare potestis, qui contra nos scandala ponitis, dum aliqui vestrum et non intellectas proferunt lectiones[1]),

---

stinus l. 50. hom. h. 26; tract. 19. et 112. in Joan.; in expos. Ps. 147. et alibi passim. Nihilominus alia consuetudo obtinebat in quibusdam transmarinis ecclesiis, ut discimus ex eodem Augustino l. de catech. rud. c. 13, ubi consulit iis, qui docent alios, ut aliquando eis „oblata sessione succurrant, quamquam, inquit, sine dubitatione melius fiat ubi decenter fieri potest, ut a principio sedens audiat, longeque consultius in quibusdam ecclesiis transmarinis non solum antistites sedentes loquuntur ad populum, sed ipsi etiam populo sedilia subjacent." Alius ergo mos erat quarundam saltem ecclesiarum transmarinarum, alius africanarum: in illis non solum antistites loquentes sedebant, sed et auditores: in his vero e contra soli antistites sedebant cum populum alloquebantur, populus vero stans audiebat. Attamen s. Augustinus h. 26. supra laudata testatur: „se in gratiam eorum qui aut pedibus dolebant, aut aliqua corporis infirmitate laborabant, consilium dedisse et quodam modo supplicasse, ut quando aut passiones prolixae aut certae aliquae lectiones longiores legebantur, qui stare non poterant humiliter et cum silentio sedentes attentis auribus audirent quae legebantur." Du Pin.

[1]) *Non intellectas lectiones* i. e. loca Scripturae, quae perperam explicabant.

ut auferant etiam illud, quod inter omnes solet esse commune, salutationis videlicet officium. Nam et vos ipsi aliqui in perfunctoria salutatione oscula denegatis solita, et docentur multi, ne ave dicant cuiquam nostrum, et videntur sibi hoc de lectione, sed non intellecta, mandari, ignorantes de quibus Apostolus hoc dixerit: *Cum his nec cibum capere* (1. Cor. 5, 11.): *ave illi ne dixeritis* (2. Joan. 10.): *serpit enim eorum sermo velut cancer* (2. Tim. 2, 17). Dixit hoc de haereticis, quorum coeperat illis temporibus vitiosa esse doctrina: qui subtili seductione verborum, morbis obscure serpentibus corrumperent fidei sanitatem, ut Marcion, qui ex episcopo apostata factus, inducebat duos deos et duos christos; ut Praxeas, qui argumentabatur Patrem passum esse, non Filium; ut Valentinus, qui conabatur carnem Christo subducere. Horum est sermo, qui habuit cancer ad fidei membra vexanda. Talis sermo est et Scorpiani[1]) haeretici, qui negabat debere esse martyria: scilicet venena

---

[1]) Nullus fuit haereticus *Scorpiani* nomine. Delusus videtur h. in l. Optatus inscriptione libri Tertulliani adversus haereticos (basilidianos, gnosticos, valentinianos etc.), qui martyria rejiciebant, quem *Scorpiace* Tertullianus inscripsit.

sua sibi servent, nec eorum relatio auditorum intellectus simplices vel leviter vexet. Hujus igitur sermo est, qui vitandus est, ne serpat sicut cancer. Dictum est hoc et de Ario, qui conabatur docere Filium Dei ex nullis substantiis[1]) factum esse, non ex Deo natum: cujus doctrina, nisi in nicaeno concilio a trecentis decem et octo episcopis dissiparetur, pectora multorum sicuti cancer intraverat. Dictum est hoc de Photino praesentis temporis haeretico, qui Filium Dei ausus est dicere tantummodo hominem fuisse, non Deum. Potuit hoc et de vobis dici, quia vester sermo animis et auribus aliquorum non leve intulit cancer. Vester enim sermo est, quem ad pacis filios habetis; dum dicitis: „Periistis, attendite post vos; peribit anima vestra; quamdiu vos tenetis?“ Sic fecistis de fidelibus poenitentes: sic mortificastis in sacerdotibus honores[2]). Ecce et vester sermo est, qui serpit velut cancer hodie, ut salutatio et convictus prohibeatur. Noster sermo quid tale facere potuit? qui simplici doctrina filios pacis retinemus: non alienos seducimus, nec quemquam extermi-

---

[1]) *Ex nullis substantiis* i. e. ex nihilo.

[2]) Cf. quae annotavimus ad l. 1. n. 24. l. 2. n. 21, 25, 26.

namus. Manifestum est igitur, vos contra nos quotidie scandala ponere: et longum est percurrere omnes modos, quibus nobis detrahitis, et omnia quibus scandala ponitis.

6. Nam et cum dicit: *Videbas furem et concurrebas cum eo*: de qua re hoc putatis dictum esse? numquid de subducto vestimento aut de involato gremio, aut de aliquibus rebus, quae ablatae vel lucra vel damna inter homines faciunt? equidem sunt et ista prohibita: sed in hac lectione illa furta increpat Deus, quae sibi sunt facta. Quaeritis quae furta sunt Deo facta? apud vos inveniuntur. Possessio Dei est turba fidelium, ex qua quotidie fur diabolus cupit aliquid involare: christiani aut christianae vult vel mores ex aliqua parte corrumpere, et si non totum hominem, sed quodcunque de homine rapere. Talem furem cum videatis contra nos vim facere, vestris operibus adjuvistis; nam neminem fugit, quod omnis homo qui nascitur, quamvis de parentibus christianis nascatur, sine spiritu immundo esse non possit, quem necesse sit ante salutare lavacrum ab homine excludi et separari. Hoc exorcismus operatur, per quem spiritus immundus depellitur, et in loca deserta fugatur. Fit domus vacua in pectore credentis, fit domus munda: intrat

Deus et habitat, Apostolo dicente: *Vos estis templum Dei, et in vobis Deus habitat* (1. Cor. 3, 16). Et cum Deo unusquisque plenus sit, de quo fur diabolus aliquid involare contendit: vos rebaptizando exorcizatis hominem fidelem, et dicitis Deo habitanti: Maledicte exi foras, ut compleatur quod a Deo dictum est per prophetam Ezechielem: *Et maledicebant mihi in populo meo, propter plenam manum hordei et buccellam, ut occiderent animas quas non oportuit mori, dum annunciant populo meo vanas seductiones* (Ezech. 13, 19). Audit ergo Deus injurias non sibi debitas, et hujusmodi habitaculum deserit: et homo, qui Deo plenus in Ecclesiam intraverat, egreditur vas inane. Diabolus qui volebat quasi fur aliquid involare, adjutus operibus vestris, videt totum suum factum esse, unde volebat paululum aliquid tollere. Ergo de vobis dixit Deus: *Videbas furem, et concurrebas cum eo* (Psal. 49, 18.): denique in Evangelio sic scriptum est: *Cum autem Deus deseruerit hominem, remanet vas inane; spiritus autem immundus errans per loca deserta jejunus dicit: Domus mea vacua est:* hoc est dicere, qui me excluserat, exclusus est: *revertar illuc et habitabo: et adducit secum*

alios septem saeviores, et habitabit illic; et erunt hominis illius pejora novissima, quam quod fuerunt prima (Matth. 12, 43 ss.): hoc est: *Videbas furem, et concurrebas cum eo, et cum moechis particulam tuam ponebas.* Haereticos dicit moechos, et moechas ecclesias illorum; quas aspernatur et repudiat Christus in Canticis Canticorum: quasi dicat: Quid mihi colligitis non necessarias? *Una est dilecta mea, una est sponsa mea, una est columba mea* (Cant. 6, 8.), id est, Catholica, in qua et vos cum esse possetis, rebaptizando inter moechos particulam habere voluistis. Et quoniam vos esse peccatores divino testimonio manifestissime comprobatum est, etiam illud ostensum est, tua auxilia contra te militasse: in auxilium enim adduxeras prophetam, in quo lectum est: *Sacrificium peccatoris, quasi qui victimet canem* (Isai. 66, 3). Jam peccatores vos esse, si pudor est ullus, cum dolore recognosce.

7. Etiam illud disce cujus vox sit: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum:* tu enim non intellexisti, cujus haec vox sit, utique Christi, qui necdum unctus fuerat cum rogaret, ut oleum peccatoris non impinguaret caput ejus. Haec tu non intelligens, dixisti: Quia David propheta timuit oleum

peccatoris. A Samuele jamdudum perunctus fuerat (1. Reg. 16.) qui cantabat; non fuit ratio ut iterum ungeretur: ergo vox est Christi dicentis: *Oleum peccatoris non ungat caput meum* (Psal. 140, 5). Preces sunt, non jussiones; desideria sunt, non praecepta: nam si jussio esset, diceret: *Oleum peccatoris non unget caput meum.* Vox igitur est Filii Dei jam tunc metuentis oleum peccatoris incurrere, id est, cujusque hominis; quia nemo est sine peccato, nisi solus Deus. Ideo Filius ejus timuit oleum hominis, quia foedum fuerat, ut Deus ab homine ungeretur. Ideo deprecatur Patrem, ut non ungatur ab homine, sed ab ipso Domino Patre. Petit ergo Filius: videamus an consenserit Pater. Hoc Spiritus sanctus indicat et manifestat in Psalmo XLIV. ubi ait ad ipsum Filium: *Unget te Dominus Deus tuus oleo exsultationis aliter a consortibus tuis* (v. 8). Consortes fuerant judaeorum sacerdotes et reges, quos singulos unctos ab hominibus constat. Sed quia Filius a Patre, Deus a Deo, erat ungendus, secundum quod Filius petiit, Spiritus promissa nunciavit, et complevit Pater in Jordane: quo cum veniret Filius Dei, Salvator noster, ad Joannem ostensus est his verbis: *Ecce agnus Dei:*

hic est qui tollit peccata mundi (Joan. 1, 29). Descendit in aquam non quia erat quod in Deo mundaretur, sed superventurum oleum aqua debuit antecedere, ad mysteria initianda et ordinanda et implenda baptismatis: lotus, cum in Joannis manibus haberetur, secutus est ordo mysterii, et complevit Pater quod rogaverat Filius et quod nunciaverat Spiritus sanctus. Apertum est coelum Deo Patre ungente, spiritale oleum statim in imagine columbae descendit et insedit capiti ejus, et perfudit oleo, unde coepit dici Christus, quando unctus est a Deo Patre; cui ne manus impositio defuisse videretur, vox audita est Dei de nube dicentis: *Hic est Filius meus, de quo bene sensi, hunc audite* (Matth. 3, 17). Hoc est igitur quod lectum est: *Oleum peccatoris non ungat caput meum* (Psal. 140, 5). Rationem veritatis, frater Parmeniane, vel sero addisce, quoniam nunc tempus invenisti discendi.

8. Et illud quod in Salomone propheta lectum esse dixisti: *Filios adulterorum inconsummatos, et spuria vitulamina altas radices dare non posse* (Sap. 3, 16. et 4, 3.): hoc et simpliciter[1]) dictum esse intelligi

[1]) *Simpliciter* i. e. proprie, secundum literam; si enim sensu figurato accipitur, videntur veri adul-

potest. Unde si figuram facias, veros adulteros excusasti. Sed fac, ut figuraliter dictum sit: hoc de haereticis dictum est, apud quos sunt sacramentorum falsa connubia; et in quorum choris iniquitas invenitur: ubi in exterminium fidei corrupta sunt semina. Dum Valentinus Filium Dei in phantasmatis, non in carne fuisse contendit, fidem suam suorumque corrupit. Nativitatis eorum semen exterminatum est, qui non crediderunt Filium Dei in carne natum de virgine Maria et passum in carne.

9. Nam et illud quod in Jeremia propheta te legisse commemoras, exhorruisse coelum quod duo maligna fecerit populus Dei, ut *derelinquerent fontem aquae vivae, et foderent sibi lacus detritos, qui non possent aquam continere* (Jer. 2, 13). Legisti quidem, sed ut se res habent, intelligere noluisti, studio criminandi ad convicium catholicorum cuncta componens, multum ad arbitrium tuum declinare conatus es. Si enim putas per prophetas sic dicta esse omnia, ut ad tempora nostra pertineant, excusasti judaeos, de quibus haec dicta esse constat,

---

teri excusari iique tantum reprehendi, qui sensu figurato adulteri dicuntur.

qui dimiserunt Deum vivum, Deum verum, Deum qui illis beneficia praestitit: et fecerunt sibi idola, hoc est, lacus detritos, qui non possunt aquam continere. In Deo perennis majestas exundat, sicut in fonte, qui largiter fluentibus venis exuberat. Idola vero si non fiant, non sunt, et lacus si non fodiantur, sinus capaces habere non possunt: lacus sine arte et ferramentis cavari non potest: nec idolum sine artifice fieri potest. In idolis virtus naturalis nulla est, sed hominum errore adjungitur et applicatur: aestimatur in idolo virtus, quae illic nata non est: lacus est iste detritus, cujus fabrica vitiata est, ut aquam nec de se habeat, et acceptam continere non possit; sic et idolum nec de se est aliquid, et dum colitur nihil est. Hoc est quod dixit Deus, duo mala fecisse populum suum, quia dereliquerunt fontem aquae vivae, et effossos ac detritos sibi fecerunt lacus. Etenim judaeorum populus deseruerat veram aquam: non noverat majestatem Dei, et idolorum inquinatam sectatus fuerat religionem. Hoc est, quod dolet Deus: hoc est quod dicit coelum exhorruisse. Nam et per Isaiam prophetam idem Dei dolor est, dum in hoc duo testatur elementa, dum ait: *Audi coelum, et percipe auribus terra: filios generavi*

et exaltavi, ipsi autem me dereliquerunt (Isai. 1, 2). Quare non de hac lectione aliquid, frater Parmeniane, dixisti? an quia hic non est aqua nominata? Intelligeris enim studio criminandi sic pulsasse legem, ut ubicunque aquam scriptam legeris, praestigiis quibusdam ad invidiam colligeres, et everriculo quodam malitiae argumentorum intexto, ad te omnia quae sunt bona traxisti. Nam qualis est tuus intellectus in hoc capitulo Jeremiae, cum clamet Deus se desertum esse, et sic effossos lacus: pro se irascitur, non pro re sua. Aqua enim baptismatis res Dei est, non Deus: et si putatis desertos esse, quando apud vos fuerunt, qui apud nos baptizati sunt, merito vestri desertores ad nos venire viderentur. Probatum est ergo te non contra nos, sed contra vos dixisse, quod a te dictum est de oleo et sacrificio peccatoris.

LIBER V.

In hoc quinto libello ostenditur, quia in baptismate homines operantur, et quia Deus lavat, et Christus ejus dat quod in baptismate accipitur, et quia rebaptizati regnum Dei possidere non possunt, et quia perdiderunt vestem nuptialem.

1. Traditores legis[1]) qui fuerint et auctores schismatis, in primo libro manifestissimis documentis ostendimus, et apud nos esse unam veram Ecclesiam catholicam secundo monstravimus; tertio vero probavimus, quae aspere facta esse dicuntur, ad nos minime pertinere, et vos magis peccatores esse indicio divino docuimus. Jam de baptismate hoc loco dicendum est; in qua re, quae nunc agitur, quaestio tota consistit, quod baptisma vestra violavit audacia, dum id voluistis iterare, quod semel mandavit Christus esse faciendum. Quod nec tu negas, frater Parmeniane, qui in principio tractatus tui multa contra vos pro nobis, quae sunt nostra, di-

---

[1]) *Legis* i. e. Scripturae sacrae.

xisti. Commemorasti enim in comparatione baptismatis semel factum esse diluvium; et unam circumcisionem fuisse apud populum judaeorum. Et cum haec initio dictionis tuae tractaveris, in processu tractatus tui tamen horum immemor factus es, inducendo duas aquas, et de aqua vera et falsa dicturus, principium sermonis tui insipienter praestruens ordinasti[1]); infirmando confirmas sancti baptismatis unionem. De circumsione judaica quasi fundamentum jactare voluisti, quod baptisma christianorum in hebraeorum circumcisione fuerat adumbratum; defendisti Catholicam dum impugnas. Etenim in progressu tractatus tui alterum te inanire professus es, ut alterum replere videreris. Extra

---

[1]) *Insipienter praestruens* i. e. dicturus de duplici aqua seu baptismo insipienter provocasti initio tuae disputationis ad diluvium et circumcisionem, quae utpote baptismi figurae baptismi adumbrant unitatem. Cum vis infirmare, rejicere baptismi *unionem*, unitatem, eam potius confirmas: hinc etiam nostrum inane, vanum esse conaris probare, ut vestrum extollas. Cum praeter haereticorum baptismum de altero et altero loqueris, duos videris admittere, quamvis labores ostendere secundum i. e. vestrum esse revera primum, cum primum i. e. nostrum inane tibi videatur. Sed haec non congruunt circumcisioni, baptismi figurae divinitus institutae.

haereticorum baptisma, dum dicis alterum et alterum; licet diversa ostendere conatus sis, non possis negare, quia duo sunt; ex quibus dum conaris auferre alterum, laborasti ut de secundo quasi primum facere videreris. Circumcisio autem ante adventum baptismatis in figura praemissa est, et a te tractatum est, apud christianos duas esse aquas; ergo et apud judaeos duas circumcisiones ostende, alteram meliorem, pejorem alteram. Hoc si quaeras, non poteris invenire; Abrahae prosapia, qua judaei censentur, hoc sigillo se insigniri gloriantur; ergo talis debet veritas sequi, qualis ejus imago praemissa est. Nam et Deus, qui voluit ostendere rem singularem[1]) post esse debere insequente veritate, non de auricula, non de digito voluit aliquid tolli, sed ea pars corporis electa est, unde peritomen semel ablatum salutare in illis faceret signum, quod non potest iterum fieri. Semel enim factum servat salutem; si iterum fiat, potest afferre perniciem; sic et baptisma christianorum

---

[1]) *Rem singularem* i. e. Deus ejusmodi imaginem praemittens significare voluit, rem seu illud, quod veritatis instar illi respondet figurae, etiam unum, singulare fore, sicut una erat circumcisio.

Trinitate confectum, confert gratiam; si repetatur, facit vitae jacturam. Quid tibi igitur placuit, frater Parmeniane, rem singularem proponere, et contra hanc licet diversa duo baptismata comparare, unum verum, alterum falsum? sic enim postea disputasti, duas aquas esse, cum vobis unam vindicans veram, alteram nobis mendacem adscribere voluisti. Post hoc etiam cataclysmi fecisti mentionem; erat quidem imago baptismatis, ut inquinatus totus orbis, demersis peccatoribus, lavacro interveniente, in faciem pristinam mundaretur. Sed qui postea dicturus eras, extra haereticorum morbidos fontes esse etiam aliam aquam, id est, mendacem contra veram; ut quid cataclysmum (quod semel fuit) commemorare voluisti? Si ita est, ostende prius duas arcas etsi non similes, et duas columbas dispares diversos ramos ore suo portantes, si aquam veram et falsam probaturus es. Aqua igitur sola et vera illa est, quae non de loco, non de persona, sed de Trinitate condita[1]) est; et quia dixisti, et aquam esse mendacem, etiam hoc disce, ubi eam poteris invenire; apud Praxeam patri-

[1]) *Condita* i. e. ss. Trinitatis invocatione sanctificata, consecrata.

passianum, qui ex toto Filium negat, et Patrem passum esse contendit. Et cum sit Filius Dei veritas, sicut ipse testatur dicens: *Ego sum janua, et via, et veritas* (Joan. 14, 6.): ergo Filius Dei est veritas; ubi ipse non est, mendacium est; cum apud patripassianum non est Filius, non est veritas; et ubi veritas non est, ibi est aqua mendax. Quare vel sero desine confingere crimina; et quod in patripassianos dictum est, in catholicos noli transferre. Nunc quoniam manifeste monstratum est a nobis et pro vobis dici potuisse, quod de diluvio et circumcisione locutus es; consequens est ostendere, quomodo laudem baptismatis ita dixeris, ut in ea multa pro nobis et pro vobis, aliquid tamen contra vos: pro utrisque illud est, quod et nobis et vobis commune est; ideo et vobis, quia ex nobis existis. Denique et apud vos et apud nos una est ecclesiastica conversatio, communes lectiones, eadem fides, ipsa fidei sacramenta, eadem mysteria. Bene igitur laudasti baptisma; quis enim fidelium nesciat singulare baptisma virtutum esse vitam, criminum mortem, nativitatem immortalem, coelestis regni comparationem, innocentiae portum, peccatorum (ut et tu dixisti) naufragium. Has res unicuique credenti, non

ejusdem rei operarius, sed credentis fides et Trinitas praestat[1]).

2. Deinde quaeris, quid in laude baptismatis contra vos dixeris? audi; sed prius est fatearis, quod omnes negare minime poteritis. Dicitis enim Trinitatem pro nihilo haberi, ubi non interfuerit vestra praesentia[2]). Si nobis derogatis, vel Dominum reveremini, qui in Trinitate prior est; qui cum Filio suo et Spiritu sancto omnia operatur et complet, etiam et illic ubi non fuerit humana persona. Tu vero, frater Parmeniane, in laude aquae de Genesiorum lectione dixisti aquas primum vivas animas edidisse; numquid sua sponte eas generare potuerunt? numquid non et illic fuerat tota Trinitas? utique et illic fuerat Deus Pater, qui jubere dignatus est, qui dixit: *Educant aquae natantia, vola-*

---

[1]) *Non ejusdem rei operarius,* non hujus sacramenti minister, sed fides credentis ut praevia dispositio et Trinitas ut causa efficiens.

[2]) *Dicitis enim Trinitatem* etc. nihil efficere ubi desit minister mundus; et cum secundum vos omnes catholici communione cum traditoribus sint polluti et maculati, vobis exceptis, Trinitas vobis non praesentibus et baptismum administrantibus neminem sanctificabit. Hunc tumorem illis hic exprobrat Optatus. Si nobis derogatis, si nos ut traditores calumniamini, vel Dominum reveremini.

tilia (Gen. 1, 20.), etc. Quod si sine operante fieret quod factum est, diceret Deus: *Educite aquae.* Ibi erat ergo Filius Dei qui operabatur; ibi erat Spiritus sanctus, sicuti lectum est: *Et Spiritus Dei superferebatur super aquas* (Ibid. 2). Nihil illic video quartum, nihil minus a tribus; et tamen natum est quod Trinitas operata est; et non ibi fuistis; aut si sine vobis nihil debet licere Trinitati, revocate pisces in originem; jam volantes aves fluctibus mergite, si vobis absentibus nihil debet Trinitas operari.

3. Cum ergo dixeris et unum fuisse diluvium, et circumcisionem repeti non posse: et nos docuimus coeleste munus unicuique credenti a Trinitate conferri, non ab homine; quid vobis visum est, non post nos, sed post Trinitatem baptisma geminare? cujus de sacramento non leve certamen innatum est, et dubitatur, an post Trinitatem in eadem Trinitate hoc iterum liceat facere. Vos dicitis: Licet; nos dicimus: Non licet; inter licet vestrum, et non licet nostrum, nutant et remigant animae populorum. Nemo vobis credat, nemo nobis; omnes contentiosi homines sumus. Quaerendi sunt judices; si christiani, de utraque parte dari non possunt; quia studiis veritas impeditur. De foris quae-

rendus est judex; si paganus, non potest christiana nosse secreta; si judaeus, inimicus est christiani baptismatis; ergo in terris de hac re nullum poterit reperiri judicium; de coelo quaerendus est judex. Sed ut quid pulsamus ad coelum, cum habeamus hic in Evangelio testamentum? quia hoc loco recte possunt terrena coelestibus comparari; tale est quod quivis hominum habens numerosos filios, quamdiu pater praesens est, ipse imperat singulis: non est adhuc necessarium testamentum; sic et Christus, quamdiu praesens in terris fuit (quamvis nec modo desit), pro tempore quidquid necessarium erat apostolis imperavit. Sed quomodo terrenus pater, dum se in confinio senserit mortis, timens, ne post mortem suam, rupta pace, litigent fratres, adhibitis testibus voluntatem suam de pectore morituro transfert in tabulas diu duraturas, et si fuerit inter fratres nata contentio, non itur ad tumulum, sed quaeritur testamentum; et qui in tumulo quiescit, tacitus de tabulis loquitur. Vivus, cujus est testamentum, in coelo est; ergo voluntas ejus, velut in testamento, sic in Evangelio requiratur. Etenim de praescientia quae modo facitis, jam futura conspexerat Christus. Denique cum lavaret pedes discipulis suis,

sic ait Petro Filius Dei: *Quod ego facio, tu nescis; scies autem postea* (Joan. 13, 8). Dicendo *scies postea*, haec tempora designabat; ergo inter ceteros testamenti titulos[1]), hunc titulum de aqua constituit. Cum lavaret pedes discipulis suis, tacentibus ceteris si taceret et Petrus, solam fecerat formam humilitatis, nihil pronunciaverat de sacramento baptismatis. Sed cum Petrus recusat, nec pedes sibi lavari permisit, negat illi Christus regnum, nisi accepisset obsequium. Sed cum coelestis regni mentio fieret, quo pars corporis petebatur ad obsequium, totum corpus obtulit ad lavacrum. Nunc adestote omnes turbae et singuli christiani populi; quid liceat, discite; dum provocat Petrus, Christus docet; qui dubitat, discat; Christi enim vox est: *Qui semel lotus est, non habet necessitatem iterum lavandi, quia est mundus totus* (Ibid. 10.): et de eo lavacro pronunciavit, quod de Trinitate celebrandum esse mandaverat, non de judaeorum aut haereticorum, qui dum lavant, sordidant; sed de aqua sancta, quae de trium nominum fontibus

---

[1]) *Titulos.* Inter cetera capita, statuta seu praecepta habetur et praeceptum, caput in Christi testamento de aqua, de unico baptismo.

inundat. Sic enim ipse Dominus praecepit dicendo: *Ite, baptizate omnes gentes, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. 28, 19). De hoc lavacro dixit: *Qui semel lotus est, non habet necessitatem iterum lavandi* (Joan. 13, 10). Qui semel dixit, prohibuit iterum fieri; et de re locutus est, non de persona; nam si esset distantia, diceret: Qui semel bene lotus fuerit; sed dum non addidit verbum *bene*, indicat quia quidquid in Trinitate factum fuerit, bene est. Inde est, quod simpliciter a vobis venientes excipimus. Cum dicit: *Non habet necessitatem iterum lavandi*, haec sententia generalis est, non specialis; nam si Petro haec dicerentur, diceret Christus: Quia semel lotus es, non habes necessitatem iterum lavandi. Ideo quoties a vobis baptizatus aliquis ad nos transitum voluerit facere, venientem hoc magisterio et exemplo tota simplicitate suscipimus. Absit enim, ut unquam exorcizemus sanum fidelem; absit, ut jam lotum revocemus ad fontem; absit, ut in Spiritum sanctum peccemus; cui facinori in praesenti et futuro saeculo indulgentia denegatur; absit, ut iteremus quod semel est, aut duplicemus quod unum est; sic enim scriptum est, Apostolo dicente: *Unus Deus, unus*

Christus, una fides, una tinctio (Ephes. 4, 5). Denique vos, qui baptisma quasi libenter duplicare contenditis, si datis alterum baptisma, date alteram fidem; si datis alteram fidem, date et alterum Christum; si datis alterum Christum, date alterum Deum. Unum Deum esse negare non potestis, ne in Marcionis foveas incidatis; ergo Deus unus est; de uno Deo unus est Christus; qui rebaptizatur, jam christianus fuerat; quomodo dici potest iterum christianus? Una fides hoc loco ab haereticorum erroribus, et ab eorum varia fide fides unica separatur; etiam vobis praescribitur, qui post semel iterum facitis, totum ponendo in dotibus, nihil in sacramentis[1]); cum hoc nomen fidei pertineat ad credentem, non ad operantem; quocunque enim interrogante qui credidit, Deo credidit; et post illius unum credo, tu exigis alterum credo. Deinde sequitur unum baptisma; et quia quod unum est, sanctum est, per quod

1) *Totum ponendo in dotibus* i. e. omnem sacramentorum vim ponendo in sanctitate conferentis non in ipsorum sacramentorum virtute. Quod si ad sacramenti fructum fides requiritur, ea non requiritur in sacramenti ministro, sed in baptizando, qui semel professus fidem, cum aliam profiteri nec possit nec liceat, nec alio est abluendus baptismo.

unum est[1]); non solum ab haereticorum profanis et sacrilegis baptismatibus separatur, sed ne duplicetur quod unum est, aut iteretur quod semel est.

4. In hoc sacramento baptismatis celebrando tres esse species[2]) constat, quas et vos nec augere, nec minuere, nec praetermittere poteritis. Prima species est in Trinitate; secunda, in credente; tertia, in operante; sed non pari libramine ponderandae sunt singulae; duas enim video necessarias, et unam quasi necessariam; principalem locum Trinitas possidet, sine qua res ipsa non potest geri; hanc sequitur fides credentis; jam persona operantis vicina est, quae simili auctoritate esse non potest. Duae priores permanent semper immutabiles et immotae; Trinitas enim semper ipsa est; fides in singulis una est; vim suam semper retinent ambae. Persona vero operantis intelligitur duabus prioribus speciebus par esse non posse, eo quod sola esse videatur mutabilis[3]). Inter

---

1) *Per quod unum est*, eo ipso quod unum est.

2) *Tres esse species* i. e. tria concurrunt.

3) *Videatur mutabilis.* Sive enim sacramenti minister credat, sive non credat, non propterea mutatur sacramenti virtus. Inter nos et vos putatis esse distantiam, cum vos existimetis mundos, nos

nos et vos vultis ejusdem personae esse distantiam; et sanctiores vos aestimantes, superbiam vestram non dubitatis anteponere Trinitati; cum persona operantis mutari possit, Trinitas mutari non possit; et cum ab accipientibus baptisma desiderari debeat, vos desiderandos esse proponitis; cum operantes inter alios sitis, ostendite qualem in eodem mysterio locum habeatis, et an ex eodem corpore esse possitis. Baptismatis unicum nomen est; cui subest proprium corpus[1]); cui corpori certa sunt membra; quibus nec addi, nec auferri aliquid potest; inter quae membra si eligendus operarius invenitur, totum corpus ad operantem pertinet. Haec omnia hujus corporis membra, et semper et semel secum sunt, et mutari non possunt; operarii vero quotidie mutantur et locis, et temporibus, et personis. Neque enim unus homo est, qui semper aut ubique baptizat. In hoc opere

---

peccato maculatos, et quidem talem distantiam, quae constituat baptismi diversitatem.

[1]) *Proprium corpus.* Baptismus est compositum aliquod, habens suas partes (essentiales), membra, ut materiam et formam. Ad has non pertinet sacramenti minister. Cur ergo vobis vindicatis totam ejus rationem et essentiam et eam in vestra persona ponitis? Cf. Albaspin in h. l.

jamdudum alii fuerunt: modo alii, postea alii futuri sunt; operarii mutari possunt, sacramenta mutari non possunt. Cum ergo videatis omnes, qui baptizant, operarios esse, non dominos, et sacramenta per se esse sancta, non per homines, quid est, quod vobis tantum vindicatis? quid est, quod Deum a muneribus suis excludere contenditis; concedite Deo praestare quae sua sunt. Non enim potest id munus ab homine dari, quod divinum est. Si sic putatis, prophetarum voces et Dei promissa inanire contenditis, quibus probatur, quia Deus lavat, non homo. Adest contra vos David propheta, qui ait in Psalmo L. *Lavabis me et super nivem dealbabor* (v. 9.): Item in eodem Psalmo: *Deus lava me ab injustitia mea, et a delicto meo munda me* (Ibid. 4.); *lava me*, dixit; non dixit: Elige per quem laver: et Isaias propheta sic dixit: *Quoniam abluet Dominus sordes filiorum et filiarum Sion* (Isai 4, 4). Sion Ecclesiam esse in tertio libro probavimus; ergo Deus lavat filios et filias Ecclesiae. Non dixit: Lavabunt ii, qui se sanctos putant. Dignamini ut vel prophetae vos vincant, vel sic agnoscite, quia non lavat homo, sed Deus. Quamdiu dicitis: „Qui non habet quod det, quomodo dat?“ Videte Dominum esse dato-

rem; videte Deum unumquemque mundare, sordes enim et maculas mentis lavare non potest nisi Deus, qui ejusdem fabricator est mentis. Aut si putatis, quia lavacrum vestrum est, dicite, qualis est ipsa mens, quae per corpus lavatur; aut quam habet formam; aut quo loco in homine habitet; hoc homini scire negatum est. Ergo quomodo putas, quia lavas, qui nescis, quale sit quod lavas? Dei est mundare, non hominis; ipse enim per prophetam Isaiam promisit se loturum, dum ait: *Et si fuerint peccata vestra velut coccum, ut nivem inalbabo* (Ib. 1, 18.) *Inalbabo* dixit, non: Faciam inalbari. Si hoc Deus promisit, quare vos vultis reddere, quod vobis nec promittere licet, nec reddere, nec habere? ecce in Isaia se promisit Deus inalbare peccatis affectos, non per hominem. Revertimini ad Evangelium; videte quid in salutem generis humani sit pollicitus Christus; cui cum mulier samaritana aquam negaret, tunc a Filio Dei dictum est quod praescribat praesumptionibus vestris: *Aquam*, inquit, *quam ego do, qui biberit, non sitiet in aeternum* (Joan. 4, 13). *Aquam quam ego do*, inquit; non dixit: Quam dederint, qui se sanctos putant, sicut vobis videmini; sed se dixit daturum. Ipse est ergo qui dat; ipsius

est quod datur; quid est, quod vobis tota importunitate vindicare contenditis?

5. Cum hanc rem cumulet[1]) Joannes Baptista, qui praecursor venerat Salvatoris, cum multos tingeret in poenitentia et remissa peccatorum, nunciavit Filium Dei esse venturum; cujus verba haec sunt: *Ecce venit, qui vos baptizet* (Joan. 1, 33): Et tamen non legimus post Joannem Christum aliquem rebaptizasse; quod ergo dixit: *Qui vos baptizet*, veniens Christus illo tempore post Joannem tinxit. Promissum erat temporibus nostris, ut ipse daret quod hodie datur; secundum quod ait: *Aquam quam ego do, qui biberit, non sitiet in aeternum* (Ibid. 4, 13). Nam et discipuli Joannis, cum dicerent magistro suo: *Ecce quem baptizasti:* baptizabat quidem; sed per manus apostolorum, quibus leges baptismatis dederat. Denique lectum est alio loco: *Nam ipse neminem baptizavit, sed discipuli ejus* (Ibid. 2). In hac re omnes discipuli ejus sumus, ut nos operemur, ut ille det, qui se daturum esse promisit; et tamen cum Joannes infinita millia hominum baptizaret jam Christo praesente,

---

[1]) *Cumulet* i. e. confirmet. Infra *remissa* idem ac remissio.

operabatur servus, et vacabat Dominus antequam baptizandi daret formam. Peractum non modicum tempus millia hominum in poenitentia et remissione tincta sunt peccatorum. Sed nemo tinctus fuerat in Trinitate; nemo adhuc noverat Christum; nemo audierat esse Spiritum sanctum. At ubi venit tempus plenitudinis, certo tempore dedit leges baptismatis Filius Dei; et dedit viam, qua iretur ad regna coelorum; etiam tunc praecepit dicens: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Matth. 28, 19). Ex ea die oportuit fieri quod mandatum est; ante tempus noluit emendare quod operatum est, ne licentiam rebaptizandi daret; quamvis alterum fuerit baptisma Joannis, et alterum sit Christi. Baptisma Joannis ante legem[1]) pro

---

[1]) Ante legem i. e. ante institutum baptismum. Censet Optatus Joannis baptismum ex quodam veluti privilegio antequam institutus esset Christi baptismus, salutarem fuisse atque adeo eos, qui illum acceperant, salutem esse consecutos non quidem quasi jure et vi legis ordinariae, sed per vim; et idcirco eo tempore neminem fuisse rebaptizatum; hoc vero privilegium novi baptismi institutione cessasse; hinc si qui post institutum baptismum a Christo, baptismo abluebantur Joannis, oportebat, ut hi Christi acciperent baptismum, ut factum est Ephesi (Act. 19, 1 ss.).

pleno voluit esse, quod non erat plenum; et tamen supra memorata millia hominum, quia in Deum crediderant, quamvis ignorarent Filium Dei et Spiritum sanctum, regnum coelorum eis denegare non potuit. Inde est vox Filii Dei dicentis: *A diebus Joannis usque in hodiernum regnum Dei vim patitur; et qui vim faciunt, diripiunt illud* (Matth. 11, 12). Ideo dixit: *Vim faciunt*, quia adhuc baptizabat Joannes. Denique quia alterum tempus erat ante praecepta, alterum post praecepta: qui post praecepta, in nomine Salvatoris baptizati sunt, in regnum legibus intraverunt; qui ante praecepta, sine lege vim fecerunt, sed exclusi non sunt. Ergo ante praecepta, baptisma Joannis, cum esset imperfectum, pro perfecto judicatum est ab eo, cui nemo judicat: et quasi limes quidam fixus esset jussionis inter tempora antecedentia et sequentia, cum apud Ephesum baptizarentur aliqui in baptismate Joannis post praecepta, hos videns beatissimus Paulus, interrogavit: *An accepissent Spiritum san-*

Qua occasione Paulus non interrogavit post personam operarii i. e. de ministro, ut donatistae facere solent, sed post rem i. e. de baptismo, qui cum collatus non fuerit secundum legem a Christo statutam et in nomine ss. Trinitatis, merito invalidus habebatur.

ctum (Act. 19, 2.)? dixerunt se illi nescire, an esset Spiritus sanctus; et dixit illis: *Ut post baptisma Joannis acciperent Spiritum sanctum* (Ibid. 3, 4). Sic enim baptizati erant, quemadmodum multi a Joanne fuerant baptizati. Sed qui ante legem baptizati sunt, ad indulgentiam pertinuerunt; quia praesens fuerat, qui indulgentiam daret; non erant ex toto rei, qui legibus non fuerant occupati. Hi vero, qui apud Ephesum post legem Joannis baptismate baptizati fuisse leguntur, post leges in sacramento erraverant; quia jam introductum fuerat baptisma Domini, et exclusum fuerat servi. Et ideo, quia post mandata divina legibus debuerant ire in regnum, non per violentiam; jam enim terminum temporis fixerat Christus dicendo: *A diebus Joannis usque in hodiernum* (Matth. 11, 12). Post hodiernum jam non licebat quod fieri licuit; quare nolite vobis blandiri de dicto apostoli Pauli, qui non post personam operarii interrogavit, sed post rem; cui res, non persona displicuit. Denique baptisma Salvatoris jussit, ut discerent, qui non noverant, quia non ipsum, sed aliud acceperant. Vos vero quid immutatis? si res potuistis mutare, recte feceritis; si tamen de lege aliquid feceritis. Paulus dixit: *In quo baptis-*

mate baptizati estis (Act. 19, 3.)? Et dixerunt illi: *Joannis*, persuasit eis, ut baptisma Christi acciperent. Vos non dicitis, quid accepistis, sed a quo accepistis; et insectamini personas hominum, et vultis iterare quod semel est; qui baptizati erant apud Ephesum, crediderant in poenitentiam et remissionem peccatorum; recte illis dictum est, ut baptizarentur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Vos vero quid mutatis in hominibus, qui jam dixerunt se credidisse in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti? sive ipsum interrogetis, sive aliud, convincamini necesse est peccare vos; sive illud interrogetis quod jussum non est; sive hoc velitis facere, quod jam factum est.

6. Redeo nunc ad illud vestrum quod dicitis: „Qui non habet quod det, quomodo dat?" unde haec vox est: de qua lectione[1]) recitari potest? vox est de vico collecta, non de libro lecta: „Qui non habet quod det, quomodo dat? Haec verba in lege scripta non sunt; nam si (ut vultis) homo dat, Deus vacat; et si Deus vacat, et apud vos est omne quod dandum est, ad vos sit conversio; quos

[1]) *De qua lectione* seu de quo loco, libro Scripturae; *de vico*, de foro communi.

baptizatis, in nomine vestro tingantur. Erubescite beato Paulo clamanti et suam gratulationem profitenti: *Numquid in nomine meo baptizati estis* (1. Cor. 1, 13,)? Ille gaudet, quod duos solos et unam domum baptizaverit: et vos populos rebaptizare contenditis: et peccasse vos et peccare gaudetis, dicentes: „Quid dat, qui non habet quod det?“ Cui creditur, ipse dat quod creditur, non per quem creditur. Denique sub Joanne infinita multitudo hominum baptizata est, probate Joannem aut accepisse aut habuisse quod daret. Illo autem operante dabat Deus, qui dando non deficit; et nunc operantibus cunctis humana sunt opera, sed Dei sunt munera.

7. Jam illud quam ridiculum est, quod quasi ad gloriam vestram a vobis semper auditur: „Hoc munus baptismatis esse dantis, non accipientis:“ et utinam hoc de Deo diceretis, qui hujus rei dator est. Sed quod stultum est, vos dicitis esse datores. Si ita est, et nos et vos teneamus singulos gentiles: vos qui vos sanctos dicitis, interrogate eum quem tenetis, an renunciet diabolo et credat Domino; et ille dicat: Nolo. Contra, nos peccatores (ut vultis) interrogemus alterum gentilem, an renunciet diabolo et credat Deo,

etc., et dicat: Renuncio et credo, etc., tum vos tingatis nolentem, nos volentem: dicatur, quis eorum possit ad Dei gratiam pertinere. Utique sine dubio ille qui credit, non ille, pro cujus voluntate (ut dicitis) sanctitas vestra succedit[1]). Operarios vos esse vel sero cognoscite: aut si in operario est res ipsa et non in se; hoc sibi vindicent aliqui homines in artibus suis, ut quia sic provocatis, ad res divinas etiam artes comparemus humanas. Cum pretiosus inficitur color, natura saepe convertitur, dum confectione vellus candidum purpurascit: sic alba lana regalem transit in purpuram, quomodo catechumenus in fidelem: utique dum incipit esse quod non erat, desinit esse quod fuerat. Lana et colorem mutat et nomen: et homo et vocabulum mutat et mentem, consideranda sunt effecta, retractanda sunt efficientia. Dicis a te datum esse, quod homo fidelis effectus est: si hoc totum

---

1) *Succedit*, successum habet, effectum producit vel supplet. Illustrat dein exemplo seu similitudine sacramentorum virtutem, quae non ex opere operantis sed ex opere operato suum producunt effectum. Sicut enim colores non homines mutant lanas, quamvis ab illis colores sint applicandi, ita aqua non persona baptizantis (nisi quatenus hic illam applicat) mutat baptizandum.

tuum est, dicat et operarius artifex purpurae, quod pretiosum colorem in suis manibus habeat, et non procuret pretiosa pigmenta ex oceano multis ignota, quibus tincta vellera per colorem promoveantur in admirabilem dignitatem: non admixto sanguine piscis, purpuram solo tactu conficiat. Si igitur operarius iste per tactum solum dare colorem non potest, sic nec operarius baptismatis ex se sine Trinitate dare aliquid potest. Tale est et hoc, unde modo certamen est. Nam in quo baptizarentur gentes, a Salvatore mandatum est: per quem baptizarentur, nulla exceptione discretum est. Non dixit Apostolus: Vos facite, alii non faciant: quisquis in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizaverit, apostolorum opus implevit. Denique lectum est in Evangelio, Joanne dicente: *Magister, vidimus quendam in nomine tuo expellentem daemonia, et prohibuimus eum, quia non sequitur nobiscum* (Luc. 9, 49.): Sic Christus ait: *Nolite prohibere: qui enim non est contra vos, pro vobis est* (Ibid. 50). Nam et ipsis sic mandatum est, ut opus esset illorum, sanctificatio Trinitatis; nec in nomine suo tingerent; sed in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti: ergo nomen est quod sanctificat, non opus. Intelligite vos vel sero

operarios esse, non dominos; et si Ecclesia vinea est, vites sunt homines et ordinati cultores, quid in dominium patrisfamilias irruitis? Quid vobis quod Dei est vindicatis? quid vultis vestrum esse totum, ubi nec partem habere potestis? nam propter tumorem vestrum, quo in nos intumescitis, increpat corinthios beatissimus Paulus: in se et Apollo actus temporis nostri conformat: *Ne alter in alterum*, inquit, *intumescat* (1. Cor. 4, 6). Ut ostenderet, quia hoc totum sacramentum baptismatis Dei est, ut illic sibi nihil vindicet operarius, sic ait: *Ego quidem plantavi:* hoc est de pagano catechumenum feci: *Apollo rigavit:* hoc est, ille catechumenum baptizavit. Sed ut cresceret quod plantatum et irrigatum est, Deus fecit. Nam et quivis hodie volens vineam suam pastinare, operarium placita mercede conducit; qui curvato dorso et desudatis lateribus, sinus terrae faciat, ubi deponat electa plantaria, et aquam calcatis scrobibus superducat: scrobem fodere et plantaria ponere potest; aquam inducere potest; imperare, ut teneat non potest: est enim hoc solius Dei, de medullis palmitum producere radices coalescentes in terram, et gemmantes oculos, incrementa frondium provocare. Denique beatus apostolus Paulus,

ut vestram praesumptionem tumoremque compesceret, ne se aestimet operarius baptismatis, aut habere dominium, aut de tanto isto munere particulam sibi aliquam vindicare, indicans, quia totum Dei est, sic ait: *Neque qui plantat, neque qui rigat, est aliquid; sed solus Deus, qui ad incrementa perducit* (1. Cor. 3, 6 s.). Operarii inter alios estis intrante sole, hoc est, finito seculo potestis in die retributionis nobiscum de mercede contendere: nolite vobis majestatis dominium vindicare. Nam si ita est, vindicent sibi et ministri, qui mensae dominicae famulantur, ut pro humanitate exhibita ab invitatis gratulatio eis referatur. Christi vox est invitantis: *Venite benedicti Patris mei* (Matth. 25, 34.): veniunt gentes ad gratiam; exhibet ille qui invitare dignatus est; ministerium exercet turba famulorum: non famulantibus sed pascenti referendae sunt gratiae. Vos cum ministri sitis, inverecunde totum vobis convivii dominium vindicatis; cum se et ceteros beatissimus Paulus famulos cum humilitate fateatur: ne quis putaret in solis apostolis aut episcopis spem suam esse ponendam, sic ait: *Quid est enim Paulus, vel quid Apollo? utique ministri ejus, in quem credidistis* (1. Cor. 3, 4.): est ergo

in universis servientibus non dominium, sed ministerium. Vides ergo jam, frater Parmeniane, ex tribus speciebus supra memoratis, illam primo tripartitam esse immotam, invictam et immutabilem: operantis vero temporariam esse personam.

8. Restat jam de credentis merito aliquid dicere, cujus est fides, quam Filius Dei et sanctitati suae anteposuit et majestati[1]; non enim potestis sanctiores esse, quam Christus est: ad quem cum mulier illa veniret, cujus filia erat mortua, et rogaret, ut suscitaretur, nihil promisit de virtute sua, sed post fidem interrogat alienam, ut si mulier crederet, pro matris credulitate filia surgeret; si non crederet, virtus Filii Dei feriata cessaret. Interrogatur mulier, respondit se credere fieri posse quod rogabat. Jubetur ire, redit ad domum mulier, invenit puellam vivam, quam dimiserat mortuam. Non ruit in oscula, non properat in amplexus; sed redit, ut Salvatori gratias ageret: et ut ostenderet Filius Dei se vacasse, fidem tantummodo operatam esse: *Vade*, inquit, *mulier, in pace, fides tua te salvavit* (Luc. 8, 48). Ubi est quod dicis,

---

[1]) *Quam Filius Dei* etc. quatenus nimirum sacramentorum effectum conferre non vult nisi credenti.

dantis est, non accipientis? Quid vobis videtur et centurionis fides? cujus puer cum male haberet, Salvatorem petiit, ut ab eo mortem repelleret. Jam Christus pereuntem veniebat ad puerum, sic eum centurio tenuit, ut indignitatem tecti sui confessus, quod Filius Dei totus non deberet intrare, sed suam virtutem mittere, qua puer fugata morte, reviviscere potuisset. Non fortitudo centurionis, non sapientia laudata est, sed fides: *Et curatus est puer in illa hora* (Matth. 8, 13.). Certe dantis est, non accipientis[1]). Multa sunt hujusmodi in Evangelio de fide perfecta, sed vel tria complenda sunt fidei testimonia. Quid vobis videtur et illa mulier, quae de secreto causae feminarum, cum per annos duodecim laboraret, et omnem substantiam suam in medicos erogasset, cum videret a Filio Dei tantas celebrari virtutes, processit in turbam, videt medicum, videt et populum: cogebat illam dolor, ut medicinam peteret: pudor impediebat, ne causam suam

---

[1]) *Certe dantis est, non accipientis.* Haec ironice sunt dicta adversus donatistas, quorum haec erant verba, quae triplici exemplo seu facto ex Evangelio refellit. Ex hoc enim liquet, Christum non invitis sua obtrudisse beneficia, sed ea concessisse credentibus et merito fidei suae ad illa se disponentibus.

coram masculis indicaret. Invenit consilium tacita fides: *Mittam*, inquit, *manum meam, et tangam fimbriam vestimenti hujus, et sana fiam.* Nemine vidente inter turbas manum misit, tetigit et sànata est; nec ausa est indicare quod ausa non fuerat petere. Sed ne fructus fidei apud ignorantes latere videretur, sic Salvator ait: *Quis me tetigit?* Mirati sunt discipuli ejus, dicentes: *Turbae te comprimunt; tu dicis: Quis me tetigit?* Et Christus: *Quis me, inquam, tetigit? sensi a me exisse virtutem* (Luc. 8, 43 ss.). Sic mulier confessa est se tetigisse et sanam esse. Jamdudum pro filia mater petiit, pro puero Centurio postulavit: hoc loco nec mulier petiit, nec Christus promisit; sed fides quantum praesumpsit, exegit: certe dantis est, non accipientis.

9. Nam quod ad amplificandos tractatus tuos, frater Parmeniane, Naaman syrum, quasi immaturam quandam durissimorum nascentium vulnerum massam, diu describere voluisti, quid hoc ad praesentem pertinet causam? Bene hoc diceres et longa oratione recte uti potuisses, si invenires aliquem catechumenum scabrosissimis moribus, qui gereret durissimam mentem, qui lenissimam gratiam aquae salutaris accipere de-

trectaret. Bene hominis innovationem verbis a te dictis ostenderes: bene veternosam naturalem duritiam in infantilem carnem immutari ac molliri posse monstrares. In hoc vero negotio, quod inter partes tempore praesenti tractatur, ut quid a te talis commemorata est lectio? In qua non legitur aliquis illum leprosum syrum ante dictum vel jussione Elisaei lavisse, ut merito denuo melius lavaretur (4. Reg. 5). Quod et si fieret, nec sic vobis occurreret, quod recte imitari possetis. Non enim legitur ille prius lavisse in fluminibus Syriae, aut ab aliquo lotus esse et nihil profecisse. Nam et si hoc legeretur, non ad Elisaei laudem (qui non lavit, sed consilium dedit), sed ad Jordanis gloriam pertineret, illi homini in eo flumine primitivam gratiam provenisse, in quo postea sub Joanne per confessionem in poenitentiam populorum peccata fuerant moritura.

10. Postremo, qualis est illa pars tractatus tui de coelestibus nuptiis, ubi spem amputans futurorum, totum in praesenti tempore posuisti dicendo a societate vestra projectum esse eum, qui janitores et ministros fefellerit vestros, ut a communione fidelium foras cum injuria mitteretur. Si ita est[1]),

[1]) *Si ita est*, si scil. haec parabola (Matth. 22,

nihil est quod speret fides; nihil quod resurrectio repraesentet; nihil quod in coelis amplius exspectetur; nihil quod rex ille coelestis et paterfamilias Deus in suo convivio agnoscat, cum praesentia multorum gaudeat et de aliquorum absentia contristetur, et multos dicat vocatos, paucos vero electos (Matth. 22, 14.); nihil erit, quod irascatur vestem nuptialem non habenti, cum Filius Dei ipse Christus sit sponsus et vestis et tunica natans in aqua, quae multos vestiat et infinitos exspectet, nec vestiendo deficiat. Sed ne quis dicat temere a me Filium Dei vestem esse dictum, legat Apostolum dicentem: *Quotquot in nomine Christi baptizati estis, Christum induistis* (Gal. 3, 27). O tunica semper una et immutabilis! quae decenter vestiat et omnes aetates et formas, nec in infantibus rugatur, nec in juvenibus tenditur, nec in feminis immutatur. Aderit profecto ille dies, ut coelestes nuptiae incipiant celebrari: illic qui baptisma singulare servaverint, securi

---

1 ss.) tantum intelligi debet de eo, quem indignum e vestro ejecistis coetu, nihil est quod speret fides etc. Cum enim hac parabola evidenter adumbretur regnum coelorum, si illius significandi vis tam jejuno exhauritur sensu, nihil ergo amplius nobis sperandum, exspectandum relinquetur.

discumbent. Nam quicunque a vobis se rebaptizari consenserit, hujusmodi homini non denegatur resurrectio, quia credidit in resurrectionem carnis; resurget quidem, sed nudus. Sed quia nuptiali veste a vobis se exspoliari permisit, hanc patrisfamilias auditurus est vocem: Amice, hoc est dicere, agnosco te; aliquando renunciaveras diabolo, et ad me conversus fueras; et dederam tibi vestem nuptialem: ut quid sic venisti non habens quod tibi dedi? hoc est dicere: Quare non habes quod tibi dedi? Nemo enim potest irasci non habenti rem, quae data non sit. Vestem nuptialem inter istos acceperas, et solus non habes? quare nudus et lugubris venisti? quis tibi detraxit spolia? quas fraudulentas adisti fauces? quos incurristi latrones? Quotquot tales venturi sunt, locum in illo convivio non habebunt.

11. Et ut vel sero compendium faciam, credo etiam hoc sufficere, etsi tot probationes minime diceremus[1]): vobis absentibus, verbo

[1]) *Diceremus*, proponeremus, afferremus; hoc unum, quod modo proponam, sufficiat. Sint *verbo tenus* verbi, exempli gratia baptizati mille vobis absentibus i. e. a nobis, non a vobis; ex his defuncti sint conditione naturae humanae jam centum, antequam reliquos rebaptizetis, primo resuscitate sepultos etc.

tenus baptizati sunt mille: ex his sorte sua defuncti sunt centum. Abstinete paulisper ab hoc scelere manus. Sanctitas, ut dicitis, vestra primo resuscitet sepultos; emendet, si potest, mortuos; et sic revertatur ad vivos. Si mortuos suscitare non potestis, ut quid viventibus conamini manus inferre? nisi ut compleatur quod per Ezechielem prophetam locutus est Deus, dicens: *Ut occiderent animas, quas non oportuit mori* (Ezech. 13, 19).

LIBER VI.

In hoc sexto libro ostenditur episcopos partis Donati contra legem fregisse altaria, et inconsiderate conflasse, et passim vendidisse vasa dominica, et lavisse quae lavanda non erant, et mitellas puellis mutasse, de quibus nulla scriptura legitur.

1. Ut mihi videtur, liquido demonstratum est, in divinis sacramentis quid nefarie feceritis. Jam illa ostendenda sunt, quae crudeliter ac stulte vos fecisse negare minime poteritis. Quid enim tam sacrilegum, quam altaria Dei (in quibus et vos aliquando obtulistis) frangere, radere, removere? in quibus et vota populi, et membra Christi portata sunt: quo Deus omnipotens invocatus sit: quo postulatus descenderit Spiritus sanctus: unde a multis et pignus salutis aeternae, et tutela fidei, et spes resurrectionis accepta est. Altaria, inquam, quibus fraternitatis munera non jussit Salvator imponi, nisi quae essent de pace condita: *Depone*, inquit, *munus tuum ante altare, et redi prius, concorda cum*

fratre tuo, ut possit pro te sacerdos offerre (Matth. 5, 24). Quid est enim altare, nisi sedes et corporis et sanguinis Christi? haec omnia furor vester aut rasit, aut fregit, aut removit. Hoc igitur inexpiabile nefas, si de aliqua ratione descendit, uno modo fieri debuit. Sed, ut aestimo, alio loco copia lignorum frangi jussit, aliis vero ut altaria raderent, lignorum inopia imperavit; ut autem alii removerent, ex parte verecundia persuasit: ubique tamen nefas est, dum tantae rei manus sacrilegas et impias intulistis. Quid perditorum conductam referam multitudinem, et vinum in mercedem sceleris datum? quod ut immundo ore sacrilegis haustibus biberetur, calida[1]) de fragmentis altarium facta est. Si livoris judicio nos vobis sordidi videbamur, quid vobis fecerat Deus, qui illic invocari consueverat? quid vos offenderat Christus, cujus illic per certa momenta corpus et sanguis habitabant? quid offendistis etiam vos ipsi, ut illa altaria frangeretis, in quibus ante nos per longa temporum spatia, sancte (ut arbitramini) obtulistis[2])? Dum impie perse-

---

[1]) *Calida facta est*, ut admisceretur vino, nam communis erat aquae calidae usus apud antiquos. Du Pin.

[2]) Loquitur de altaribus illarum basilicarum, quas

quimini manus nostras illic, ubi corpus Christi habitabat, feristis et vestras. Hoc modo judaeos estis imitati: illi injecerunt manus Christo in cruce: a vobis percussus est in altari. Si catholicos illic insectari voluistis, vel vestris illic antiquis oblationibus parceretis: ibi modo superbus inventus es, ubi jamdudum humilis offerebas: ibi libenter peccas, ubi pro multorum peccatis orare consueveras. Hoc faciendo in numerum sacrilegorum sacerdotum libenter intrastis, sociati sceleribus profanorum, de quibus apud Dominum Elias propheta querelam deponit: his enim locutus est verbis, quibus et vos inter alios ab ipso accusari meruistis: *Domine*, inquit, *altaria tua confregerunt* (3. Reg. 19, 10). Dum dicit *tua*, indicat quia res est Dei, ubi Deo aliquid a quocunque oblatum est. Sufficeret insaniae vestrae, quod membra laniastis Ecclesiae; quod Dei populos jamdudum in unitate positos vestris seductionibus divisistis. Inter haec omnia vel altaribus parceretis. Cur vota et desideria hominum cum ipsis altaribus confregistis? illinc enim

---

a Juliano acceperant, postea vere catholicis reddiderant. *Manus nostras*, quae scil. in illis sacrificium eucharisticum offerebant.

ad aures Dei ascendere populi solebat oratio: cur concidistis precibus viam? et ne ad Deum supplicatio de more solito ascensum haberet, impia manu quodammodo scalam subducere laborastis; et tamen cum omnium vestrum una sit conjuratio, in hoc titulo simili errore dissimiliter deliquistis. Si suffecerat removere, non licuit frangere: si oportuit frangere, rasisse peccatum est: si enim non licuit, sicut inter vos placuit, recte videtur fregisse, qui fregit. Jam reus est, qui majorem partem radendo servavit. Quae est ista nova et stulta sapientia, novitatem quaerere in visceribus vetustatis[1]), et remota quasi quadam corporis cute, in latente corpore cutem quasi alteram quaerere? Donum, quod ad se pertinet et in se totum est, quod unum est, inde cum aliquid fuerit ablatum, minui potest, non potest immutari. Rasisti equidem quod tibi visum est: sed adhuc ibi est quod odisti. Quid quod si sic conjurastis, ut quae

[1]) *Novitatem quaerere* etc. Quam insipiens putare altare alioquin vetus novum fore, dummodo ejus radatur superficies, cutis. *Donum.* Altaris consecratio unica et indivisibilis est, unde cum ex altari aliquid abstuleris, minuere potes altare, at non immutare, hoc est, e consecrato impurum aut ex impuro sacrum reddere. Du Pin.

a nobis in nomine Dei in ipso ministerio tacta sunt, immunda viderentur: quis fidelium nescit, in peragendis mysteriis ipsa ligna linteamine cooperiri? Inter ipsa sacramenta velamen potuit tangi, non lignum; aut si tactu possunt penetrari velamina, ergo penetrantur et ligna; si penetrari possunt ligna, penetratur et terra; si a vobis lignum raditur, et terra, quae subter est, fodiatur, altam facite scrobem, dum pro vestro arbitrio quaeritis puritatem. Sed observate, ne veniatis ad inferos, et illic inveniatis Core, Dathan et Abiron schismaticos, magistros scilicet vestros. Ergo et fregisse vos et rasisse constat altaria: quid est, quod in hac re subinde vester quasi languere visus est furor? videmus enim vos postea mutasse consilium, et altaria a vobis jam non frangi, nec radi, sed tantummodo removeri. Si hoc sufficiebat, illa quae prius a vobis facta sunt et vos indicatis, quia fieri minime debuerunt.

2. Hoc tamen immane facinus a vobis geminatum est, dum fregistis etiam calices, Christi sanguinis portatores: quorum species[1])

---

[1]) *Species* i. e. partes. Reprehendit deinde illos Optatus, quod calices *inconsiderate* vendiderint, scil. sordidis mulieribus vel ipsis paganis, qui calices in sordidos emebant usus, ut infra refert.

revocastis in massas, merces nefariis nundinis procurantes, ad quam mercem nec emptores eligere voluistis: avari dum venditis; sacrilegi dum inconsiderate vendidistis. Passi estis etiam comburi manus vestras[1]), quibus ante nos eosdem calices tractabatis. Eam rem cum passim vendi jussistis, emerunt forsitan in usus suos sordidae mulieres, emerunt pagani, facturi vasa, in quibus incenderent idolis suis. O scelus nefarium! o facinus inauditum! auferre Deo quod idolis praestes, subducere Christo quod proficiat sacrilegio.

3. Sed video hoc vos loco invidiam nobis falso conflantes ad Aggaeum prophetam velle confugere, ubi scriptum est: *Quae tetigerit pollutus, polluta sunt* (Aggaei 2, 14). Livore interveniente facile est iratis jactare convicium; sed semper dum intenditur crimen, necessaria est manifesta probatio. Quis enim nostrum intravit templa? quis vidit sacra sacrilega? pollui homines possunt fumis, nidoribus, sacrilegiis, sacrificiis, sanguine: sed in hac causa quis ingressus est templum?

---

1) *Comburi manus vestras.* Censentur comburi manus, cum comburuntur, igne liquefiunt vasa, calices, in quibus oblatus et confectus fuit sanguis Christi.

quis incendit idolis? quis immundis nidoribus maculatus est? quis sanguinem vel pecudis immundae, vel hominis fundi aspexit? quem probatis ad aliquod facinus commodasse consilium? in societate alicujus sceleris vel unum episcopum convincite, si potestis. De nescio quo Primate suspicamini, qui eodem tempore ambulasse dicebatur. Suspicio non est idoneum crimen. Quis eum accusavit? quis eum convicit? ubi vel erubuit, vel confusus est? servate vobis suspiciones vestras. Igitur, sicut supra diximus, in hac causa quidquid aspere fieri potuit[1], dum illa res in origine revocatur, ad principes vestros pertinere monstravimus: unde est quod catholicos quasi pollutos appellas? an quia voluntatem et jussionem Dei secuti sumus, amando pacem, communicando toto orbi terrarum, sociati orientalibus: ubi secundum hominem suum natus est Christus; ubi ejus sancta sunt impressa vestigia; ubi ambulaverunt adorandi pedes; ubi ab ipso Filio Dei factae sunt tot et tantae virtutes; ubi eum sunt tot apostoli comitati; ubi est septiformis Ecclesia, a qua vos concisos esse non solum non

---

[1]) Scil. a Macario, qui conatus est vos ad originem, ad Ecclesiam catholicam revocare, reducere.

doletis, sed quodammodo gratulamini. Quia unitatem Deo placitam amavimus, pollutos vocatis: quia corinthiis, galatis, thessalonicensibus assensum accommodavimus communionemque conjunximus, pollutos vocatis: quia furtivas[1]) vobiscum non legimus lectiones, pollutos vocatis: aut negate vos alienas lectiones legere, si potestis. Ut quid audetis epistolas ad corinthios scriptas legere, qui corinthiis communicare noluistis? ut quid ad galatas, ad thessalonicenses scripta recitatis, in quorum communione non estis? Cum haec omnia ita esse constet, intelligite vos ab Ecclesia sancta esse concisos, et nos non esse pollutos. Ubi est ergo quod tibi putas Aggaeum prophetam posse succurrere? Igitur altaria et vasa supra memorata, et in manibus vestris jamdudum fuerant et in nostris: si infamatis manus nostras, quare illic damnatis et vestras? Sed dicitis lectum esse: *Quod tetigerit pollutus, pollutum est:* fac aliquem pollutum esse, ut possint ab eo tacta videri polluta: esto si solus sit tactus et non interveniat invocatio nominis Dei, quae et

---

[1]) *Furtivas.* Scripturae lectiones idcirco videtur vocare furtivas, quod donatistae non communicarent cum illis ecclesiis, ad quas erant missae, hinc illas quasi furabantur.

tetigerit pollutus polluta erunt, inquinari possunt si de Deo taceatur. Nam si sit invocatio nominis Dei, ipsa invocatio sanctificat et quod pollutum esse videbatur. Denique cum ducenta et quinquaginta thuribula, quae sacrilegorum et peccatorum manibus portabantur, cum eosdem peccatores absorberet terra, remanserunt de manibus eorum excussa thuribula. Et dum dubitaret Aaron sanctus sacerdos quidnam de iis faceret, audivit vocem Dei dicentis: *Tolle Aaron haec vasa et fac inde laminas, et pone in angulis arcae testamenti Domini, quoniam licet illi peccaverint, qui ea ferebant, tamen vasa illa sancta sunt, quia nomen meum illic invocatum est, dicit Deus* (Num. 16, 37, 38.): et utique plus est portare, quam tangere. Ergo jam liquido apparet, ex invocatione nominis Dei posse aliquid sanctificari, etiam si peccator invocet Deum; non enim tantam vim potest habere tactus, quantam habet divini nominis invocatio: nam et vos, qui vobis de vestra sanctitate praesumitis, dicite, si tactus sanctificat aut invocatio; utique invocatio, non tactus: aut si de solo tactu praesumitis, tangite tabulam, lapidem, vestem: videamus an sancta esse possint, si de Deo taceatur.

4. Jam illud quam stultum, quam vanum est, quod ad voluntatem et quasi ad dignitatem vestram revocare voluistis, ut virgines Dei agere poenitentiam discerent; ut jamdudum professae signa voluntatis capitibus postea vobis jubentibus immutarent; ut mitellas[1]) alias projicerent, et alias acciperent. Primo dicite nobis, ubi vobis de mitellis aliquid mandatum est? virginitas enim voluntatis res est, non necessitatis. Denique stabularius ille Paulus apostolus, cui confossus peccatorum vulneribus populus commendatus est (Luc. 10, 34. 35.), duos denarios, quos erogasset, acceperat, duo scilicet Testamenta, haec per doctrinam quasi sumptus impendit;

---

[1]) *Mitellas.* Mitella seu mitra generatim vittae seu fasciae genus est, quo redimitur aliquid. Eo vero tempore, de quo scribit Optatus, ornamenti species fuit earum virginum, quae virginitatem erant professae. Jam vero donatistae cogebant virgines catholicas vel per vim vel etiam si ad eorum partes transirent, mitellas deponere, pristinum habitum resumere, poenitentiam agere iterumque profiteri virginitatem, quod graviter carpit Optatus noster, tum quod professio semel facta semper esset valida, novaque professio sensu careret, cum alteri sponso, alteri Domino se nullatenus consecrarent; tum ratione periculi, quod ejusmodi virgines ad pristinam conditionem redactae facile a proposito suo deficerent, ut supra jam est conquestus l. 2. n. 19.

docuit quomodo conjugales christiani debeant vivere: a quo cum quaereretur quid de virginibus praeciperet, respondit nihil esse mandatum. Confessus est se duo Testamenta, hoc est, duos denarios erogasse: expliciti erant quodammodo sumptus, sed quia qui saucium commendaverat, promiserat se redditurum quidquid in curam amplius erogasset, post impensos duos denarios, non praecepta sed consilium erogat Paulus ad virginitatem; nec impedimento est volentibus, nec nolentes impellit aut cogit: *Qui dederit virginem suam, bene facit: et qui non dederit, melius facit* (1. Cor. 7, 38). Haec sunt verba consilii: nec ulla sunt praecepta conjuncta, vel de qua lana mitella fieret, aut de qua purpura pingeretur: non enim hoc panno potest virginitas adjuvari: non inde compescuntur aestus animi, quos interdum aetas accendit: non inde sublevatur mens, quae nonnunquam desideriorum ponderibus premitur. Nam si ita esset, non una, sed plurimae virginis capiti imponerentur, ut quotiescunque animum carnis desideria pungerent, contra impugnationem mentis mitellarum numerus dimicaret. Res inventa est ad signum capitis, non ad remedium castitatis. Denique talis pannus et errare, et rodi,

et perire potest; et tamen virginitas, si illaesa sit, sine mitella tuta esse potest. Spiritale nubendi hoc genus est: in nuptias sponsi jam venerant voluntate et professione sua; et ut secularibus nuptiis se renunciasse monstrarent et junctas spiritali sponso, solverant crinem [1]), jam coelestes celebraverant nuptias. Quid est quod eas iterum crines solvere coegistis? quid, inquam, quod ab ipsis per vos exacta est secunda professio? quis est alter spiritalis sponsus, cui iterum nuberent? quando mortuus est, cui nupserant, ut iterum nubant? nudastis denuo capita jam velata, de quibus professionis detraxistis indicia, quae contra raptores aut petitores videntur inventa. In mitella indicium est voluntatis, non castitatis auxilium: ut rem jam Deo devotam nec qui sponsabat perseveret petere, aut ne raptor audeat violare: signum est ergo, non sacramentum virginitatis. Igitur hujusmodi virgines, quae jam spiritaliter nupserant, quasi secundas coegistis ad nuptias, et ut crines iterum solverent, imperastis. Hoc nec mulieres patiuntur, quae carnaliter nubunt: ex quibus si alicui maritum mutare

---

[1]) *Solverant crinem.* Sponsae solutis crinibus ad sponsum accedebant.

contigerit, non repetitur temporalis illa festivitas; non in altum tollitur[1]): non populi frequentia procuratur. Detraxistis igitur non capitis ornamenta, sed (ut supra diximus) bonae voluntatis indicia. Jam consecratos Deo sparsistis immundis cineribus crines, jussistis etiam salsa aqua perfundi. Et utinam vel id quod tulistis, velociter reponeretis: protraxistis moras, ut retroactae in pristino habitu, aliquae diutius remanerent, retractis signis, quibus se jamdudum contra petitores et raptores muniverant. Qui cum viderent, praescriptionem[2]) sibi jamdudum oppositam a vobis esse sublatam, de sponsis raptores effecti sunt: nec visus est sibi unus-

---

1) *Non in altum tollitur.* Solebant nubentes curru sublimes a paterna domo in mariti aedes transferri. Huc forte alludit Optatus aut ad aliquem alium ritum usitatum apud poenos. Du Pin.

2) *Praescriptionem.* Haec mitella, quae erat signum virginitatis Deo consecratae, erat praescriptionis instar, qua muniebantur hae virgines adversus raptores et eos, qui illas olim antequam virginitatem essent professae in matrimonium ducere voluerant. Cum ergo donatistae cogerent has virgines ejusmodi mitellas deponere, privabant illas hac tutela easque exponebant raptoribus vel competitoribus, qui illo signo non amplius ab earum ambiendo matrimonio deterrebantur.

quisque peccasse, dum talem rapuit, qualem viderat, quando ut uxorem acciperet postulabat.

5. In hoc genere quanta damna fecistis Deo? quanta lucra diabolo procurastis? conflastis impie calices: confregistis et inconsulte rasistis altaria: puellas miseras non sine opprobrio, ut secundam mitellam acciperent coegistis, cum de prima in lectione[1]) recitari non possit. Et illud praetermittere nequeo, quod nec Deo est placitum, nec a vestris cultoribus excusari, nec ab aliquo homine defendi potest. Per judicia secularia[2]) et leges publicas divinae legis instrumenta exsecu-

---

[1]) *Cum de prima in lectione* i. e. in Scriptura nihil legatur, nihil sit praescriptum.

[2]) *Per secularia judicia.* Haec ad Juliani tempora referenda sunt, qui et basilicas et sacros codices donatistis reddi jussit. Albasp. Exprobrat vero illis Optatus inter alia, quod ad illa recipienda uterentur ministerio officiorum i. e. magistratuum etiam gentilium. Cum vero ait: *Non verear christianus dicere* arcani disciplinam respicit ac significare videtur, se, licet sit christianus, his de rebus silentio alioquin coram profanis tegendis jam loqui posse, cum donatistis prodentibus eaedem innotuerint gentili exsecutioni i. e. magistratui, qui decretum Juliani de reddendis his rebus donatistis exsequebantur. Pallae de quibus infra loquitur, sacra velamina erant, quibus altaria et mysteria tegebantur.

tione officiorum a plurimis extorquenda esse duxistis: volentes soli habere, quod pax in commune possederat. Non verear christianus dicere, quod vobis postulantibus gentilis exsecutio non potuit ignorare: velamina et instrumenta dominica extorsistis, quae jamdudum fuerant in commune possessa: extorsistis cum codicibus pallas: judicio superbiae vestrae, utraque arbitrati estis esse polluta. Nisi fallor, haec purificare properastis: lavistis procul dubio pallas: indicate quid de codicibus feceritis. In omnibus judicium providentiae vestrae debet esse aequale: aut utrumque lavate, aut utrumque dimittite. Quod si aliter facias, corrupisti diligentiam tuam; pallam lavas, codicem non lavas: si in una parte bonum, in altera malum est. Non potes negare offendere te in una, si in altera promereris: et si gaudes, quod in una videaris religiosus, debes et plangere, quia teneris in altera parte sacrilegus.

6. Jam illud quale est, quod in multis locis etiam parietes lavare voluistis, et inclusa spatia aqua salsa spargi praecepistis. O aqua, quae dulcis a Deo creata es, super quam ante ipsos natales mundi sanctus Spiritus ferebatur! o aqua, quae ut purum faceres orbem, lavisti terram! o aqua, quae sub Moyse

(Exod. 15.), ut naturalem amaritudinem perderes, indulcata ligno, tot populorum pectora suavissimis haustibus satiasti! restabat tibi post promotionem non leviter degradari. Praesentia Moysi in te amaritudo moritur, et a schismaticis hodie cum catholicorum turba dulcedo tua vexatur. Pares patimur bellum, pares exspectamus vindicem Deum. Dic, frater Parmeniane, quid vobis fecerat locus? quid ipsi parietes, ut a vobis ista paterentur? An quia illic rogatus est Deus? an quia illic laudatus est Christus? an quia illic invocatus est Spiritus sanctus? an quia vobis absentibus illic prophetae et sancta Evangelia recitata sunt? an quia illic fratrum jamdudum litigantium, concordaverant mentes? an quia unitas Deo placita in qua habitaret, invenerat domum? Indicate, quid illic lavare potuistis? Si catholicorum vestigia et in vico et in plateis calcavimus, quare non omnia emendatis? nam et fovendorum corporum causa, eadem nos et vos lavacra pariter abluerunt; et ante vos frequenter nostrorum loti sunt multi. Si post nos purificanda putatis omnia, lavate et aquam si potestis: aut si vestigia (ut supra diximus) nostra vobis esse videntur polluta, sufficeret terra: ut quid et parietes lavare voluistis,

in quibus humana non possunt poni vestigia? parietes non calcare, sed tantum videre potuimus. Si et quod tangit aspectus lavandum esse censetis, cur cetera dimisistis illota? Videmus tectum, videmus et coelum; haec a vobis lavari non possunt. Illa lavando promeriti estis Deum: ista non lavando, inexpiabile videmini incurrisse peccatum. Cum igitur alibi quasi diligentes essetis inventi[1]): si tamen diligentia dicenda est stultitia, et (ut vero nomine appellem) vanitas vestra: nisi forte quia hoc faciendo, in pavorem misistis populos imperitos, ut quia lota est columna, lavarentur et corpora. Si in his rebus consilium latet, miseros subtiliter decepistis: si talis res sine consilio gesta est, manifesta est vestra hebetudo: haec vos stulte fecisse et a vobis seducti cognoscunt; nec vos ipsi negare poteritis.

7. Quid referam etiam illam impietatem de vestra conjuratione venientem, quia ad hoc basilicas invadere voluistis, ut vobis solis coemeteria vindicetis, non permittentes sepeliri corpora catholica; ut terreatis vivos, male

---

[1]) Locus mutilus, quem Balduinus in 2. edit. ita supplet: *Cum igitur alibi quasi diligentes videri vultis, alibi negligentes estis inventi.*

tractatis et mortuos, negantes funeribus locum. Si inter viventes fuerat certamen, odia vestra vel mors aliena compescat. Jam tacet cum quo paulo ante litigabas: quid insultas funeri? quid impedis sepulturam? quid cum mortuis litigas? perdidisti malitiae fructum: etsi corpora non vis in unum quiescere, animas tamen in uno apud Deum positas non poteris separare.

8. Omnia denique, quae a vobis geruntur, ex toto narrari non possunt: sed tamen concedantur vobis qui erroris hujus magisterium possidetis. Jam et de vestris silere quis posset, de illis scilicet, quos aut factione aut subtilitate, ut vestros faceretis seducere potuistis, non solum masculi, sed etiam feminae: ex ovibus subito facti sunt vulpes, ex fidelibus perfidi, ex patientibus rabidi, ex pacificis litigantes, ex simplicibus seductores, ex verecundis impudentes, feroces ex mitibus, ex innocentibus malitiae artifices. Post quod ad vos delapsi sunt aut delapsae, dolent alios ibi esse ubi nati sunt: bene stantes in lapsus suos invitant: si scirent se gloriam consecutos, felicitate sua tacite fruerentur. Nunc autem perditos transitus suos consolari cupientes, ceteros ut similiter labantur, invitant, et residentes in sinu matris Ecclesiae

quasi pigros et tardos accusant. His enim verbis loqui non erubescunt: „Cai Sei, vel Caja Seja, quamdiu te tenes?" hoc est dicere: imitare lapsus meos, imitare transitus turpes. Quamdiu fidelis vocaris? jam fidem desere, jam poenitentiam disce: vos estis aucupes, et illi aut illae sunt aves. Sed quia non est unum aucupum genus, alii sunt qui arte simplici altis fundatas radicibus in faciem nemoris diffusas arbores petunt, ubi aves simplici volatu naturalibus ramis insidunt: non illic numerantur fraudes, non artificiosa consilia: ars una est et sola capiendi peritia. Illi vos aucupi similes dico, qui post discessum noctis, ante lucis adventum, non aliorum more naturales vadit ad arbores, sed ipse arborem portans, futurum nemus stringit in fascem, aridam arborem nullis radicibus fultam multiplici fraude componit: cui adulterinos inserit ramos, et quae suas jamdudum succisa perdiderat, alienas accipit frondes. Alias aves clausas portat in cavea; evisceratas alias ad imaginem viventium, olim exstinctas, fallacibus ramis quasi viventes imponit. Aliae latent in caveis: aliae quasi viventes videntur in ramis. Jungitur una geminata fraude calliditas; et ut decipi vivarum volantium simplicitas possit, quas mortuas esse constat,

videntur tendere colla cum vocibus; et quae latent in carcere suo, quasi de gutture cantant alieno. Inter alterius imaginem et alterius vocem dolus unus operatur: captivae liberas capiunt, et mortuae viventes occidunt. Tales sunt quos aut rebaptizatione, aut poenitentia sauciastis, ne soli aut solae perisse videantur, alios vel alias secum perire magno studio et labore contendunt.

LIBER VII.

In hoc novissimo libro continetur, traditores qui in primo libello sub nominibus suis et locis et confessionibus sunt demonstrati, non grave peccatum habuisse, qui necessitate, non voluntate peccaverint, bono unitatis etiam tales in communionem recipi potuisse.

1. Post traditores ostensos et sanctam Ecclesiam demonstratam, post repulsas, quas ingerebatis, calumnias, et post peccata vestra, quae a Deo increpari meruerunt ordine suo; et iteratio sacramentorum, et praesumptiones vestrae, et terrores ostensi sunt: jam responsorum dictorumque nostrorum finis esse debuerat: sed quoniam post invidiae silvam securibus veritatis abscissam, video adhuc vestras, vel vestrorum provocationes pullulare, quas vos audio dicere, ad unam communionem[1]) non oportuisse quaeri, cum filios

[1]) *Ad unam communionem.* Compellebantur donatistae ad unitatem, ac dicebant: cur nos ad vestram communionem vi adducitis, cum simus traditores et traditorum filii uti dicitis? Albasp.

traditorum vos esse constiterit; ad ea pauca respondeam. Revera sufficiebat sibi Ecclesia catholica habens innumerabiles populos in provinciis universis: sufficiebat et in Africa, licet in paucis; sed Deo vestra separatio non placebat: quoniam divulsa fuerant unius corporis membra: et contra voluntatem Dei fratres a fratribus errabatis. Quamvis domesticum judicium [1]) in parentibus vestris operatum sit, ut ultro recederent, qui pro admissa traditione abjici debuerant: nullum judicium celebratum est, sed sententiae est operatus effectus. Pellendi fuerant post traditionem, de qua sibi in concilio Numidiae confessi sunt: sed ne invidia esset, excusata est judicandi severitas; dum majores vestri ultro invenerunt de reatu consilium, ut cooperto crimine suo, quasi superbi discederent, quibus et dolere et erubescere debebatur. Illi namque si illo tempore bono pacis unitas fieret [2]),

---

[1]) *Domesticum judicium.* Proprio judicio donatistarum parentes seu duces se ab Ecclesia separarunt, nulla concilii alicujus sententia damnati, quamvis damnari mererentur. Ceterum ad haec melius intelligenda cf. l. 1. n. 13 ss.

[2]) Sensus est: Qui confessi sunt in concilio Numidiae se codices tradidisse, non erant puniendi neque excommunicandi, si bono pacis factum fuisset, et ne Ec-

et si ad Ecclesiam catholicam sponte venissent: non sicut vos, quos non sine voluntate Dei adductos esse constat, ut rediretis unde erraveratis (quamvis adhuc erretis), si ad catholicam (ut dixi) sponte venissent, quia traditores fuerant: de talibus recipiendis dubitarent forsitan nostri majores; sed nobis laetandum est, quod tales usque ad nostra tempora minime duraverunt. Ergo hodie negotium novum est, dum vobiscum res, non cum illis agenda est. Quamvis ab ipsis ad vos videatur hereditaria macula esse transmissa: tamen in hoc titulo non potestis rei esse cum patribus vestris, secundum judicium Dei, qui locutus est per Ezechielem prophetam, dicens: *Anima patris mea est*; *et anima filii mea est: anima quae peccat, sola punietur* (Ezech. 18, 4). Quae res jam et antiquis seculis in ipsis natalibus mundi probata est, dum non pertinuit ad Seth filium Adae patris admissum. Sed ne quis dicat alio loco scriptum esse, dicente Domino: ***Mala** patrum usque in quartam progeniem redditurum* (Exod. 20, 5). Illius sunt procul dubio ambae voces; sed non ad unum popu-

---

clesia divideretur. Albasp. Ceterum cf. appendicem huic l. subjectum.

lum sonat utraque. Prima est per Moysem ad certum genus hominum: secunda per Ezechielem ad alterum genus hominum. Dum sciret Deus judaeos apud Pontium Pilatum professuros, ut dicerent: *Sanguis hujus super nos, et super filios nostros* (Matth. 27, 25): de praescientia Deus vidit pro magnitudine culpae parum fuisse quod dicturi erant; et ut competentibus poenis lueretur offensio, ipsis judaeis comminatus est, dicens: *Se mala patrum usque in quartam progeniem redditurum.* Ergo haec vox ad solos judaeos specialiter pertinet. Ceterum illa ad christianos, qua dignatus est promittere non vindicare in filios, si quid peccetur a patribus, nec in patribus si quid a filiis forsitan delinquatur. Temporibus unitatis principes vestri, qui probantur ista fecisse, jam e vivis excesserant, vobis quasi hereditariam maculam relinquentes, quam prius Deus a vobis providentia sua sic diluit, dum inter patres et filios (sicut supra diximus) separavit. Igitur quia tradere peccatum est, videant parentes vestri, quid in judicio Dei respondeant: vestrum tamen (quia aliis temporibus estis) peccatum esse non potest.

2. Inde est quod vos jamdudum in communionem nostram voluimus recipere, quia

vos illo tempore non peccastis, sed principes vestri. Nec quasi ex toto sanctus debet quis de altero judicare: quia scriptum est in Evangelio, Christo dicente: *Nolite judicare, ne judicetur de vobis* (Ibid. 7, 1.): maxime cum nemo ex toto sanctus poterit inveniri. Nam si sunt qui possint non habere peccata, mentiuntur in Oratione dominica, si sine causa indulgentiam postulant dicentes Deo Patri: *Dimitte nobis peccata, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. 6, 12.): cum Joannes apostolus et omnium conscientias prodat, et suam resignet his verbis: *Si dixerimus*, inquit, *quoniam peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est* (1. Joan. 1, 8.): cujus dicti rationem in quarto libro manifestius explanavimus. Sed fac et aliquos esse tota sanctitate perfectos, non licet ut sint sine fratribus, qui ne repellantur, evangelica praecepta reclamant, quibus describitur ager, qui est totus orbis, in quo est Ecclesia et seminator Christus, qui praecepta dat salutaria. E contrario, homo est malus, id est diabolus, qui non in luce, sed per tenebras seminat importuna peccata: et in uno agro nascuntur diversa semina; sicut in Ecclesia non est similis turba animarum. Ager suscipit se-

mina bona vel mala: est diversitas seminum; sed creator unus omnium est animarum; unus dominus agri, ubi nata sunt zizania: duo sunt auctores seminum; sed ager unum dominum habet; ipsum Deum dominum. Illius est terra: illius sunt bona semina: illius est et pluvia. Ideo vos adductos recipere in unitate consensimus, quia nobis non licet vel separare, vel repellere: quamvis peccatores in uno agro nobiscum natos, una pluvia, hoc est, uno baptismate nutritos: quomodo non licuit apostolis de tritico zizania separare: quia separatio sine exterminio fieri non potest: ne dum evellitur quod opus non est, conculcetur quod opus est. Pariter jussit Christus in agro suo per totum orbem terrarum, in quo est una Ecclesia, et sua semina crescere et aliena. Post crementa communia, venturus est judicii dies, qui messis est animarum, sedebit judex Filius Dei, qui agnoscit quid est suum, et quid alienum. Illius erit eligere quid condat in horreo, et quid tradat incendio: quos ad interminata tormenta destinet, et quibus promissa praemia repraesentet. Agnoscamus nos omnes homines esse: nemo sibi usurpet divini judicii potestatem. Nam si sibi totum vindicet quivis episcopus, dicatur quid in judicio

acturus est Christus? satis sit homini, si de peccato suo reus non sit, quam ut de alieno judex esse desideret. Professio denique nostra est, bono pacis vos non repellere. Nefas est enim, ut episcopi faciamus quod apostoli non fecerunt, qui permissi non sunt vel semina separare, vel de tritico zizania evellere.

3. Quod si de recipiendis vobis Catholica dubitaret, nonne vos debuistis unitatis assequi formam[1])? sed exempla in Evangelio lecta proponere noluistis, ut est lectio de persona beatissimi Petri, ex qua forma unitatis retinendae vel faciendae descripta recitatur. Equidem malum est contra interdictum aliquid facere: sed pejus est unitatem non habere cum possis. Quam unitatem ipsum Christum videmus praeposuisse vindictae suae, qui magis omnes discipulos suos voluit in uno esse, quam quod offensus fuerat vindicare: dum nollet se negari, promisit se apud Patrem negaturum esse, qui se negaret, et cum haec ita scripta sint, tamen bono unitatis beatus Petrus, cui satis erat si post quod negavit, solam veniam consequeretur, et prae-

---

[1]) *Debuistis unitatis assequi formam*, debuistis nihil non facere, ut reconciliaremini Ecclesiae catholicae, ut rediretis ad unitatem.

ferri apostolis omnibus meruit, et claves regni coelorum communicandas ceteris solus accepit. Bono unitatis sepelienda esse peccata hinc intelligi datur, quod beatissimus Paulus apostolus dicat caritatem posse obstruere multitudinem peccatorum: *Onera*, inquit, *vestra invicem sustinete* (Gal. 6, 2.): et alio loco ait: *Caritas magnanimis est: caritas benigna est: caritas non zelatur: caritas non inflatur: non quaerit quae sua sunt* (1. Cor. 13, 4, 5.): et bene dixit. Haec enim omnia viderat in apostolis ceteris, qui bono unitatis per caritatem noluerunt a communione Petri recedere, ejus scilicet qui negaverat Christum. Quod si major esset amor innocentiae, quam utilitas pacis et unitatis, dicerent se non debere communicare Petro, qui negaverat magistrum, et Dei Filium Dominum. Possent non communicare (ut supra dictum est) beatissimo Petro: possent contra illum recitare verba Christi, qui promiserat negaturum se esse apud Patrem eum, qui se coram hominibus negasset. Ad quam ormam debet diligenter attendi: de qua dum pauca commemoro, ipsius sancti Petri beatitudo veniam tribuat, si illud commemorare videor, quod factum constat et legitur: dubito dicere peccasse tantam sanctitatem; sed

ipse hoc factum probat, qui et doluit amare et flevit ubertim, qui nec doleret nec fleret, si nulla intervenisset offensio. Potuit utique caput apostolorum ita se gubernare, ut nihil incurreret quod doleret: sed ideo in uno titulo[1]) ejus multa videntur errata, ut posset ostendi bono unitatis omnia debere Deo servari. Et nescio an in altero hoc genus peccati tanti ponderis esse possit, quanto in beato Petro fuisse manifestum est. Quisquis enim forte in aliqua persecutione negavit Filium Dei, in comparatione beati Petri videbitur levius deliquisse si negavit quem non vidit; si negavit, quem non agnovit, si negavit cui nihil promisit, si semel negavit. Nam in beato Petro hoc genus peccati dilatatum est: primo quod cum interrogaret Christus omnes quem se homines dicerent, unus dixit Eliam, alter dixit prophetam: tunc Christus dixisse legitur: *Vos quem me dicitis esse?* et ait illi Petrus: *Tu es Filius Dei vivi* (Matth. 16, 15 s.). Pro qua agnitione laudari ab eo meruit. Ecce ceteris non agnoscentibus Filium Dei, solus Petrus

[1]) *In uno titulo* i. e. in uno peccato. Exaggerat nunc Optatus Petri peccatum, quo inferat unitatis bonum adeo placere Deo, ut magis gratum ei sit, si peccatores vel gravissimorum criminum rei recipiantur, quam si excludantur ab Ecclesia.

agnovit. Deinde sub die passionis, cum diceret Christus: *Ecce teneor et fugietis omnes* (Ibid. 26, 32.), tacentibus ceteris, solus se promisit non recessurum: de praescientia Filius Dei ait: *Petre, antequam gallus cantet, ter me negabis.* Additum est aliud ad pondus peccati, promissum scilicet quod non erat impleturus. Posteaquam in domum Caiphae ductus est Christus, ad mensuram delicti complendam de tanto numero nullus alius interrogatur praeter beatum Petrum: interrogatus primo negat; interrogatus iterum negat; tertio dixit se Christum omnino non nosse: et cantavit gallus; non ut tempora cantu suo distingueret, sed ut peccasse se beatus Petrus agnoseret. Denique doluit amare et flevit ubertim. Ecce, ut supra dictum est, ceteris non agnoscentibus, solus agnovit: ceteris non promittentibus, solus promisit: ceteris nec semel negantibus, ter solus negavit; et tamen bono unitatis de numero apostolorum separari non meruit. Unde intelligitur omnia ordinata esse providentia Salvatoris, ut ipse acciperet claves. Interclusa est malitiae via, ne apostoli animo licentiam judicandi conciperent, et severe contemnerent eum, qui negaverat Christum. Stant tot innocentes, et peccator accipit cla-

ves, ut unitatis negotium formaretur[1]). Provisum est ut peccator aperiret innocentibus, ne innocentes clauderent contra peccatores,

---

[1]) Tria sunt in hoc n. notatu digna. *Primo*, in antecessum rejicit Optatus opinionem quorundam interpretum protestantium, secundum quos Petrus non proprio nomine, sed nomine omnium apostolorum, non suam sed communem edidit fidei professionem dicens: *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Verum bis inculcat Optatus „ceteris non agnoscentibus solus agnovit.“ Quod etiam alii patres tradunt, ut Hilarius (in Matth. c. 14. n. 17.): „Et hoc in Petro considerandum est, fide eum ceteros anteisse; nam ignorantibus ceteris primus respondit: *Tu es Filius Dei vivi.*“ Et iterum (de Trinit. l. 6. n. 37): „Petrus in cunctorum apostolorum silentio Dei Filium revelatione Patris intelligens gloriam beatae fidei suae confessione promeruit.“ Cyrillus hierosolymitanus (cat. 11. n. 3.): „Omnibus autem reticentibus, humanas enim vires excedebat hujusmodi documentum, Petrus apostolorum princeps et supremus Ecclesiae praeco dicit ad ipsum: *Tu es Christus.*“ Basilius seleuciensis (s. in s. Andream ap.): „Petrus sciscitanti Domino statim respondit silentiumque discipulorum tum erubescentium ille solvit.“ Cf. Ambrosium in Luc. l. 6. n. 97; Asterium amasenum hom. in ss. principes apost. n. 2. Cf. Passaglia de praerogativis b. Petri l. 2. c. 3. n. 50. Alterum notatu dignum est, quod de Petro scribit Optatus: „Praeferri apostolis omnibus meruit et claves regni coelorum *communicandas ceteris solus accepit.*“ Idem jam dixerat l. 1. n. 10. Petrum speciali ratione regni coelorum claves accepisse adeo ut hac in

et quae necessaria est unitas, esse non posset. Haec si commemoraretis, communicare cupientes; quando vos catholica pio sinu susci-

---

praerogativa aliis apostolis non omnino sit aequalis, pariter non unus docet Optatus. Praetermissis vero iis, qui id virtute et aequivalenter tradunt, cum ex hisce Christi verbis (Matth. 16, 18 s.) Petri prae ceteris apostolis colligant primatum, non desunt qui diserte id affirment, ut Ambrosius, qui (de poenit. l. 1. n. 33. Opusc. t. 5. p. 23.) clavium potestatem hereditatem Petri vocat; et iterum l. 10. in ev. s. Lucae n. 145: „Denique ille (Petrus) sine metu advenit et constanter qui posterior venerat, primus ingreditur, quasi qui claves regni, ut aliis aperiret, acceperat;" ut Gregorius nyssenus (h. de castig.) „Per Petrum contulit episcopis clavem supernorum honorum." Eulogius alexandrinus (l. 2. c. novatianos ap. Photium cod. 280): „In persona coryphaei et ceteris apostolis talis potestas (clavium) data est." S. Leo I. ep. 10. ad episc. viennens. n. 2: „Petro prae ceteris solvendi et ligandi tradita est potestas." Martinus I. (secr. 2. conc. later.): „Solum ac prae omnibus Petrus accipere meruit a rege regum Christo Deo claves regni coelorum ad aperiendum recte credentibus in eundem Dominum nostrum et claudendum infidelibus haereticis." Stephanus dorensis (in lib. Martino I. oblato secr. 2. conc. lateran.): „Citra dubitationem claves regni coelorum creditae sunt Petro, ac ipse unus magnus secundum veritatem et princeps apostolorum ad aperiendum claudendumque illas promeruit." Ven. Beda (h. 16. in nat. bb. apost. Petri et Pauli, Mig. 94, 223.): „Omni igitur electorum Ecclesiae juxta modum culparum vel poenitentiae

pere dubitaret Ecclesia? cum constet vos non traditores esse, sed filios traditorum.

---

ligandi ac solvendi datur auctoritas. Sed ideo b. Petrus, qui Christum vera fide confessus, vero est amore secutus, specialiter claves regni coelorum et principatum judiciariae potestatis accepit, ut omnes per orbem credentes intelligant, quia quicunque ab unitate fidei vel societatis illius quolibet modo semetipsos segregant, tales nec vinculis peccatorum absolvi, nec januam possint regni coelestis ingredi.“ Quibus luculenter confirmantur quae in praefatione n. 12 s. statuimus. Hinc ab Ephraemo (in ss. Apost. t. 3. opp. p. 464.) *τῶν οὐρανῶν ὁ φύλαξ, ὁ τῶν κλειδούχων πρωτότοκος primogenitus* (cum significatione excellentiae) *clavigerorum* salutatur. Cf. Passaglia de praerog. b. Petri l. 2. c. 8. n. 110 ss. Schrader, de unit. rom. l. 1. n. 174 ss. *Tertium* quod non negligendum, est ratio quam Optatus reddit, cur Petro potius quam alteri apostolo haec potestas fuerit tradita, quae si non certa, pia saltem dici debet. Eandem reddit et Eulogius alex. (l. 2. c Novatian. ap. Photium bibl. cod. 280): „Ideo nec Joanni nec alteri cuiquam discipulo dixit Salvator: Tibi dabo claves regni coelorum etc. sed soli Petro, qui Deum negaturus erat et peccatum lacrymis et poenitentia expiaturus, ut suo ipsius exemplo erga peccatores humanior esset. Alii enim non tentati forsan severius cum peccatoribus egissent.“ Eandem pluribus exponit auctor s. 79. in append. ss. Aug. al. 124. de temp. n. 1, 2. et etiam Damascenus indicat, cum inquirens in rationem, ob quam Deus Petrum labi permiserit, respondet (in sacris paral. t. 2. p. 591.): „Ut per ea, quae passus esset, humaniorem se aliis exhiberet.“

4. Nam aliqui ex vobis volentes nos populis suis contemnendos ostendere, etiam illud miscent tractatibus suis, quod a Salomone propheta dictum est: *Muscae moriturae exterminant olei suavitatem* (Eccle. 10, 1.): et muscas morituras nos appellant: et oleum nominant illum scilicet liquorem, qui ex nomine Christi conditur, quod chrisma post quam conditum est nominatur. Antequam fiat, adhuc oleum est natura simplex; fiet suave, dum de nomine Christi conditur. Ergo tres res sunt, quas Salomon propheta nominavit: oleum, suavitatem et muscas morituras exterminantes suavitatem. Istae tres res loca sua habent in ordine: primo loco est oleum: secundo suavitas de confectione: tertio muscae morientes exterminantes suavitatem. Quisquis est talis tractator ex vobis, probet quomodo nos muscas morituras appellat. Si apud vos putatis esse confectionem, quae det oleo suavitatem, apud vos est oleum et suavitas. Numquid nos exterminamus oleum vestrum, ut merito nos muscas morituras appelletis? quod vestrum est, apud vos est. Et si a vobis ad nos aliquis transitum fecerit, sic a nobis servatur[1]), quomodo a vobis dimittitur: quo-

[1]) *Sic a nobis servatur*, neque enim rebaptizamus.

modo dicitis, quia nos sumus muscae morituræ suavitatem olei corrumpentes, cum post vos nihil tale facimus? aut si a nobis dicitis suavitatem olei corrumpi posse: aut possumus aliquid et damus oleo suavitatem: aut si nos, ut vultis, nihil possumus: remansit oleum tale esse, quale et natum est, quomodo dicitis quia nos sumus muscae moriturae corrumpentes suavitatem olei? Igitur oleum antequam a nobis conficiatur, tale est quale et natum est: confectum, suavitatem ex nomine Christi accipere potest. Quomodo possumus uno facto et conficere et corrumpere? restat ut si oleum de se suave sit, vacet quod agitur ab hominibus, si ab homine in nomine Christi conficitur. Non potest idem operarius duas res repugnantes et contrarias simul facere. Vobis absentibus si conficimus, non corrumpimus. Si corrumpimus, quis ante nos confecerat quod corrumperemus? Quare ne vacet dictio prophetae (si ita est), intelligite quia vos estis muscae moriturae. Vos enim exterminastis non quod natum est, sed quod confectum est, suavitas enim legitur, non natura posse corrumpi. Oleum enim simplex est, et nomen suum unum et proprium habet: confectum jam chrisma vocatur, in quo est sua-

vitas, quae cutem conscientiae mollit exclusa duritia peccatorum: quae animum innovat lenem: quae sedem Spiritui sancto parat, ut invitatus illic, asperitate fugata, libenter inhabitare dignetur. Haec est suavitas olei, quam possunt muscae moriturae corrumpere. Si nos exterminaremus a vobis confectum oleum, merito nos muscas morituras appellare possetis: sed dum quod a vobis unctum est, tale servamus, quale suscipimus, muscae moriturae esse non possumus. Sed dum vos invidiae tempestatibus impulsi quasi in oleum caditis, vos exterminatis in rebaptizatione suavitatem olei illius, quod in nomine Christi confectum est, unde condirentur mores, unde accenderetur lumen mentis ad salutarem et veram intelligentiam. Vos exterminatis rem, ubi oleum fuit et suavitas. Nos quomodo potuimus corrumpere suavitatem, quae ante nos a nullo confecta est? seduxistis homines, rebaptizastis, iterum unxistis. Proh dolor! non sine morte vestra exterminastis quod fuerat de nomine Christi confectum, more muscarum, quae pereuntes exterminant: quia mors est peccatum, quod non habet indulgentiam. Scriptum est, quia *qui peccaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei, nec hic nec in futuro seculo* (Matth. 12, 32.).

Ergo cum et falso nos muscas appelletis, et omnia, quae a nobis fiunt, dissolvere properetis et nos contemnendos aut despiciendos esse dicatis, vobis solis sanctitatem vindicantes: innocentiam proponitis vestram, ut promittatis vos aliena posse donare peccata. Videtis igitur non de nobis, ut disputatis, sed de vobis dixisse beatissimum Paulum apostolum: *Erunt*, inquit, *homines se ipsos amantes, cupidi, gloriantes sibi, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, pacem non custodientes, sine affectu, detractores, immites, sine benignitate* (2. Tim. 3, 2 et seqq.) etc.

5. Nam et illud quale est, quod pro arbitrio tuo Moysi vobis imponere voluisti personam, contra quem Jamnem et Mambrem obstitisse commemorat apostolus Paulus. Si ita est, quae apud vos veritas inveniri potest, cui Catholica videtur obsistere, aut quod apud nos esse mendacium poteris approbare? in una communione esse cum toto orbe terrarum, numquid poteris approbare mendacium? symbolum verum et unicum retinere et defendere, numquid poteris approbare mendacium? Cathedram Petri et claves regni coelorum a Christo concessas, ubi est nostra societas, numquid poteris approbare

mendacium? in ipsa lectione, quae commemorasti, inter ipsas personas considera ordinem rerum, et qui fuerit prior attende. Utique Jamnes et Mambres secundo loco sunt, qui contra Moysem et veritatem falsis artibus militare voluerunt: et antecesserat Moyses, cujus virtutes impugnare frustra conati sunt. Ut Moyses prior est, sic et Catholica prior est: ut Jamnes et Mambres repugnantes obstiterunt, sic et vos rebelles contra veram Catholicam militatis. Quid est ergo quod nomina et nobis et vobis mutare voluistis, nisi ut te sociis tuis comparares aequalem? Sunt enim aliqui ex vobis, qui obliti aut ignari praeteritorum temporum in nos dicant quae pertineant ad eos, qui jamdudum de Catholica lapsi Majorinum ordinaverunt, illi scilicet auctores schismatis et traditionis. Cum adhuc retinerent pacem, antequam exterminarent Deo placitam unitatem, fuerunt lumen mundi, et sal terrae merito appellabantur. Dum docerent pacem, adhuc pacifici vocabantur: antequam inflati essent, beati erant de paupertate spiritus, pars erant condimenti: beati erant, dum mites, pars fuerant condimenti: beati erant, dum justi, pars erant condimenti: beati, dum pacifici, totum fuerant condimentum. Posteaquam

erroris divitias dederunt spiritui et pulmonibus suis, et facientes schisma immites inventi sunt: et minus misericordes dum impie membra Ecclesiae diviserunt: et injustitiam secuti, regnum Dei pro fastidio habuerunt: et dividendo Ecclesiam noluerunt esse pacifici, ipsi facti sunt sal infatuatum, ex quo nihil condiretur, quod Deo de suavitate placuisset. Et cum hoc malum pertineat ad principes vestros, a quibusdam sociis tuis aliter disputatur, ut dicant insipientes fuisse eos, qui agnoverunt vel sero veritatem, et ab schismate recedentes agnita matre Catholica secuti sunt pacem. Hos putant aliqui vestrum errasse: hos existimant quasi infatuatos a sapientia recessisse. Unde apparet vos omnes eodem modo errare in nominibus transferendis; dum et tu Jamnem et Mambrem pacificis catholicis comparasti, et vos schismaticos Moysi, quod a veritate alienum est: et aliqui socii tui insipientes de sapientibus judicare voluerunt, ut dicant fatuos factos esse pacificos; et parentes suos de dissensione infatuatos esse, intelligere noluerunt.

6. Jam ad illum locum invidia vestra dilabitur, ut dicatis Macarium post illa facta communioni non debuisse misceri: sed magis a catholicis episcopis abstineri. Primo, com-

munionis unum est nomen, sed diversi sunt modi: aliud est communicare episcopum cum episcopo, et aliud communicare laicum cum episcopo. Tunc erat grave, si Macarius quod fecisse dicitur, sua voluntate fecisset: quod qui faciunt, factum judiciis publicis et romanis legibus vindicatur. Ille est enim homicida, qui nulla necessitate cogente, nulla jussione, nulla potestate, sed furore adactus, de voluntate sua fecerit quod prohibent leges. Ceterum Macarius quod fecisse dicitur, vobis provocantibus, fecit: nec episcopus fuit, nec in officio episcopali versatus est, nec manum alicui imposuit, nec sacrificium obtulit. Unde cum eum constet alienum fuisse ab episcoporum actibus, nullus episcopus ab eo, qui cum episcopis non obtulit, videtur esse pollutus. Restat ut dicatis eum cum populo communicasse[1]), et locutum eum esse aliquid in populo constat, sed insinuandae alicujus rei causa, non tamen tractandi quod est episcoporum; ille enim nude locutus est, si quid loqui potuit. Contra episcopalis tractatus probatur ab omnibus sanctitate vestitus, sa-

[1]) *Cum populo communicasse* alloquendo scil. populum in Ecclesia. Concedit Optatus factum, sed negat hunc Macarii sermonem ejusdem fuisse generis cum sermone seu concione episcopali.

lutatione scilicet geminata. Non enim aliquid incipit episcopus ad populum dicere, nisi primo in nomine Dei populum salutaverit. Similes sunt exitus initiis. Omnis tractatus in Ecclesia a nomine Dei incipitur, et ejusdem Dei nomine terminatur. Quis vestrum audet dicere episcoporum more Macarium populum salutare? Igitur cum nec salutaverit, antequam aliquid loqueretur, nec salutare ausus sit, postquam locutus est, nec manum imposuerit, nec sacrificium Deo ritu episcopali obtulerit, quid est, quod dicitis pollui potuisse episcopale collegium, cum ab omni episcoporum officio Macarium videatis alienum? Vestigio veritatis hoc loco calcata iterum vestra caput levare videtur invidia. Dicitis enim nec inter laicos eum communicare debuisse. Equidem constat eum, ut Paulus apostolus probat, ministrum fuisse voluntatis Dei. Et quid mirum? si et judices pagani ministri voluntatis Dei aestimari meruerunt, Apostolo dicente: *Non sine causa judex gladium portat* (Rom. 13, 4). Est enim minister voluntatis Dei: nam et Macarius in suo judex fuisse videbatur. Quod si non erat judex in eo quod fecit, secundum leges romanas a judicibus in eum debuit vindicari. Aut si dicitis nec sic eum com-

municare debuisse, nos tamen non videmus quia debuit abstineri, qui id tale fecit, quod factum est a Moyse, quem post viginti tria millia hominum occisa, Deus non contemnendo abstinuit, sed ut secum loqueretur iterum invitavit. Nos non videmus abstinendum fuisse eum, qui fecit quod Phinees, quem paulo ante memoravi, qui ab ipso Deo pro homicidio laudari meruit. Non videtur magis nobis abstinendus fuisse is, a quo id factum est, quod ab Elia propheta, qui tot falsos prophetas occidit: nam et illos falsos vates fuisse jam supra probavimus.

7. Sed ut haec exempla sileantur, dicamus et nos quod dicitis, reum fuisse Macarium: quod si fuit, accusatore silente, a nobis non licuit abstineri. Scriptum est enim, ante cognitam causam neminem esse damnandum. Dicite, quis eum accusavit, et auditus non est? dicite Macarium confessum esse culpam, et nostram siluisse sententiam? sumus enim qualescunque judices in Ecclesia, quod et ipsi non negatis, quod nos judices esse veros debere fuisse contenditis. Non enim possumus facere quod non fecit Deus, qui in judicio suo personas separare dignatus est: nec eundem voluit esse accusatorem et judicem. Non enim potest quis

in una causa eodem momento duas portare personas, ut in eodem judicio et accusator esse possit et judex. Quod Deus nec per omnipotentiam fecit: ut nobis judicandi formam ostenderet, docuit reum sine accusatore non debere damnari, aut accusatorem eum esse, qui judex in ea causa futurus est. Denique inter ipsa principia seculorum, dum hominum esset renovellata nativitas; dum a Cain frater Abel esset occisus, lectum est: *Et vocavit Deus Cain, et interrogavit eum, ubi esset frater ejus* (Gen. 4, 9.); ille peccatum duplicans, quasi ignorantem faceret Deum, nescire se dixit. Et quando posset nescire aliquid Dominus, sub cujus oculis et vultu sunt omnia quae geruntur? et tamen Deus sine accusatore non judicat, et interrogat utique quod noverat. Et vos vultis ut abstineremus quem non vidimus aliquid mali facientem, et qui nullum habuerit accusatorem. Video hoc loco quid invidia submurmuret vestra. Dicitis enim non nos latuisse quod factum est. Fatemur nos audisse; sed peccatum erat damnare eum, quem nemo est ausus accusare. Sed si dixeritis, quia non nos latuit factum, dicite Deo quare interrogavit, qui viderat parricidium. Nec illud a nobis fieri oportuit, quod Deus facere

noluit, qui sententiam noluit dicere nisi reo. Redde accusatorem; alioquin non posset justa esse sententia, nisi ipse qui judicaturus erat accusaret. Ideo ait: *Ecce sanguis fratris tui clamat ad me de terra* (Gen. 4, 10). Quare et vos cum minime probare possitis ab aliquo apud nos accusatum esse Macarium, nostrum non potestis damnare judicium[1]).

Post haec verba, pag. 238 in fine: Illi namque si illo tempore, bono pacis, *sequentia habentur*: unitatem facere debuerant, etiam et ipsi ab Ecclesia non fuerant repellendi, in quibus necessitas[2]) excusaverat voluntatem. Non enim aliqui illorum sponte

---

[1]) Huc usque liber septimus ex codicibus manuscriptis et prima editione Balduini; quae sequuntur habentur in altera ejusdem editione, ex Tiliano, ut ait, codice, quem nobis videre non contigit. Sed quia desunt in quatuor codicibus quibus usi sumus, videnturque aliena a mente Optati, nec stilum ejus sapere, ea ut immerito Optati orationi inserta, sustulimus e textu. Ne quid tamen nostro operi deesset, quod ad Optatum pertinere videretur, hic illa describenda esse censuimus. Du Pin. Merito autem Du Pin haec ut spuria rejicit, cum tam inepta disputandi ratio tamque falsis principiis innixa indigna plane sit Optato.

[2]) *Necessitas.* Quia tormentorum metu id fecerant.

tradiderant, aut hoc peccatum cum ceteris delictis[1]) poterit coaequari. Quidquid enim Deus fieri noluit, ore suo prohibuit, quo modo dixit: *Non occides, non moechaberis,* etc. (Exod. 20, 13). Potuit etiam hoc prohibere quod a parentibus vestris admissum est: sed quoniam aliud est quod facit animus, aliud est quod operatur eventus, quidquid de voluntate potest ab homine fieri, hoc meruit prohiberi; quidquid necessitas peccat, non potest magnis viribus accusari: denique voluntas habet poenam, necessitas veniam: homicida, scelus dum nemo cogit potest et facere, potest et non facere: adulterium moechus, dum de foris nemo compellit potest admittere, potest et non admittere, et cetera hujusmodi in quibus liberum habetur arbitrium. Ideo prohibita dum geruntur, judicio destinantur; non interdicta dum aliqua necessitate fiunt, forte facile dignetur ignoscere, qui noluit prohibere. Denique hoc delictum, quod quasi capitale potuit objici parentibus vestris, si illo in tempore nudarentur, aut in judicium vocarentur, possent sibi exemplo non uno succurrere, ubi primis temporibus aut tabulae legis fractae, aut libri traditi esse

---

[1]) *Cum ceteris delictis* quae sponte fiunt.

leguntur vel incisi et incensi, et nemo damnatum est. Si (ut supra dixi) parentes vestri illo tempore nudarentur, si accusari potuissent, sine dubio dicerent, se nihil amplius fecisse a Moyse legislatore, quamvis non tibi similent, sed inter se repugnent necessitas et voluntas, cum eodem nomine legis parentum vestrorum et Moysi una fuerit causa. Possent dicere parentes vestri illud se de necessitate fecisse, quod Moyses prior fecerit de voluntate. Qui cum populo indignaretur, non consideravit, quia Deus digito suo scripserat: et plus est quod scriptum est in coelo, quam quod in terra: et non est unum quod fecit Dei digitus, et quod scripsit calamus humana manu compositus. Moyses ferebat quod per nubem acceperat, et parentes vestri tradiderunt quod data mercede[1]) confecerant: recte se parentes vestri defenderent, docentes capitale crimen non esse, si id fecisset unusquisque eorum magno metu perterritus, quod Moyses fecisset iratus: et non legimus Dominum indignatum esse Moysi, nec vindicasse confractas tabulas, quas manu sua perscripserat, nec peccator appellatus est, nec punitus. Sic lex a Deo profecta est, ut aqua

---

[1]) *Data mercede*, quod scribi curaverant. Albasp.

de fonte dilabitur, aut poma quae de arbore salva radice carpuntur: non perit quod erogatum est, si in origine sua salvum est. Denique Moyses post tabulas sparsas legis et comminutas non damnari meruit, et Sina postea montem revocatus ascendit, et loqui cum Deo iterum meruit, et secundam legem innovatam accepit, quam prodiit titulus libri, qui graeco vocabulo Deuteronomos scribitur: ecce non perit in lege, quod salvum fuerat in origine. Sed ne cui videatur Moyses habuisse meritum, ut de colloquio quandam apud Deum fiduciam, et ideo Deum non iratum esse, et hoc si ita esset, semper amicitia meritum suum et fructum exigere debebat: quare in eum postea vindicatum est, quod offendit? nonne ut ostenderetur leve fuisse illud, quod iratus admiserat. Lex in Deo sana fuit, et postquam ab homine cum tabulis lapideis fracta est: devotio quae ab homine debebatur, ubi exhibita non est, Moyses illam poenam meruit, ut medio itinere moreretur, ne terram promissionis intraret: unde constat non magnum peccatum posse computari, quod in praesenti exemplo potuit impune committi. Haec si a parentibus vestris dicerentur, quis eis communionem negare potuisset? quid si et illa consequentia

exempla proponerent, in quibus legitur, innovata lex cum haberetur in arca, et populus Israel in proelio vinceretur. Lex quae in arca consilio populorum in hostes allata est, quae ab ipsis presbyteris et ceteris filiis Israel defendi non potuit, et inimicis est tradita, dum minus est reportata: tradita lege qui afferendam dixerant, fugerunt timidi, et non leguntur postea in vindicta aliquid passi. Si a parentibus vestris haec ratio redderetur, quis eos a communione sua repellere potuisset? Quid si nec illa exempla tacuissent principes vestri, quibus legitur Baruch librum legis quem ex ore Jeremiae prophetae exceperat, tradidisse scribae Judin, et a principibus regis jussum esse, ut et ipse Baruch, qui exceperat, et Jeremias per quem Deus locutus erat, fugerent et laterent? Jeremias dictabat, Baruch tradidit, fugerant ambo; ad Joachim regem liber allatus est, qui rex cum ante se pro qualitate temporis frigidi arulam habuisset ardentem, et librum a Judin scriba recitatum non libenter audivisset, subinde concisum minutatim ignibus imponebat. Et non iratus est Deus vel Jeremiae, qui fugerat, vel Baruch, qui cum eo fugiens tradiderat: quibus si Deus iratus esset, ad prophetam aliquem alterum loque-

retur: non ad alterum, sed ad ipsum Jeremiam locutus est: sic enim legitur: *Et factus est sermo Domini ad Jeremiam postquam combussit rex capitulum libri, et sermones quos scripsit Baruch ex ore Jeremiae; dixit Deus ad Jeremiam: accipe tibi chartam alteram et scribe omnes sermones tuos, qui tunc erant scripti in libro, quem combussit Joachim, rex Judae* (Jerem. 36, 27). Ecce nec Deus iratus est, nec qui arserat perit, nec Baruch punitus est, nec Jeremias a Deo contemptus est; unde apparet, quod in hac re gravis nunquam fuerit culpa, quam nunquam potuit sequi vindicta. Si haec parentes vestri allegarent, quis illos a communione revocare potuisset? Denique cum videret Deus et a Moyse legis tabulas fractas, et arcam hostibus derelictam, et post traditionem Baruch librum legis et incisum esse et combustum, indicavit providentiam suam, et promisit se legem jam non in tabulis scribere, nec in libris, sed in ipso interiori homine, hoc est, in mente et in corde uniuscujusque credentis; quomodo scripserat in corde Noe, Abrahae, Isaac et Jacob et ceterorum patriarcharum, quos constat legitime sine lege vixisse. Quam rem probat et beatus apostolus Paulus dicens:

Scripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus (2. Cor. 3, 3). Post legem a Moyse fractam et a filiis Israel hostibus derelictam, et offerente Bàruch ad Joachim regem, et concisam et incensam ante tempora christiana, ubi postea melius scripturus erat legem, indicavit Deus per prophetam dicens: *Quoniam hoc est testamentum meum, quod disponam domui Israel et domui Judae, et post dies illos, dicit Dominus, dans leges meas in corde eorum et in mentibus eorum scribam eas* (Jeremias 31, 31). Promisit hoc jamdudum et proxime reddidit temporibus christianis. Ergo jam secundo loco est charta, secundo loco membranae. Si a Deo lex ibi scripta est, unde tradi non possit, ut parentes vestri, qui jam in Trinitate crediderant, quamvis libros tradiderint, nec corda nec mentes tradiderint suas, in quibus Deus legem suam scripsit, sicuti se scripturum esse promiserat. Ubi est ergo, frater Parmeniane, quod dixisti penitus exustam a traditoribus legem? ecce nec penitus exusta est, nec ex toto sublata, dum et in cordibus credentium manet, et librorum millia ubique recitantur: unde apparet te parentes tuos, quamvis per igno-

rantiam, frustra accusare voluisse. Igitur si parentes vestri ad tempora unitatis occurrerent tot exemplis rationabiliter redditis, et ipsi a communione repelli non possent, quanto vos, quos constat traditores non esse, sed filios traditorum, cum patrum et filiorum et personae discernantur et nomina, inter quas personas si non sit communis culpa, non potest una esse sententia. Quamquam et si illorum unitas fieret, ad Ecclesiam catholicam sponte venirent.

Post haec verba pag. 240: Si quid a filiis forsitan delinquatur, *sequentia habentur.* Cum et temporibus Moysi sine cujusquam poena lex iterata sit, et arca testamenti ab hostibus ultro sit reddita, et ab Jeremia Deo praecipiente charta sit altera scripta: quare putatur apud majores vestros solos capitale fuisse peccatum, in quo per tot exempla nemo damnatus est? Nam si lex ideo data est, ut homines docerentur, non ut ipsa lex quasi pro Deo coleretur, post factum patrum vestrorum nullum damnum passa est turba credentium, unusquisque eorum sub metu codices suos perdidit. Nam lex, quae necessaria fuerat, valet apud doctores populorum, et cultores Dei. Bibliothecae refertae sunt libris; nihil deest Ecclesiae; per

loca singula divinum sonat ubique praeconium; non silent ora lectorum; manus omnium codicibus plenae sunt; nihil deest populis doceri cupientibus, quamvis lex non magis pro doctrina quam pro futuro judicio scripta esse videatur, ut sciat peccator, quid pati possit, si minus juste vixerit. Denique scriptum est et legitur, quod justis lex data non sit (1. Tim. 1, 9); quia unusquisque justus ipse sibi lex est; et alio loco idem beatus apostolus Paulus dicit, quia lex non facit justos, sed ipsa amat justitiam. Semper in omnibus rebus efficientibus effecta quaeruntur: vacat lex quae efficit, si per compendium paratum est quod efficitur. Denique Abrahae non dictum est: Crede, sed ultro credidit: in quo sine lege legis effectus impletus est: non legitur: Audivit Abraham legem et credidit, sed legitur: *Credidit Abraham Deo et reputatum est illi ad justitiam* (Rom. 4, 3). Et primis temporibus Noe patriarcha nihil egit unde justus fieret, et justus electus est, qui fabricata arca feliciter in diluvio navigaret. Longum est ire per singulos, qui sine lege inventi sunt justi. Haec si a vestris parentibus suo tempore dicerentur, quis eos a communione sua repelleret? quid si dicerent, non debere si-

lentio praeteriri quod Apostolus de extralegalibus ait: *Gentes quae legem nesciunt, ea quae legis sunt, faciunt: habent enim legem scriptam in cordibus suis* (Rom. 2, 14). Nam et multi probantur in lege peccasse, et multi bene sine lege vixisse. Lex et homo duae res sunt, sed pares esse non possunt: non enim homo factus et propter legem, sed lex data est propter homines. Nusquam video damnum illatum Deo, dum et origo legis apud eum manet: et postquam Scriptura vestris parentibus tradita esse dicitur, nihil deest, omnia membra legis sana sunt, salva sunt, recitantur: nihil minus est de lege et docere et doceri cupientibus. An illud erat magis necessarium, ut occideretur homo, ne Scriptura aliqua traderetur? quid quod nec homines occisi sunt, et omnes Scripturae non desunt? non est unum lex et Deus. Si pro Deo moriendum fuerat, qui et resuscitare mortuos, et reddere praemium potest, liber non traditus de duobus his nec alterum potest. Impedit igitur necessitas vires suas. Non minus videmus negligentiam frequenter operari, quam necessitas operata est. Nam si membranae aut libri, quibus Scriptura legitima continetur, in totum debent illaesa servari, quasi non dam-

nantur aliqui negligentes; non est longe tradere a male ponere, aut male ferre: alter in domo librum posuit, quae domus incendio concremata est: damnetur qui negligenter posuit, si damandus est qui postulandum librum territus dedit: damnentur etiam illi qui neglectas membranas aut libros ita posuerunt, ut eos domesticae bestiolae, hoc est, mures ita corroserint, ut legi non possint: damnetur et ille, qui ita in domo posuit, ut nimietate pluviarum sic tecta aliqua stillicidia deliquarent, ut omnia humore obliterata legi non possint: damnentur et illi, qui ferentes libros legis temerarii se rapacibus undis fluminum crediderunt, et se liberari cupientes Scripturas in undis e suis manibus dimiserunt. Ergo si Scriptura una est, et hanc qui servare non potuit reus est; alter undis tradidit, alter rosoribus bestiis dereliquit, alius stillicidio corrumpenda neglexit, alter metu mortis territus homo homini dedit: si unum est, quod ab omnibus admittitur, quare eligitur qui damnetur, cum levior culpa sit traditoris quam negligentis: qui ante mures posuit aut sub stillicidio reliquit, voluntate negligens fuit; et qui in fluvio perdidit, de temeritate peccavit; qui metu mortis aliquid tradidit, homo homini

dedit; integrum erat apud dantem, integrum apud accipientem. Si qui accipit, flammis tradidit, peccatum magis accendentis est, non tradentis. Haec si a majoribus vestris dicerentur, quando illos repellere a nostra communione possemus? Si etiam Antiochi regis tempora commemorare voluissent, quibus omnes judaei coacti sunt, ut libros in incendium darent, et ita universa Scriptura data est, ut apex unus in aliquo libro minime remansisset. De judaeis illo tempore nemo damnatus est, nec a Deo vel ab aliquo angelo in quemquam judaeum est ulla dicta sententia, quia peccatum fuerat imperantis et minantis, non populi cum tremore et dolore tradentis. Qui Antiochus ne aliquid primitivo populo nocuisse videretur, statim providit Deus, ut per unum hominem Esdram, qui lector eodem tempore dicebatur, tota lex sicut antea fuerat ad apicem dictaretur. Sic tyrannus Antiochus fructum malignitatis suae habere non potuit, dum praeter septem fratres et unum seniorem carnem suillam manducare detrectantes, nullum judaeum occidit, et lex perire non potuit. Sic et parentes vestri tempore suo nec ipsi occisi sunt, et libri legis dominicae toti ubique recitantur. Si parentes vestri (ut supra dixi)

haec dicerent, quis illos in suam communionem non intrepide accepisset, ubi, ut dictum est, peccaverat necessitas, non voluntas: temporibus unitatis principes vestri etc.

Post haec verba, pagina sequenti: Sed principes vestri, *sequentia habentur:* Nam peccator talis, quales fuerunt vestri majores, si ad Ecclesiam veniat et necessitatis suae rationem ostendat, primo recipiendus est[1]), deinde sustinendus pio sinu matris Ecclesiae. Nec quasi ex toto sanctus etc. ut ibidem.

[1]) *Recipiendus est* i. e. non est excommunicandus.

INDEX.

Pag.

Pag.

A. M. D. G.